

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“- ШТИП

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Финансии и банкарство

Штип

Ивана Димовска

**„АНАЛИЗА НА РИЗИЦИТЕ ВО БАНКАРСКОТО РАБОТЕЊЕ СО ПОСЕБЕН
ОСВРТ НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК“**

-МАГИСТЕРСКИ ТРУД-

Штип, Јули, 2018

*„Анализа на ризиците во банкарското работење со посебен осврт на кредитниот ризик”-
Ивана Димовска*

UNIVERSITY „GOCE DELCEV”- STIP

FACULTY OF ECONOMICS

FINANCE AND BANKING

STIP

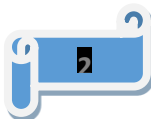

IVANA DIMOVSKA

„RISIK ANALYSIS IN BANKING OPERATIONS WITH A SPECIAL OVERVIEW OF THE CREDIT RISIK”

-MASTER’S THESIS-

Stip, July, 2018

*„Анализа на ризиците во банкарското работење со посебен осврт на кредитниот ризик”-
Ивана Димовска*

Комисија за оценка и одбрана:

Ментор: Проф. д-р Стеван Габер

Член: Проф. д-р Круме Николовски

Член: Доц. д-р Љупчо Давчев

Содржина:

Краток извадок.....	7
Клучни зборови.....	7
Abstrakt.....	8
Key words.....	8
Вовед.....	9
Глава 1- Доминантни банкарски ризици и важноста на процесот за управување со нив.....	14
1.1 Главни видови ризици присутни во банкарското работење.....	14
1.2 Фази во процесот на управување со ризикот.....	20
Глава 2 - Управување со кредитен ризик.....	25
2.1 Суштина, потреба и значење на управувањето со кредитниот ризик.....	25
2.1.1 Потреба за управување со кредитен ризик во банките.....	27
2.1.2 Значење на управување со кредитниот ризик во банките.....	29
2.2 Предуслови и фактори за управување со кредитен ризик.....	30
2.2.1 Внатрешни - ендегени фактори.....	31
2.2.2 Надворешни – егзогени фактори.....	33
2.3 Политика на управување со кредитниот ризик.....	34
2.3.1 Политика за намалување или ограничување на кредитен ризик.....	36
2.3.2 Политика за класификација на актива.....	38
Глава 3 - Кредитен ризик и другите банкарски ризици.....	39
3.1 Специфични кредитни ризици.....	46
3.1.1 Кредитен ризик на хартиите од вредност.....	46

3.1.2 Кредитен ризик сврзан за вонбилансните операции.....	47
3.1.3 Ризик на земјата - Country rizik.....	49
3.2 Поврзаноста на кредитниот ризик со другите банкарски ризици.....	52
3.3 Ризик на ликвидност.....	53
3.4 Ризик на несолвентност.....	64
3.5 Ризик на каматни стапки.....	67
3.6 Валутен (курсен) ризик.....	73
3.7 Оперативен ризик.....	75
Глава 4 - Базелски спогодби и нивно влијание врз управувањето со кредитен ризик.....	78
4.1 Суштина на Базел 2 и 3.....	83
4.1.1 Цели на Базел 2.....	84
4.1.2 Клучни елементи во структурата на Базел 2.....	86
- Столб 1 “Минимални капитални барања”.....	88
- Столб 2 “Супервизорски надзор над адекватноста на капиталот”	92
- Столб 3 “Пазарна дисциплина на банките”.....	94
4.1.3 Недостатоци на Базел 2.....	94
4.1.4 Суштина на Базел 3.....	95
4.2 Имплементација на капиталната рамка на Базел 3 во земјите во развој и земјите со мали економии.....	101
4.3 Искуство од имплементацијата на Базелските принципи во РМ како предуслов за успешно управување со кредитниот ризик.....	102

Глава 5 - Управување со кредитен ризик во банкарскиот систем во Република Македонија.....	106
5.1 Потребa од управување со кредитен ризик во македонското банкарство.....	108
5.1.1 Улога на државата во управување со кредитен ризик.....	108
5.1.2 Постапка на контрола и мониторинг на банките од страна на НБРМ.....	110
5.1.3 Улога на комерцијалните банки во управување со кредитен ризик.....	110
5.2 Учесници кои директно или индиректно се вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик.....	111
5.3 Централен кредитен регистар и кредитно биро како извор на информации за покралитетно управување со кредитниот ризик.....	112
5.4 Анализа на големината и насоката на движење на капиталната адекватност во банкарскиот сектор во Република Македонија во изминативе 10 години.....	113
Заклучок.....	122
Користена литература.....	128
Анекси.....	132

Краток извадок

Неизвесноста е главна карактеристика на банкарското работење. Банките секојдневно се изложени под влијание на најразлични видови ризици особено во поново време кога со зголемен интензитет се развива и усовршува современото банкарство и специфичните банкарски производи. Еден од многуте ризици на кои се изложени банките е кредитниот ризик кој ја носи титулата “главен ризик” во банкарското работење.

Успешноста и неуспешноста на банките зависи од начинот на кој се третираат ризиците, односно навремено идентификување и преземање соодветни, корективни мерки за заштита и минимизирање на ризиците. Целиот процес на управување со ризиците особено со кредитниот ризик е сложен и практично тој е содржан од пакет активности кои треба да се преземат, а услов за успешно извршување е: компетентно образование, висок степен на стручност и инвентивност кај менаџментот одговорен за управување со ризиците.

Стабилноста и сигурноста се значајни карактеристики што треба да ја одликуваат секоја деловна банка, од една страна за да ја зачува својата позиција на пазарот и да се заштити од големата конкуренција во банкарската индустрија, а од друга страна да ги заштити депонентите и воедно да придонесе за развој на стабилен и здрав банкарски систем. За да се одржува стабилноста на високо ниво и процесот на управување со ризиците да биде ефикасен, банката мора да има одредени јасни стратешки цели и стратегии за управување со банкарските ризици.

При проценка на сигурноста во работењето на банките клучен показател кој се зема предвид е капиталот кој треба да е доволно голем за да се амортизираат загубите настанати од влијанието на одредени ризици и воедно адекватноста на капиталот да биде во соогласност со меѓународните стандарди и Базелските спогодби.

Клучни зборови: банкарски ризици, кредитен ризик, управување со кредитниот ризик, адекватност на капиталот, сопствени средства.

Short excerpt

Uncertainty is a major feature of banking operations. Banks are exposed every day under the influence of various types of risks, especially in recent times, when the modern banking and specific banking products are being developed and improved with increasing intensity. One of the many risks that banks are exposed to is the credit risk that carries the title "main risk" in banking operations.

The success and failure of the banks depends on the manner in which the risks are treated, the timely identification and undertaking of appropriate corrective measures for protection and minimization of risks. The entire risk management process, in particular with the credit risk, is complex and practically it is contained in a package of activities to be undertaken, a condition for successful execution is competent education, a high degree of expertise and inventiveness in the management responsible for risk management.

Stability and reliability are significant features that each business bank has to distinguish, on the one hand, to preserve its position on the market and to protect itself from the huge competition in the banking industry, and on the other hand to protect depositors and at the same time to contribute to the development a stable and healthy banking system. In order to maintain high level of stability and the risk management process to be efficient, the bank must have certain clear strategic goals and strategies for managing the banking risks. When assessing the reliability of banks' operations, a key indicator that is taken into account is the capital that should be large enough to amortize losses arising from the impact of certain risks and, at the same time, the adequacy of capital to comply with international standards and the Basel accords. The total success of the banks and the achievement of their goals is affected by the credit risk and without proper treatment and management, success in banking is almost impossible.

Key words: banking risks, credit risk, credit risk management, capital adequacy, Own funds.

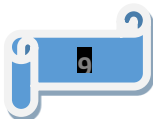

Вовед

Во современиот свет на живеење, неизвесноста и ризикот постојано го следат човекот, неговиот имот и сите негови активности, но неговиот нагон за самодокажување и одржување во живот ги турка кон преземање активности и во услови на постоење ризик. Така и во банкарскиот сектор со имплементација и воведување посоефистицирани методи и специфични банкарски производи и услуги, со јасна цел да се исполнат потребите, желбите и очекувањата на клиентите и пошироката јавност за банките, носат неизвесност и повисок степен на изложеност на најразличен облик на ризици.

Способноста на секој менаџмент на банката се отсликува во начинот на кој тие ја извршуваат нивната примарна улога, а тоа е мобилизација на депозити и долгорочни слободни парични средства од правните и физичките лица. Индиректно нивната способност зависи од категоријата на менаџирањето со ризиците и од довербата што банките ја уживаат кај своите комитенти. Како мерило за слабост на менаџментот во комерцијалните банки се истакнува неконтролираниот ризик додека ефективноста на менаџментот се истакнува преку постојаното набљудување на резултатите од дејноста на стопанството во целина, преку давање јасни сигнали на тревога на своите комитенти за сите дејности што се под негова надлежност, а кога таквите сигнали ќе бидат забележани, менаџментот делува одлучно и решително. Па така од ова може да се заклучи дека една од примарните цели на менаџментот на банките претставува остварувањето поголема профитабилност во работењето, но притоа само ако се обезбедени услови за постигнување и одржување ликвидност, а тоа значи банката да вложува во средства што остваруваат висок принос, а имаат ниски трошоци.

Во услови на голема економска криза менаџментот на банките во функција на повисока профитабилност на сопствената банка имаат на располагање два пристапа, според првиот пристап ќе ги зголемат ризиците, а доколку се одлучат на вториот пристап ќе ги намалат оперативните трошоци. Оттука произлегува фактот дека профитот во комерцијалните банки ќе варира од ризичноста на портфолиото.

Во праксата е добро познато дека со задоволувањето на потребниот обем слободни парчни средства во форма на депозити во пасивата, банките во фокус на своето внимание ја ставаат активната страна во билансот на состојба, односно тоа е страната на продажба на средствата во форма на кредити. Ова предизвикува губење на слободата на паричните средства и зголемување на веројатноста дека пласираните средства на банката кај своите кредитокорисници нема да бидат вратени според договорените услови и рокови. Главна задача на секоја современа банкарска институција е управувањето со ризиците, а сето тоа ги засега и клиентите кои се корисници на банкарските прозводи и услуги. Кредитокорисниците директно се засегнати поради тоа што тие ќе треба да плаќаат повисоки каматни стапки на кредитите и поголем колатерал, бидејќи во услови на економска криза, ризикот на кој се изложени банките е повисок, а со тоа и трошоци за ризиците се поголеми.

Контролирањето и справувањето со ризиците на кои се изложени банките се нешта со кои банките се занимаваат секојдневно и во континуитет, поточно управувањето со ризиците во кризни времиња не е ништо поважно отколку во времињата пред кризата за да се подготват за проблемите кои доаѓаат.

Општо познато е дека во услови на зголемена кредитна активност на банката ризикот може лесно да излезе од контрола, а неконтролираниот ризик укажува на слабости во работењето и банката е должна да воспостави систем на: идентификување, мерење, следење и контрола на кредитниот ризик на кој е изложена таа во текот на своето работење. Со примена на соодветен информативен систем и аналитички техники, банките се во можност да го мерат кредитниот ризик односно тие едновременно вршат квантифицирање на ризикот и на клиентите и на ризикот на ниво на портфолио.

Од концепциски аспект, трудот содржи пет дела.

Целта на овој магистерски труд е да се истакне значењето на: клучните банкарски ризици од финансиска природа, значење и суштина на управување со кредитниот ризик, капиталот потребен за покривање на кредитниот ризик, потребата од постојано одржување на адекватноста на капиталот на прифатливо

ниво, потребата од имплементација и почитување на меѓународните стандарди во насока на ограничување и минимизирање на загубите причинети од банкарските ризици.

Во **првиот дел** се дефинирани и анализирани ризиците карактеристични за банкарското работење и нивното значење. Имајќи го предвид тоа дека со глобализацијата и развојот на современото работење и развојот на нови инструменти и финансиски деривати, палетата на банкарски ризици драстично се проширува и со нив треба да се управува на адекватен начин. Традиционална активност на банката е кредитирање па и кредитниот ризик е најдоминантен ризик како неделива компонента од секој банкарски производ и услуга што го врши банката. Со голема сериозност треба да се проследи штетното влијание од сите останати ризици и да се потенцира потребата од нивно преземање и управување. Процесот на управување со ризикот во современото банкарско работење се дефинира како множество составено од преземени деловни мерки и одлуки во функција на намалување или целосно елиминирање на ризикот.

Компонентите кои го сочинуваат множеството од преземени деловни мерки и одлуки во насока за намалување и елиминирање на ризикот се: идентификација на ризикот, мерење на ризикот, контрола на ризикот, осигурување на ризикот и минимизирање на ризикот.

Во **вториот дел** е истакната суштината, потребата и значењето на процесот на управувањето со кредитниот ризик бидејќи значаен фактор за водење успешна деловна политика на една современа банка е токму управувањето со кредитниот ризик. Неизвесноста и промените во деловното окружување го доведуваат менаџментот на банката во ситуација во која мора да биде подготвено за итна реакција со цел да изврши промена на стратегијата и политиката што се применува при управувањето со ризикот. Банкарскиот менаџмент треба да има предвид дека политиката и стратегијата како дел од системот на управување со ризикот мора да биде во согласност со законите и подзаконските акти кои го регулираат работењето на банките. Во зависност од политиката на банката менаџментот е тој кој одлучува

дали ќе применува стратегија за управување со ризикот или пак стратегија за намалување и ограничување на ризикот.

Поврзаноста на кредитниот ризик со останатите банкарски ризици, дефинирање и нивна подетална анализа е направено во **третиот дел** од овој труд.

Четвртиот дел е наменет за капиталот на банката, адекватноста на капиталот и влијанието на Базелските спогодби врз управувањето со кредитниот ризик. При проценка на сигурноста во работењето на банките клучен показател кој се зема предвид е капиталот и со него банката се заштитува од евентуални можни загуби кои можат да настанат под влијание на ризиците кои би можеле да се јават во текот на нејзиното работење. Република Македонија е земја во која се применуваат принципите од Базелските стандарди за управување со кредитниот ризик. Овие принципи се залагаат за ефикасен банкарски систем и банкарска супервизија со воедно истакнување на потребата од имплементација на концизно дефинирани правила со кои ќе се регулира работењето на целиот банкарски систем и спроведувањето на банкарската супервизија.

Во **петтиот дел** е образложена потребата од управување со кредитен ризик во македонскиот банкарски сектор. Државата, Народната банка и комерцијалните банки се субјекти кои имаат клучна улога во управувањето со сите банкарските ризици меѓу кои и со кредитниот ризик. Како директни и индиректни учесници во македонскиот банкарски систем кои се вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик можат да се издвојат одредени организациски единици, органи и лица на банките, а како највисоки органи се издвојуваат управниот и надзорниот одбор.

Во ова поглавје преку анализа на одредени показатели ќе се постигне целта за идентификување на трендовите во управувањето со капиталот на банкарскиот сектор во Р. Македонија и координацијата помеѓу преземените банкарски ризици и потребното ниво на капитал за нивно покривање.

Методолошка рамка

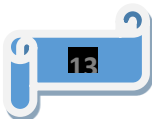
За спроведување на истражувањето, анализа на добиените податоци и доаѓање до одредени заклучоци, што е главна цел на овој труд, се употребени одредени квантитативни и квалитативни научни методи на работа.

Преку **методот на компаративна анализа** се прави споредба на вкупната изложеност на кредитен ризик меѓу одредени банки во Р. Македонија, на големината на стапка на адекватност на капиталот, на структура на сопствени средства од аспект на нивната големина, односно се споредуваат параметрите од малите, средните и големите банки.

Со **методот на анализа** е направена споредбена анализа на парцијалните истражувања добиени со компаративниот метод, односно сложената проблематика се разделува и истражува на одделни ситни делови или сегменти.

Со цел да се добие една генерална слика и да се изведат одредени заклучоци за проблемот што е предмет на истражување во овој труд е користен **методот на синтеза**.

Со **методот на статистика** ќе се изврши статистичко обработување на прибраните податоци и со помош на одредени компјутерски програми за табеларни пресметки, како што е Microsoft Office Excel, обработените податоци ќе бидат претставени преку графици што се потребни при сведувањето одредени заклучоци.

1. ДОМИНАНТНИ БАНКАРСКИ РИЗИЦИ И ВАЖНОСТА НА ПРОЦЕСОТ НА НИВНО УПРАВУВАЊЕ

1.1 Главни видови ризици присутни во банкарското работење

Субјектите учесници во пазарните економии во текот на своето работење се изложени на голем број ризици. Доколку спроведуваат идеална политика за управување со ризикот, опстојуваат на пазарот и бележат пораст, а оние кои се неуспешни и помалку умешни во спроведувањето на процесот на управување со ризикот, пропаѓаат. За разлика од небанкарските субјекти, банкарските институции и нивното работење се карактеризира со одредени специфичности. Имено, банките своето работење го темелат врз туѓи парични средства прибрани од страна на граѓаните, фирмите и други субјекти, и нивното пропаѓање во пропаст освен акционерите ќе ги однесе и сите останати депоненти.

Банките во текот на своето работење неизбежно се сретнуваат со разни форми на ризици и неизбежно мораат перманентно да го намалуваат и одржуваат ризикот на прифатливо ниво се со цел да ги заштитат акционерите, депонентите и воедно да создадат услови за стабилен и здрав финансиски систем. Секој неизвесен факт во финансиското работење кој директно или индиректно предизвикува промена и загуба на настанатото, односно влијае врз положбата и резултатот од работењето на финансискиот субјект се дефинира како ризик.

Во теоријата се среќаваат најразлични дефиниции и поделби на ризикот кои произлегуваат од принципот на поделбата.

Базелскиот комитет за банкарска контрола ги истакнува следниве ризици како основни ризици присутни во банкарското работење:

Во теоријата според една поделба, сите ризици можат да се поделат во две групи. Првата група или работни ризици која ги вклучува:¹

- ❖ Законскиот ризик;
- ❖ Стратешкиот ризик;
- ❖ Кредитниот ризик;
- ❖ Оперативниот ризик;
- ❖ Кадровскиот ризик;

¹ Ibidem, str.20

- ❖ Стоковниот ризик;
- ❖ Ризикот поврзан со финансиски операции.

Втората група или финансиски ризици вклучува:

- ❖ Дивиденден ризик;
- ❖ Капитален ризик;
- ❖ Каматен ризик;
- ❖ Ризик на ликвидност;
- ❖ Девизен ризик.

Кредитниот ризик е основен ризик во банкарското работење и претставува можност кредитите заедно со каматата да не бидат вратени од страна на должниците во договорените и доспеаните рокови, и условите утврдени во договорите за заем. Со секој ненаплатен кредит и камата, банката претрпува материјално-финансиска загуба и се намалува вредноста на нејзината актива, а тоа значи дека ќе се намали и вредноста на нејзините кредити, односно тие ќе станат безвредни. Доколку банката не биде во можност на денот на достасувањето да го реализира своето побарување по целата договорена вредност ќе оствари помал приход, а воедно банката ќе претрпи чиста загуба доколку очекуваниот приход е понизок од износот на невратениот кредит и задоцнувањата.

Примарна активност на банките е кредитирањето на населението односно граѓаните и економските субјекти. Банката во принцип при одобрувањето на кредитите врши проценка на финансиската состојба на потенцијалниот должник со цел да добие некакво сознание за тоа дали тој е во состојба да го враќа зајмениот кредит во утврдениот рок и според условите утврдени во договорот за заем. Проценката на финансиската состојба на потенцијалниот должник се заснова врз објективни и корективни стандарди и целокупниот процес на истражување зависи од неколку фактори, како на пример: видот на кредитот, износот на кредитот што се бара од страна на кредитобарателот кој може да биде поединец или фирма,

начинот на кој е обезбеден кредитот, степенот на сложеност на предметот и специфичноста на кредитната анализа.

Значаен пазарен ризик е каматниот ризик. Тој се дефинира како веројатност акционерите да претрпат материјална и финансиска загуба како последица од неповолното движење на каматната стапка односно намалување на вкупните приходи од каматата како последица од намалувањето на распонот меѓу активните и пасивните камати.

Валутниот или девизниот ризик е еден од основните пазарни ризици кој претставува можност банката да претрпи материјални и финансиски загуби како последица од промената на девизните курсеви. Банките со цел да се заштитет од овој вид ризик во текот на работењето применуваат “forvard” и “svop” договори со кои однапред е утврден и прецизиран курсот на валутата во која ќе се врши купопродажбата на девизи.

Утврдената финансиска политика од страна на банката е под влијание на низа ендегени и егзогени фактори. Надворешните фактори се објективни и банката не може да влијае врз нив, но може да ја приспособи својата финансиска политика со пазарните услови. Па така покрај гореспоменатите ризици постојат и ризици класифицирани како “останати пазарни ризици”. Овие ризици настануваат како последица од промена на големината на другите пазарни цени, односно: промени во даночниот систем, промени во светската политика, промени на енергетската состојба на глобално ниво и сл. Овој ризик е присутен за време на извршувањето на трговските трансакции на берзите. Со оглед на специфичноста и тежината на останатите пазарни ризици, процесот на управување со нив е специфичен и банките би можела да пристапат кон користење: опции, фјучерси, хеџинг-трансакции и сл.

Според класичниот пристап, освен каматниот ризик и ликвидниот ризик е еден од ризиците за регулирање на билансните ризици и претставува можност банката да се најде во ситуација во која не располага со доволно парични средства за исплаќање на обврските во времето во кои тие достасуваат. Доколку банката се

најде во ситуација во која има проблем со ликвидноста може да се каже дека таа се соочува со ризикот на ликвидност.

Оперативниот ризик претставува дел од секојдневното работење на една деловна банка и неадекватниот начин на кој банката ги врши своите банкарски операции го продуцираат овој вид ризик. Оперативниот ризик ја претставува веројатноста од настанување негативни флуктуации во капиталот на банката и нејзиниот финансиски резултат проследено со загуби од материјален и финансиски карактер поради пропусти и грешки предизвикани од човечки фактор, неадекватни интерни процеси и системи како и непредвидливи екстерни случувања и настани.

За време на транзиција особено во процесот на трансформација на сопственоста и менувањето на законските и подзаконските акти кои директно го регулираат банкарското работење се истакнува значењето на законскиот ризик. Законскиот ризик претставува ризик од промена на правниот систем на една земја со што ќе изврши експропријација на вредноста на делниците на одредена банка. Овој вид ризик речиси е невозможно да се предвиди па затоа зачестеното и неблагоприятното менување на прописите и донесувањето нови ќе влијае негативно врз развојот на работната политика на банката.

Вкупната работна успешност на една банкарска институција ја продуцира нејзината репутација. Услов за една банка да изгради сопствен позитивен имиџ, висок степен на доверба во очите на пошироката јавност, кредиторите, депонентите, е добрата репутација. Доколку една банка има лоша репутација тогаш таа се соочува со губење на привилегијата за опслужување на јавноста. Другите банкарски ризици би можеле да бидат причина за појава и зголемување на репутацискиот ризик. Доколку банкарскиот менаџмент несоодветно и ненавремено пристапува кон управување на ризиците и тие предизвикаат материјална и финансиска штета на банката, таа ќе се соочи со губење на довербата кај депонентите, ширење лош рејтинг во јавноста и уништување на нејзиниот углед и репутација. Работењето на банката е регулирано од страна на Централната банка и мора да се придржува кон многу прописи и правила од областа на банкарството

и доколку таа не се придржува кон некое од воспоставените правила би можела да се соочи со казна и одземање или неуспех во добивањето одредена лиценца со што директно се загрозува нејзината репутација и углед во јавноста.

Една од многуте банкарски задачи е и меѓународното кредитирање. Доколку банката врши меѓународно кредитирање тогаш таа е изложена на државен ризик. Државниот ризик претставува ризик банката да претрпи финансиска загуба поради неможност да го сервисира долгот поради лошата платежна способност на земјата-должник. Земјата-должник може да се најде во лоша финансиска ситуација поради промени во нејзиното економско, политичко и општествено опкружување. Од овие причини, секоја финансиска институција која врши меѓународно кредитирање мора да има добро утврдена политика и процедура за идентификација, следење и мерење на државниот ризик и соодветно ниво на парични резерви за покривање на овие ризици.

Доколку банката-кредитор спроведува високо ризична кредитна политика ги поттикнува кредито-корисниците да ги пласираат позајмените средства во многу ризични пласмани, а таквата ситуација е непосакувана за банките бидејќи е зголемена веројатноста дека долгот по основ на кредит нема да биде вратен. Ваквата ситуација на банкарскиот пазар е позната како ‘морален хазард’. Банката треба да ги пласира кредитите по онаа каматна стапка по којашто очекува максимизирање на приносот со истовремено минимизирање на ризикот, а не по најголема можна каматна стапка.

Значаен елемент за спроведување успешна деловна политика од страна на секоја современа банкарска институција претставува управувањето со ризикот во банкарското работење. Третманот на ризиците односно нивното минимизирање и елиминирање преку спроведување на процесот на управување со ризикот добива значење особено во 70-те години кога на местото на банкарите од општ или универзален тип се јавуваат банкарски специјалисти кои многу добро знаат кои решенија ќе ги преземат се со цел остварување поголем профит. Во овој период се постигнати значајни електронски, технички, технолошки достигнувања кои

помагаат за развој на банкарството и вооедно за зголемување на ефикасноста во управувањето со ризиците.

Денешната современа банка мора добро да се вклопи во технолошко-финансиската средина и да имплементира модерни и суфистицирани технологии, разгранети мрежи, современи бази на податоци и системи бидејќи мора да покаже зрелост и пораст на пазарот. Без следење на трендот на техничко-технолошките достигнувања банката ќе заостане во своите дејности наместо да ги задоволува потребите и желбите на клиентите со воведување нови банкарски производи и услуги.

1.2 Фази во процесот на управување со ризикот

Процесот на управување со ризикот во современото банкарско работење се дефинира како множество составено од преземени деловни мерки и одлуки во функција на намалување или целосно елиминирање на ризикот.

Компонентите кои го сочинуваат множеството од преземени деловни мерки и одлуки во насока за намалување и елиминирање на ризикот се:

- ❖ Идентификација на ризикот;
- ❖ Мерење на ризикот;
- ❖ Контрола на ризикот;
- ❖ Осигурување на ризикот;
- ❖ Минимизирање на ризикот.

Идентификација на ризикот е фаза во која вработените лица во банката, специјалист за оваа проблематика, вршат идентификација на можноста од појава на ризик. Истовремено вршат класификација на ризикот и врз основа на тоа сигнализираат на потребата за преземање понатамошни чекори и пристапување кон спроведување на останатите фази од процесот на управување со ризикот. Во оваа фаза треба да се соберат сознанија за:

- видот на ризикот,

- потеклото на ризикот односно дали произлегува од внатрешното работење на банката или пак станува збор за надворешен ризик,
- можноста ризикот да се претстави преку одредени показатели и за тоа какво влијание има врз работењето на банката,
- видот на мерките кои треба да се преземат се со цел да се изврши негово минимизирање и осигурување,
- улогата и задачата на раководството и останатите вработени во постапката на спречување и елиминирање на ризикот,
- одредување на улогата на државата и ЦБ во процесот на управување со ризикот.

Во теоријата, авторите се поделни со своите ставови, односно некои истакнуваат дека оваа фаза е тесно поврзана со постапката оценка на ризикот и дека градат една целина, а некои пак сметаат дека овие две фази се поединечни. Во праксата вообичаено на овие фази се гледа како на една целина бидејќи не може да се направи прецизна идентификација на ризикот доколку истовремено не се оцени интензитетот на неговото јавување. Оценката на ризикот е задача на банкарските специјалисти односно лица професионалци кои се добро запознаени со оваа проблематика.

Мерењето на ризикот е најсложена фаза од процесот на управување со ризикот. Вообичаена пракса е при мерењето на ризикот да се применува методот на споредба со кој се врши споредување на процентот на вложени средства и процентот на претрпени загуби. Овој метод се карактеризира со статичност односно ги занемарува промените во работењето и затоа денес се развиваат нови методи кои применуваат ризичен пондер за проекција на можните загуби, земајќи ги предвид и квантитативните и квалитативните фактори. Оваа фаза вклучува преземање повеќе последователни постапки:²

---

² Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св.Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.249;

- ❖ Утврдување на степенот на одбивност - аверзија кон ризикот од страна на банката.

Банките кои не прифаќаат да инвестираат во високо-ризични пласмани во замена за поголеми приходи се банки кои чувствуваат аверзија - одбивност кон ризикот. Наспроти нив се банките кои своите средства ги пласираат во високо-ризични пласмани во замена за остварување поголеми приноси. Според некои економско-финансиски теории се негуваат претпоставките дека главни учесници на инвестициската сцена се банките кои се аверзивни кон ризикот и кај нив, се со цел прецизно да се квантифицира степенот на одбивност, се применуваат серии инвестициски алтернативи. За да се направи проекција за корисноста на богатството се пристапува кон нумерирање на корисноста од секое евентуално можно богатство, а во пресметките се познати како користи и колку тие се поголеми толку е поголем и степенот на задоволство што го чувствува инвеститорот на тоа ниво на богатство.

- ❖ Утврдување на очекуваниот принос.

Сликата за приносите од вложувањето на средствата ќе биде многу појасна доколку претходно се потврдени податоците за дистрибуција на евентуалниот можен ризичен настан. Исто така, би можел да се примени метод преку кој би се утврдиле некои субјективни вредности за бројот на можните сценарија што би можеле да настанат следната година земајќи го предвид и просечниот принос од пласираните средства што би се оствариле доколку се реализира некое од предвидените сценарија.

- ❖ Утврдување стандардна девијација на очекуваниот настан на ризикот во банкарското работење.

Се однесува на откривањето на просечниот износ на отстапувањата на приносот од пласираните средства во однос на износот на просечниот принос од тие вложувања. Банките немаат вообичаена пракса да вложуваат средства во пласмани кои носат високи приноси поради различниот карактер на ризик кој е различен за секој вид пласмани на средства. Во праксата се претпоставува дека

стандардната девијација прави прецизна и точна квантификација на целиот ризик од инвестирањето во одредена инвестиција.

Следење на ризикот. Откако ќе се утврди веројатноста за настанување ризичен можен настан, интензитетот и негативните импликации што ги предизвикува ризикот врз работењето на банките се пристапува кон следење на ризикот. Постојат суштински разлики во начинот на пресметка на коефициентот на ризикот во однос на добивката при финансирање и одобрување кредити на домашни и странски субјекти. Освен американските банки кои објавуваат податоци во јавноста за износот на лошите пласмани и нивната наплата од кредитирањето на домашните и странските субјекти ниту една друга банка нема пракса да објавува податоци за профитабилноста од кредитирањето. Речиси е невозможно банките да направат прецизно утврдување на потеклото на дополнителниот приход, односно дали тој е резултат од кредитирањето на домашните или од странските субјекти. Во теоријата се води полемика за профитабилноста и ризичноста од домашното и меѓународното кредитирање. Диверзификацијата е многу значаен аргумент со кој се оправдува меѓународното кредитирање, особено за регионалните банки или банките со место на локација во земји со многу слаби национални економии на кои им се овозможува распоредување на ризикот врз различни производи и услуги со истовремено ограничување на зависноста од ефикасноста на одредена национална или регионална економија. Силен аргумент со кој се поддржува меѓународното кредитирање е можноста за зголемување на селективноста, особено за зголемување на делот “кредитирање на големо”. Кај меѓународното кредитирање, кредитните анализи и мерењето на ризикот бараат многу поголеми ангажмани и стручност, од една страна поради недостаток на веродостојни податоци, а од друга страна поради различната книговодствена практика.

Следна фаза од процесот на управување со ризикот е контрола на ризикот. Во оваа фаза се проверува дали банките при своето работење ги почитуваат одредбите утврдени преку супервизорските стандарди се со цел да не дојде до нарушување на основните принципи во банкарското работење под влијание на негативните ефекти што ги носат ризиците доколку тие се појават.

Секој ризичен настан носи негативни ефекти врз материјалното и финансиското работење на банката и пакетот мерки што се преземаат со цел да се обезбеди ризичниот настан и да се покрие настанатата штета предизвикана од реализацијата. Тој ризичен настан се нарекува осигурување од ризик. Пакетот мерки се утврдува во зависност од видот на ризикот како и од видот на внатрешната политика што ја води менаџментот при управување со ризиците. Во банкарската пракса не постои совршен систем за осигурување од ризик бидејќи секогаш постои одредена веројатност за појава на некој неизвесен ризичен настан. Врз основа на оваа проблематика во банкарството е направена поделба по вид на осигурување, според видот на ризикот, и се разликуваат материјален и нематеријален вид на осигурување од ризик.

Првиот или материјалниот вид осигурување од ризик содржи пакет мерки со кои се постигнува материјално обезбедување и целосно враќање на вложените средства кај комитентите на деловната банка.

Вториот или нематеријалниот вид осигурување содржи низа мерки со кои се постигнува обезбедување од појава на ризичен настан во текот на работењето на банката од аспект на организација, во начинот на кој се врши преносот на информации, следење на однесувањето на комитентите се со цел да се обезбеди превентивна заштита од појава на ризичен настан.

Во банкарството се разликуваат уште два вида осигурување и тоа осигурување од комерцијални ризици и осигурување од некомерцијални ризици.

Осигурувањето од комерцијалните ризици добива на значење кога се врши финансирање преку одобрување кредити на економиите во транзиција и на новите пазарни економии. Секоја банкарска институција се стреми кон инвестирање и стекнување одреден профит од тие инвестиции, но нејзината примарна цел е да обезбеди заштита од можноста да се претрпи загуба на инвестицијата.

Денешните современи земји имаат посебни институции и банки кои се специјализирани и стручни за осигурување од ризик, како што се:

- ризичи кои произлегуваат од политички нарушувања,
- ризичи кои произлегуваат од воени конфликти и социјални потреси,
- ризичи кои произлегуваат од неможноста да се изврши трансфер на плаќањето,
- ризичи кои произлегуваат од економски нарушувања,
- ризичи кои произлегуваат од системски нарушувања и сл.

Последната фаза од процесот на управување со ризикот во банкарското работење е минимизирање на ризикот. Во оваа фаза, од содржински аспект, постапките се комбинација од мерки што ги спроведуваат раководителите на банката при анализирање на оперативните карактеристики на банката и тоа во време по двете направени последователни контроли на работењето. Преку оваа фаза се тежнее да се оствари целта, а таа е да се минимизира можноста од појава на некој несакан ризичен настан, а доколку тој се реализира да се минимизираат негативните ефекти врз финансиското и материјалното работење на банката.

2. УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

2.1. Суштина, потреба и значење на управувањето со кредитниот ризик

Во банкарското работење значаен фактор за водење успешна деловна политика на една современа банка е управувањето со кредитниот ризик. Управувањето со кредитниот ризик доминира во банкарската индустрија од 70-те години наваму, со појавата на банкарските специјалисти кои се залагаат за остварување поголем профит и истовремено портфолиото да се одржува со прифатлива ризична структура. Во практиката добро се познати техниките за управување со кредитниот ризик, имајќи го предвид тоа дека периодот од 70-те години па наваму е период на развој на банкарството проследено со големи електронски, техничко-технолошки и други достигнувања и денес техниките за управување со ризик се доведени до совршеност.

Со глобализацијата, глобалните современи финансиски мрежи развиле трендови кои банките морат да ги следат, прифатат и усовршуваат тие технолошки, маркетиншки, финансиски, управувачки трендови со цел да ги освојат активните финансиски пазари во борбата со конкуренцијата за освојување на пазарот.

Управувањето со кредитниот ризик може да се дефинира како множество составено од преземени деловни мерки и одлуки во функција на намалување или целосно елиминирање на ризикот. Целта на управувањето со кредитниот ризик е банката да може непречено да ги извршува своите обврски со прифатливо ниво на ликвидност, приходи и трошоци овозможено од квалитетното кредитно портфолио. Внатрешната организираност на една банкарска институција од современ тип е така поставена што им овозможува пристап кон информациите за ризикот на сите раководни лица што би можеле да го оценат интензитетот и неговиот карактер, односно индивидуален или општ карактер. Менаџментот во банката треба да изработи структура во согласност со политиката на работење на самата банка и со таа стратегија да управува со ризикот, односно да го одржува на минимално и прифатливо ниво и да ја одржува утврдената стапка на профитабилност. Имплементацијата на утврдената стратегија и политика на управување со кредитниот ризик од страна на менаџментот резултира со постигнување неколку цели. Покрај целта да се одржува оптимално кредитно портфолио, како цел можат да се наведат: спречување на банката да биде несолвентна и *Rizik adjusted return of capital / RAROC* или стапката на принос на капиталот коригирана за ризикот да се максимизира. За успешна имплементација на политиката и стратегијата при управувањето со кредитниот ризик потребно е да се развие систем кој ќе се однесува на постоење ефикасна организациска структура, целосен надзор над управувањето, изготвување пишани правила и др. Целиот персонал на една банкарска институција вклучен во извршувањето на банкарските работи мора да применува единствена технологија и пишани правила и да применува единствен пристап при обработката на податоците за успешно управување со кредитниот ризик.

Поважни се следниве документи :³

- документи за кредитна политика како интегрален дел за стратешкото управување со банката,
- документи за овластувањата при одобрување кредити,
- документи за начинот на обработката на кредитните работи (од приемот на кредитното барање до неговата исплата),
- процедури за идентифицирање и управување со лошите кредити и сл.

За да биде успешно управувањето со кредитниот ризик мора да се внимава на неколку елементи, како на пример: 1) внимателна и концизна изработка на процедурата за управување со кредитниот ризик, 2) добро поставена организациска структура при управување со ризик, 3) целокупниот персонал да применува единствен пристап при обработката на податоците при управувањето со кредитен ризик.

Управувањето со кредитен ризик е систем составен од пишани правила и мерки и се применуваат на целиот процес на кредитирање, односно се до затворање на кредитот.

2.1.1 Потребa за управување со кредитен ризик на банките

Управувањето со кредитен ризик заслужува особено внимание поради следниве причини.⁴

- а) кредитните операции претставуваат, во многу случаи, најдоминантна активност на банките,
- б) кредитниот ризик претставува најопасен ризик за банката,

---

³ Misija,V.,(1998), “Kreditni poslovi s nemackim bankama “, Masmedia, Zagreb,str.67;

⁴Блажок М., (2001), “Улога на Интерне ревизије у контроли банковног ризика”, Загреб, стр.21;

- в) во управувањето со кредитниот ризик е вклучен најголем број вработени во банката,
- г) врз кредитниот ризик имаат големо влијание состојбите и деловното опкружување на банката,
- д) управувањето со кредитниот ризик се темели врз голем број прописи, следени одлуки и стандарди.

Кредитниот ризик е тесно поврзан и со другите видови ризици: оперативниот, каматниот, валутниот, па така со управувањето на кредитниот ризик индиректно се управува и со другите погореспоменати ризици. Кредитниот ризик е многу значаен за секоја банка со оглед на тоа што нејзината актива во поголем дел е составена од кредити. Токму поради тоа што активите на банките содржат разни кредити, треба да се стави акцент врз третманот на кредитниот ризик. Поради несоодветен третман на кредитниот ризик и негово занемарување од страна на банкарскиот менаџмент може да се наруши репутацијата и имиџот на банката како и да дојде до загрозување на ликвидноста, солвентноста и да бидат загрозени сите останати клиенти на банката. Затоа менаџментот треба да има добро разработени техники, процедури за вршење на проценка на интензитетот на ризикот, негово следење, контролирање и најважно од сè навремено да се реагира. Управувањето со кредитниот ризик бара следење на екстерните промени во политичкото и деловното окружување од страна на банкарскиот менаџмент, и до одреден степен да се предвидат идните движења. Банкарскиот менаџмент во ситуација на драстични промени во деловното окружување мора да биде подготвено за итна реакција со цел да изврши промена на стратегијата и политиката што се применува при управувањето со ризикот. Банкарскиот менаџмент треба да има предвид дека политиката и стратегијата како дел од системот на управување со ризикот мора да биде во согласност со законите и подзаконските акти кои го регулираат работењето на банките.

2.1.2 Значење на управување со кредитниот ризик во банките

Секоја банкарска институција од современ тип има дефинирано своја деловна политика што ќе ја применува во идното работење, а дел од таа политика е и управувањето со кредитниот ризик. Иднината носи неизвесности па банката не треба да донесува одлуки кои се темелат на претпоставки, и да ги игнорира ризиците бидејќи како последица на тоа би се соочила со намалување на заработката и загрозување на нејзината профитабилност. Управувањето со ризиците е скап процес и носи трошоци за банката, па тие трошоци се компензираат така што се вклучени во цената што ја плаќаат клиентите за банкарските производи.

Управувањето со кредитниот ризик ако се развие до ниво да има влијание врз деловните одлуки на банката тогаш е значаен фактор за успех. Банката без оглед на тоа дали има јасна перцепција за идните и сегашните ризици, мора да ги донесе деловните одлуки, односно управувањето со кредитниот ризик само ќе помогне во процесот на донесување одлуки, но нема и да го моделира.

Менаџментот мора доволно добро да ги познава ризиците за да ги вреднува и оцени, со што би се заштитила банката од настанување на идни трошоци и би ги префрлила на товар на клиентите. Управувањето со кредитниот ризик како во рамките на севкупните банкарски ризици има особено значење за успешно реализирање на повеќе функции во рамките на банкарското работење и тоа ⁵:

- а) во имплементирањето на деловната стратегија на банката,
- б) во развојот на конкурентските предности на банката,
- в) при мерење на адекватноста на капиталот и солвентноста,
- г) како помош во донесувањето деловни одлуки,
- д) како помош при определувањето на цената на банкарските производи,
- ѓ) при известување и контрола на ризиците,

---

⁵Bessis J., (1998), “Risik management in banking” Johan Willey & SonsLtd, Baffins Line,England,str.24;

е) за управувањето на поделните портфолија во банката.

2.2 Предуслови и фактори за управување со кредитен ризик

Клучен фактор за успешно управување со кредитниот ризик на банките е стабилноста на макроекономското окружување. Особено нестабилното макроекономско окружување е својствено за земјите кои се наоѓаат во транзиција и тоа е фактор кој влијае врз ранливоста на финансискиот систем. Низа од фактори влијаат врз можноста навремено да бидат подмирени достасаните обврски за плаќање од страна на корисникот на зајмените средства. Тие фактори може да се класифицираат во две групи, врз основа на тоа дали банката директно ги контролира или се надвор од нејзина контрола, односно внатрешни и надворешни фактори.⁶

Како внатрешни или ендогени фактори се издвојуваат:

- А) акционерите,
- Б) раководството, вклучувајќи го извршното раководство во кредитниот сектор,
- В) интерниот надзор што се спроведува во рамките на банката по однос на нејзиното кредитно работење.

Како позначајни надворешни или егзогени фактори се издвојуваат:

- А) степен на развиеност на пазарната дисциплина,
- Б) ефикасноста на супервизорскиот надзор врз банките од страна на регулаторното тело за таа намена.

Од ова може да се дојде до заклучок дека управувањето со кредитниот ризик е управување со низа од ендогени и егзогени фактори.

---

⁶Виолета М., (2010), ”Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство ”Центар за банкарство и финансии, Скопје стр.97.

2.2.1 Внатрешни - ендегени фактори

Внатрешните фактори се под директна контрола на банката, односно менаџментот на банката при управувањето со кредитниот ризик може да ги контролира. Меѓу позначајните внатрешни фактори за успешно управување со кредитниот ризик се акционерите.

Акционерите поседуваат капитал, односно поседуваат дел од сопственичката структура на една банкарска институција. Тие директно влијаат врз успешноста во управувањето со ризикот на банката така што имаат право и можност преку организациската структура да креираат механизми за контрола, политика и стратегии. Креираните стратегии, политики и механизми за контрола треба да бидат адекватни на макроекономското окружување.

Акционерите, користејќи ги своите права стекнати врз основа на приватната сопственост на капиталот активно учествуваат во управувањето со ризиците со цел да го заштитат сопствениот капитал и да остварат што поголем профит. Но, од друга страна, пак, акционерите можат да ги злоупотребат своите сопственички права така што ќе позајмуваат кредити од банкарската институција со низа поволности, а со тоа би можела да се загрози стабилноста и сигурноста на работењето на банката. Освен на акционерите ова се однесува и на друи субјекти, односно на членови на управен, надзорен и други субјекти. Во секоја банкарска институција постои интересен надзор кој ја опфаќа интерната контрола и ревизијата во банката.

Интерната контрола е функција содржана во целокупното банкарско работење, која ги опфаќа административните и сметководствените контроли. Со помош на сметководствената и административната контрола се доаѓа до сознание дали се направени случајни или намерни грешки. Со примена на интерната контрола се остваруваат одредени цели. Доколку внатрешната контрола е ефикасна, банката се заштитува од евентуални можни загуби, а истовремено се зголемува можноста да се остварат поголеми приходи. Ефикасната интерна контрола обезбедува во потполност точни и веродостојни административни и

сметководствени информации. Веродостојните административни и сметководствени информации служат како основа на која се темелат одлуките на економските субјекти како што се акционерите и суперевизорите. Дополнителниот надзор на внатрешната контрола или внатрешната ревизија е надзор со кој се испитува остварувањето на работењето во согласност со поставените цели и какви се ефектите од системот на внатрешната контрола.

Внатрешната ревизија е процес кој вклучува прибирање и проверка на ревизорски доказ, а резултатите од проверката на ревизијата може, но и не мора да укажуваат на одредени недостатоци и неправилности. Доколку се утврдат неправилности ќе се издадат мерки за нивно отстранување и сето тоа ќе биде претставено во ревизорскиот извештај. Со внатрешната ревизија покрај оценката на ефектите од спроведената внатрешна контрола се оценуваат и ефектите од применетата методологија при утврдувањето и управувањето со ризиците, а се оценува и тоа до кој степен се имплементирани усвоените процедури и политики како и дали се со согласност со законската регулатива.

Раководството на банката е значаен фактор за успешно управување со кредитниот ризик. Периодичната проверка и анализата на резултатите од работењето на банката е задача на раководството на банката. Тоа треба да даде оценка дали е доволен капиталот во однос на интензитетот на ризичност односно дали да се менува политиката на кредитирање. Раководството на банката треба да поседува висок степен на независност, искуство и знаење. Менаџментот пак се грижи за профитабилноста односно редовни и добри приходи кои зависат од квалитетот на портфолиото. Донесувањето и менувањето на стратегијата која ќе се применува при управувањето со ризици доколку е потребно, како задача ја извршува менаџментот. Во банката организациската структура треба да биде така поставена што ќе одговара со нејзината големина и видот на финансиските активности што ги извршува и при управувањето со ризиците таа да содржи јасни и прецизно дефинирани одговорности што треба да ги извршува. Како значајни

детерминанти на ендегените фактори кои влијаат врз кредитниот ризик на банката се истакнуваат:⁷

1. Кредитна политика;
2. Кредитен микс;
3. Обем на кредити.

2.2.2 Надворешни – егзогени фактори

За разлика од ендегените фактори кои се под директна контрола на банката, односно менаџментот на банката при управувањето со кредитниот ризик може да ги контролира, кај егзогените фактори тоа не е така, односно не можат да бидат контролирани од страна на менаџментот.

Ефикасноста на супервизорскиот надзор врз банките од страна на регулаторното тело за таа намена како егзоген фактор го регулира излезот и влезот на финансиските институции од пазарот со цел да го ограничи ризикот. Банкарските супервизори мора да бидат стручни, независни со високо ниво на авторитет за надзорот над работењето на банките да биде на високо ниво, и да стекнат впечаток дека информациите на пазарот се веродостојни за кредитното работење на банката. Телото за супрвизија во согласност со овласувањето што треба да го поседува може да ги бара сите релевантни податоци од банката, да дава оценка за деловните планови и сопствениците, за тоа како е поставена менаџерската структура. Системот на внатрешна контрола и навременото објавување на финансиските информации кои даваат јасна слика за работењето на банките е одлука на финансиската дисциплина. Пазарната дисциплина е таа која не овозможува проблемите и неуспехот на една банка да се пренесат и да влијаат врз работењето на другите банки или на целиот банкарски систем и воопшто на целиот финансиски систем.

---

⁷ J.E.F.F Sinkey, (1998) Commercial Bank Financial Management, MAC Millan Publishing company, New York.

Пазарната дисциплина налага редовно или навремено и јавно објавување транспарентни и вистинити информации од страна на сите банки. Доколку информациите објавени од страна на банките укажуваат за постоење повисок кредитен ризик од ризикот прифатлив за кредиторите можат да ги повлечат вложените средства од таа банка и да ги префрлат во друга, или пак да бараат повисока каматна стапка за своите депозити како компензација за повисокиот кредитен ризик. Доколку податоците се нетранспарентни доверителите не можат навреме да го согледаат присуството на високиот кредитен ризик и доколку не направат разлика помеѓу добрите и лошите банки би можел да се јави системскиот ризик - финансиските средства да се повлечат од целиот банкарски систем. Најголеми поттикнувачи на пазарната дисциплина се банките кои како големи доверители поседуваат информации кои не се достапни. Токму поради недостапноста до информациите малите кредитори не се совршени поттикнувачи на пазарната дисциплина.

Врз пазарната дисциплина влијаат информациите собрани од финансиските аналитичари, ревизорите, агенцијата за осигурување депозити, а овие информации се доста важни за сегашните и потенцијалните акционери. Вредноста на капиталот на банката ќе се намали доколку акционерите ги предадат своите акции како последица на присуство на ризиците во банкарското работење.

Заемното влијание на ендегените и егзогените фактори врз процесот на успешно управување со кредитниот ризик бара нивна контрола, следење и имплементирање во политиката што ја применува банкарската институција во текот на своето работење.

2.3 Политика на управување со кредитниот ризик

Покрај многуте видови ризици, кредитниот ризик во праксата е најчеста причина за пропаѓање на банките, па затоа банкарските регулатори овој вид ризик го ставаат на посебно место. Банкарските регулатори пропишуваат низа мерки како дел од јасно дефинираната политика за управувањето со кредитниот ризик и нивната цел е утврдување на потенцијалниот и постојаниот ризик присутен во сите

кредитни активности. Политиката на управување со кредитниот ризик е процес составен од дефинирање мерки и утврдување параметри со кои ќе се ограничи, следи и контролира кредитниот ризик.

Специфичните мерки за управување со кредитниот ризик ги опфаќаат следниве начела:⁸

- Намалување или ограничување на кредитниот ризик;
- Класификација на активата;
- Резервација за потенцијалните загуби.

Во првиот сет од политики се вклучени оние мерки кои се насочени кон ограничување и намалување на кредитниот ризик. Тие се:

- Кредитирање на поврзани страни или преголема изложеност;
- Дефинирање политики за концентрација и големата изложеност и
- Соодветна диверзификација.

Во вториот сет од политики се вклучени политиките за класификација на активата на банката. Под класификација на средствата на банката се мисли на класифицирање на активните биланси и вонбилансни ставки.

Третиот сет ги вклучува политиките на резерви за загуба, односно нивото на обезбедените загуби да ги покрива антиципираните загуби се однесува на сите други средства изложени на загуба, а не само од портфолиото на заеми.

Политиката на управување со кредитниот ризик опфаќа значителен број организациски аспекти, кои се однесуваат на јасно дефинираната хиерархија и нивоата на одлучување, имплементација на кредитите како и дефинирање процедури за управување на наплата на каматата и главницата, контрола и следење на целиот кредитен процес. Банкарскиот менаџмент потребно е да воспостави квалитетен систем за известување на банката кој ќе подготвува навремени и точни извештаи за нејзината кредитна изложеност се со цел да се

---

⁸Hennie van Gireuning, Bratanovic, B.,S., (2006), Analiza I upravlvanje bankovnim rizicama, Zagreb;

оствари успешен мониторинг и контрола на кредитниот процес. Многу е важно банките да прават навремено обелоденување на извештаите кои ја покажуваат нејзината кредитна изложеност и врз основа на тие извештаи другите заинтересирани субјекти да направат супервизија и да ја оценат финансиската состојба на банката. Согласно препораките на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, регулаторните власти ги дефинираат принципите на обелоденување поврзани со солиден кредитен ризик.

2.3.1 Политика за намалување или ограничување кредитен ризик

А) Политика на концентрација и голема изложеност:

Целта на оваа политика е да се спречат банките прекумерно да се потпираат на поголем кредитокорисник или група кредитни корисници, со цел да им се оневозможи да го диктираат работењето на банките. Регулативите претпазливо го пропишуваат износот кој банките го инвестираат на поединечен субјект или поврзни групи субјекти, кој не треба да е поголем над износот кој претставува пропишан процес од резервите и капиталот на банката.

Супервизорите на банката имаат цел со својата моќ и позиција да ги заштитат интересите на депозиторите преку контрола на кредитната изложеност на поединечната банка и воопшто одржување стабилност на целокупниот банкарски сектор. Некои земји пропишуваат лимити на изложеност кон еден клиент од 10 до 25 % од капиталот, а според Базелскиот комитет за банкарска супервизија максимумот достигнува 25 % со можност за негово намалување, доколку е можно до 10 %.⁹

Во Република Македонија, изложеноста на банката кон секое поединечно лице ги вклучува сите билансни и вонбилансни побарувања на банката од тоа лице и вложувањата во хартии од вредност издадени од тоа лице. Под терминот ”поединечен клиент” се подразбира правно лице или поединец или поврзана група

---

⁹Согласно Одлуката за лимитите на изложеност (февруари 2008 година), вкупната кредитна изложеност на едно лице кај секоја од македонските банки не смее да надмине 25 % од сопствените средства на банките.

на кои е изложена банката. Поединечните клиенти кои се меѓусебно поврзани директно или индиректно можат да контролираат други клиенти најчесто преку право на глас од најмалку 15-20 %. Во практиката доколку банката е премногу изложена кон одреден клиент или група клиенти автоматски значи дека таа ги поддржува и најчесто банките не се објективни со проценката на ризиците поврзани со тие клиенти.

Доколку станува збор за големи корпоративни клиенти, банкарските кредитни службеници мора да посветат особено внимание на компетентноста и комплексноста на информациите за должникот, постојано да ги следат должниците и да утврдат дека тие ги извршуваат своите обврски кон банката. Доколку банкарските службеници се посомневаат дека некој надворешен настан влијаел врз кредитната способност на должникот, веднаш треба да реагираат со подетално истражување на должникот, и должни се да го известат повисокото ниво на хиерархија за управување со ризици. Изложеноста на банката на тесна географска област или на еден сектор на стопанството е друга големина на концентрацијата на ризикот. Банката може да претрпи голема материјална штета поради неуспехот на неколку клиенти предизвикани од ист фактор во конкретна индустрија или регион. Во различни сектори во стопанството многу тешко може да се оцени изложеноста на банката бидејќи банките поседуваат систем за известување кои не произведуваат такви информации.

Б) Политика на кредитирање поврзани субјекти:

Доколку банката позајмува на поврзани субјекти, а тие поврзани субјекти вклучуваат: главни акционери, здружени компании, извршни функционери, директори и сл. може да ја зголеми својата кредитна изложеност, а тие поврзани субјекти би можеле да влијаат врз процесот и политиката на донесувањето на одлуките поврзани со одобрувањето кредити. Во повеќето земји регулаторните тела пропишуваат лимити за кредитирање на поврзаните субјекти со пропишување дека вкупното позајмување не смее да го надмине определениот процент од вкупниот гарантиран капитал или од основниот капитал на банката. Во земјите во

кои нема пропишан таков лимит од страна на регулаторните тела сите заеми одобрени на поврзаните субјекти потребно е да бидат одобрени од бордот на директори.

В) Политика на диверзификација:

Банката со цел да се заштити од негативното влијание на кредитниот ризик потребно е да ја утврди пожелната диверзификација преку својата кредитна политика. Диверзификацијата на кредитен ризик може да се изврши по клиенти, според рочноста на пласманите, според кредитниот пласман и регионалната диверзификација.

2.3.2 Политика за класификација на актива

Во процесот на класификацијата на средствата, на средството му се назначува степенот на кредитен ризик определен според можноста и веројатноста долгот да биде ликвидираан и долговните обврски сервисирани, според условите утврдени во договорот. Авансите, заемите, побарувањата, учествата во главнината, инвестициите, неизвршените обврски и сите други средства за кои банката презема некаков ризик треба да бидат класифицирани. Класификацијата се прави веднаш кога средствата се појавуваат, а можно е и да се рекласифицираат неколкупати во текот на годината во согласност со степенот на кредитниот ризик. Врз проценката на отплатата на заемот треба предвид да се земе финансиската состојба на заемопримателот и дали врши сервисирање на долгот како и економските трендови на одредени пазари и цената на стоките.

3. КРЕДИТЕН РИЗИК И ДРУГИТЕ БАНКАРСКИ РИЗИЦИ

Во банкарското работење константно се присутни разни форми на ризици, но на посебно место го ставаат кредитниот ризик. Како што присуството на ризикот е неизбежно во банкарското работење па така контролирањето и одржувањето на ризиците на толерантно ниво е неизбежен дел од работењето на банките. Ова е сосема логично со оглед на тоа што примарна функција на банките е акумулирање на вишокот слободни средства и нивна редистрибуција во вид на кредити или друг вид пласман до нивните корисници. Ризиците се контролираат и одржуваат на прифатливо ниво со цел да се минимизираат евентуалните можни загуби кои ќе влијаат негативно врз стабилноста на финансискиот систем во целост и поединечно врз кредиторите на банката, акционерите и депонентите.

Сите финансиски институции вклучувајќи ги и банките прифаќаат ризик паралелно со одобрувањето кредити или продажба на одредни производи и услуги, без истовремено да биде извршено плаќањето за тој производ или услуга.

Во банкарската литературата постојат различни дефиниции за кредитниот ризикот во зависност од тоа кои елементи се вклучени при дефинирањето на банкарските производи како дел од кредитното портфолио, изложени на кредитен ризик. Кредитниот ризик би можел да се дефинира како секој неизвесен настан што би можел да се реализира и индиректно или директно да влијае врз профитот, положбата и финансиските резултатите од работењето на банките. Ризикот во банкарското работење се дефинира и како веројатност или можност пласираните средства да не го остварат посакуваното ниво или очекуваната стапка на принос. Секое неплаќање или задоцнување на плаќањето на главницата и каматата по договорениот кредит ја намалуваат реалната вредност и реалната добивка на банката. Кредитниот ризик често се поистоветува со поимот ризик на спротивната страна - **counter party risk**. Меѓутоа постои разлика. Во основа се состои во објаснувањето дека терминот, ризик на спротивната страна, се применува во контекст на комерцијалните финансиски инструменти (како што се дериватните операции, термински договори, swar и сл. Додека кредитниот ризик во потесна

смисла на зборот се однесува на веројатноста на неплаќање (или било какво отстапување) според договорот за паричен капитал.¹⁰

За банкарот ризикот претставува согледување на одредена несигурност поврзана со некој настан. Во комерцијалното банкарство под ризик се подразбираат сите ризици кои непосредно произлегуваат од самото работење на банките.

Банкарите се стремат за остварување што поголема профитабилност и особено внимаваат на ризикот што го прифаќаат. Поради се поголемиот број проблеми предизвикани од страна на кредиторите и нестабилноста на економијата, банкарите, фокусот на своето внимание го насочуваат на видот, начинот на мерење и контролирањето на ризикот. Со навремено добивање адекватни и точни информации банката има можност навремено да изврши идентификација, мерење и управување со ризикот.

Традиционалните кредитни операции продуцираат различни видови кредитен ризик, па така од аспект на видот на клиентот на кого му се одобрува кредитот се разликуваат:

- ❖ Ризик од кредитирање на претпријатијата и
- ❖ Ризик од кредитирање физички лица.

Постојат значителни разлики помеѓу финансирањето физички лица и претпријатијата. При кредитирањето на претпријатијата, индивидуализацијата на ризикот мора да се земе предвид. Односно предвид треба да се земе низа информации кои ја покажуваат финансиската моќ на кредитобарателот - претпријатието. Овие информации се добиваат од финансиските извештаи проверени од страна на овластени ревизори, од кредитните регистри и од екстерното опкружување и пазарот.

Претпријатијата имаат законска обврска и должност кон кредиторите навремено да доставуваат адекватни и веродостојни финансиски извештаи кои ја

---

¹⁰Heffernan, S, “Modern Banking in theory and practice”, John Wiley & Sons LTD, p.165;

покажуваат нивната реална финансиска состојба. Со помош на овие финансиски извештаи банкарските службеници ќе имаат сознанија за евентуална појава на негативни настани и промени и благовремено ќе преземат корективни мерки кон кредитокорисниците, односно кредитниот ризик може да се предвиди и контролира. Кредитниот ризик и евентуалните можни загуби што може да ги претрпи банката во услови на неисполнување на обврските за плаќање од страна на кредитоокрисниците се многу повисоки со оглед на тоа што банките на претпријатијата одобруваат кредити со високи номинални износи. Доколку акционерите на одредена банка се јават во улога на претпријатија - кредитокорисници, банката би можела да се најде под притисок да одобри високо ризични и финансиско неоправдани кредити кои се против нејзината политика за лимитирано кредитирање на акционерите на банката. Во банкарството се забележуваат случаи во кои банките им одобруваат кредити на големите и постојаните клиенти на банката кои се наоѓаат во финансиска криза се со цел да им помогнат да ги пребродат тие негативни девијантни промени без поголеми тешкотии, но аналогно на тоа банката автоматски се изложува на ризик од невраќање на тие новоиздадени кредити.

Покрај кредитирањето на населението примарна задача на секоја банка која е дел од современото банкарско работење е кредитирањето на населението. Индивидуалните клиенти имаат голем придонес во: растот, развојот, проширувањето и заземањето конкурентска позиција на банките во банкарскиот сектор. Во овој сектор се јавува конкуренција од страна на некои небанкарски институции кои вршат кредитирање на населението и посредно или непосредно имаат влијание врз кредитниот ризик кој се јавува при кредитирањето на физичките лица како клиенти на секоја банка. За разлика од кредитирањето на претпријатијата каде банките одобруваат кредити со многу високи номинални износи, кредитите што ги одобрува банката на физичките лица се со многу помали износи и овој факт објаснува на што се должи острата конкуренција предизвикана од страна на други небанкарски субјекти. Банката при финансирањето на населението има многу

високи фиксни трошоци, а за да ги намали тие фиксни трошоци по клиент мора да има широка мрежа од клиенти.

Средствата од кредитите што ги позајмува банката на населението се наменети за различни цели во зависност од потребите и желбата на кредитокорисниците. Кредитниот ризик зависи од тоа за каква цел се трошат зајмените средства, односно тој се рефлектира преку: кредитните картички, кредитите за стан, потрошувачките кредити, кредитите за развој на земјоделци-поединци и сл.

Со развојот на технологијата, усовршување и нејзина имплементација во банкарската индустрија, кредитните картички стануваат дел од секојдневното работење на банката. Кредитните картички и носат голема заработувачка на банката, но истовремено ја изложуваат и на висок кредитен ризик. Во последните години е забележан значителен пораст на користењето на кредитните картички, но зголемен е и кредитниот ризик како последица на измамите и кражбите по кредитни картички.

Потрошувачките кредити што ги одобрува банката го зголемуваат нејзиниот кредитен ризик бидејќи таа ги одобрува на основа на помалку веродостојни информации и неадекватни финасиски извештаи кои можеби нереално ја прикажуваат актуелната финансиска состојба на кредитокорисникот. Отплатата на потрошувачките кредити зависи од финансиската моќ на кредитокорисникот, односно од неговите месечни примања, приливи на средства по основ на дивиденди, камати по основ на орочени штедни депозити и сл.

Кредитите што ги одобруваат банките се со различен период на доспевање па и висината на кредитниот ризик зависи од тоа дали станува збор за краткорочно или долгорочно кредитирање. Според ова се разликуваат два вида ризици:

1. Ризик кој произлегува од краткорочните пласмани на банката или краткорочен кредитен ризик и
2. Ризик кој произлегува од долгорочните пласмани на банката или долгорочен кредитен ризик.

Краткорочната кредитна политика што ја спроведува банката носи одредена неизвесност во текот на своето банкарско работење која може да се дефинира како краткорочен кредитен ризик. Под притисок од страна на острата конкуренција и во борбата за остварување што поголем профит банката мора да ги задоволува потребите на своите клиенти односно да им позајмува и да прифаќа ризик. Банката дефинира кредитна политика која треба да биде имплементирана и спроведена преку својот менаџмент се со цел да се минимизираат негативните ефекти што можат да произлезат од евентуалните можни загуби поради лошата проценка на кредитобарателот.¹¹

Кај краткорочното кредитирање, менаџментот на банката, фокусот на своето внимание треба да биде насочено кон неколку значајни аспекти, условите под кои е одобрен кредитот, рокот на доспевање на кредитот за отплата и видот на потенцијалниот кредитокорисник. Приходот на должникот кој е наменет за отплата на зајмениот кредит може да биде веројатен и помалку или повеќе познат приход. Кога средствата од кредитот се наменети за финансиска поддршка на некоја инвестиција на краток рок како на пример за обезбедување опрема, приходот е веројатен и во себе го вклучува ризикот кој се јавува како последица на неправилниот избор на опремата и не толку добар почеток на работата со новата опрема. Кога средствата од кредитот се наменети за финансирање на производство тогаш приходот е помалку познат, а приходите ”познат” кога со кредитот се финансира сигурна трговска комерцијализација за познат купувач.

Кај краткорочното кредитирање покрај очекуваниот приход предвид треба да се земе и очекуваната загуба.

Според Н.V. Prochonow и R.A Foulke¹²:

---

¹¹Види пошироко кај J.M “Dictionary of Banking and Financial Services” John Wiley & Sons, New York, 1985.

¹²Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.118;

1. Загуби по кредити кои се одобрени врз основа на сеопфатно кредитно истражување и анализа;
2. Загуби по кредити кои се одобрени врз основа на нецелосни и неадекватни кредитни анализи;
3. Загуби по кредити зад кои стојат интересите и мотивите на раководството на банката и различните интересни и лоби групи.

Загубите по кредити од првата група се јавуваат и при целосно спроведена анализа и проценка на кредитната способност на заемопримачот, па за да се намали веројатноста за нивно појавување многу е значајна врската и меѓусебните односи помеѓу банката и комитентите.

Загубите од втората група најчесто се јавуваат како последица од нецелосна и помалку објективна и прецизна анализа на кредитната способност на кредитобарателот на краток рок и овие загуби и според значењето и ширината се многу поопасни. За да се избегнат загубите од претходно споменатите групи потребно е да се направат целосни и прецизни анализи, а добиените податоци од тие анализи да се релевантни кои ќе помогнат во изготвувањето добри проекции на паричните текови и сл.

Многу тешко или речиси невозможно е да се создаде една “објективна” скала на изложеност на банката на ризик и точно да се утврдат таканаречените точки на прекршување преку кои не би смеел да се прифати каков било ризик. Секој поединечен краткорочен кредитен пласман потребно е да биде набљудуван како индивидуален кредитен ризик што значи дека банката не треба да врши хомогенизација на ризикот. Степенот на ликвидност кај краткорочните кредитни пласмани е различен и затоа овој вид заеми се поделени врз основа на тоа дали се одобрени за финансирање на ликвидноста, залихите или пак побарувачката.

Еден од најкомплексните ризици во банкарското работење е ризикот кој произлегува од долгорочните пласмани на банката или долгорочен кредитен ризик. Поради долгиот рок на враќање на зајмените средства се зголемува веројатноста тие да не бидат вратени според утврдените услови во договорот за заем. Долгиот

рок на враќање автоматски продуцира низа неизвесности кои се причина за појава на сите видови ризици кои се познати во банкарството и сето тоа негативно влијае врз работењето на банката. Исто така, долгиот рок носи веројатност за појава на интерни и екстерни девијантни состојби, како на пример кај инвеститорот, кредитокорисникот, пазарот, целиот регион и на ниво на државата. Кај долгорочните инвестиции се инвестира во сегашноста, а бенефитот во вид на принос се очекува во иднина. Менаџментот на банката треба да употреби методи преку кои ќе добијат објективни и прецизни податоци за рентабилноста на инвестицискиот проект. Во литературата се сретнуваат бројни детерминанти кои влијаат врз ризикот од инвестицијата и на ризикот на нејзиното финансирање:¹³

- ❖ Векот на проектот;
- ❖ Вредноста на проектот;
- ❖ Видот на опремата и технологијата на производниот циклус;
- ❖ Степенот на иновациите;
- ❖ Влијанието на пазарот;
- ❖ Стабилноста на макроекономската политика на државата.

Инвестицискиот банкар предвид мора да ја земе развојната фаза во која се наоѓа претпријатието што треба да го кредитира, а тоа може да се најде во една од четирите основни фази. Првата фаза се дефинира како фаза на почеток со производство на некој досега непостоечки или нов производ и оваа фаза ја окарактеризираат високите трошоци по единица производ. Во втората фаза се врши зголемено производство и масовна дистрибуција и доколку се наоѓа претпријатието во оваа фаза се вели и дека се наоѓа во фаза на забрзан пораст. Во третата фаза се постигнува целосна вработеност и зрелост, а во четвртата

---

¹³Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.121;

фаза веќе се појавуваат нови производи со иста или слична намена со добри перформанси во однос на економиката на производството.

Во праксата се разликуваат два вида ризици врзани за процесот на долгорочното кредитирање:

- ❖ Ризици сврзани за самиот инвеститор и
- ❖ Ризици сврзани со инвестицискиот проект.

Банката пред да донесе одлука за кредитирање на инвестициите мора да изврши анализа на ризиците поврзани и за едната и за другата група.

3.1 Специфични кредитни ризици

Различни автори дале различни дефиниции за кредитниот ризик во своите истражувања, дел од нив под поимот кредитен ризик ги вклучувале и ризиците поврзани со вложувањата во хартии од вредност, ризиците поврзани со билансните и вонбилансните операции на банката, ризикот на земјата кој се занимава со следење на транснационалните пласмани и други видови ризици.

3.1.1 Кредитен ризик на хартиите од вредност

Врз висината на кредитниот ризик кај хартиите од вредност големо влијание има состојбата на пазарот на хартии од вредност и подготвеноста на менаџментот на банката да го предвиди ризикот кој ќе се појави како последица на промените на состојбата на хартии од вредност. До кој степен се присутни банките на пазарите на хартии од вредност зависи од организацијата на тие пазари и од тоа какво место заземаат банките во него. Постојат финансиски системи во кои банките не се вклучени во работењето со хартии од вредност и информациите потребни за анализа на кредитниот ризик ги црпат од рејтинг-агенциите. Во практиката банките кои вршат операции со хартии од вредност можат да се најдат во неколку ситуации:

- ❖ Банката да биде финансиски посредник на пазарот на хартии од вредност;
- ❖ Банката на своето портфолио да држи определени хартии од вредност и
- ❖ Банката да емитира сопствени хартии од вредност.

Ризикот се разликува во зависност од видот на хартијата од вредност односно дали приносот на таа хартија е постојан или променлив. Акциите се хартии од вредност со променлив принос и тука фокусот на внимание на банката треба да биде ставен на задржување на реалната вредност на акцијата. Кај хартиите од вредност со постојан принос како на пример обврзниците, ризичноста настаната како последица на општата клима на стопанисување може да се размени со намалување на рокот на траење на заемите за кои се дадени хартиите како покритие или пак со поинакви облици на финансирање на хартиите од вредност.

Банката пред да изврши емисија на хартии од вредност мора да направи темелна анализа на сите видови ризици со кои се соочуваат клиентите за време на своето работење. Економските, финансиските и берзантските анализи се дел од темелната анализа што ја врши банката. Менаџментот на банката мора да се соочи со шпекулативни операции доколку учествува на секундарниот пазар и нивото на ризик се зголемува без оглед дали банката работи во свое име и за своја сметка или во име и за смека на клиентот. Затоа банката треба да посвети особено внимание на дисперзијата на ризикот со држење разни видови хартии од вредност.

3.1.2 Кредитен ризик сврзан за вонбилансните операции

Вонбилансните операции носат одреден ризик кој е земен предвид при оценувањето на кредитниот ризик и ризикот на целокупното банкарско работење. Во банкарството во поново време кај нас и во другите развиени земји, банките како составен дел од процесот за донесување кредитни одлуки го вклучуваат и ризикот кој произлегува од сите поедини операции. Ризикот кој произлегува од вонбилансните операции претставува комбинација од збирот на ризик на каматна стапка и девизен курс и на кредитниот ризик. Овие операции во голема мера можат да ја зголемат ризичната изложеност на банката, но другата позитивна страна е тоа што во праксата операциите се користат за обезбедување на кредитниот ризик. При извршување на вонбилансни операции банката презема обврски различни по својата природа и врз таа основа во праксата се врши следнава класификација на ризикот на вонбилансните операции:

- ❖ Обврски по кои банката делумно ангажира средства (опции, фјучерси, свопови);
- ❖ Обврски по кои банката ангажира средства наменети за плаќање на долговите на должниците кон трети лица (гаранции, акредитиви).

Во Р. Македонија не е развиен пазарот на банкарски деривати и банките имаат обврска делумно да ангажираат средства и аналогно на тоа ризикот што го преземаат е делумен. Во однос на вториот вид обврски и во однос на тоа што доминантен вид на ризик за банките е кредитниот ризик, банкарската практика наложува при нивно одобрување да се користат и применат истите процедури и техники како и при одобрувањето кредити. Тие се составен дел на кредитниот ризик на банката и таа може да го контролира влијанието кое произлегува од вонбилансните операции врз нејзината ликвидност. Постои разлика во износот на ризикот кај валутниот и терминскиот своп. За разлика од каматниот своп кај кого износот на ризикот е еднаков на разликата меѓу каматните стапки и теоретски неговиот износ е вкупната променета камата, кај валутниот своп ризикот е ограничен на разликата на девизните курсеви и теоретски неговиот краен лимит е износот на целокупниот заменет или свопиран износ, во случај во текот на трансакцијата некој од учесниците да не изврши плаќање. Кај терминските операции кој можат да бидат пример: терминска продажба на девизи, продажба на финасиски инструменти како на пример опции и фјучерси, висината на ризикот е ограничен на разликата помеѓу нивната тековна и идна вредност и со тоа е ограничен на тој износ.

Доколу банките во своето работење применат соодветна и коректна процедура за утврдување и мерење на ризикот со кој се соочуваат потенцијалниот должник и банката, вонбилансните операции не преминуваат од потенцијални во реални обврски за банката. Банките со цел да извршат делумно покривање на ризикот кој произлегува од вонбилансните операции ја применуваат политиката на повисоки провизии. Во развиените земји, банките во принцип настојуваат да определат фактор на ризик за секој должник поединечно, условен со видот и рокот на доспевање на вонбилансната операција како и за состојбата на секторот во кој

работи должникот. Овие фактори на ризик се користат при определувањето на провизијата како надомест за ангажманот на банката во некоја вонбилансна операција.

3.1.3 Ризик на земјата – country rizik

Овој ризик има големо значење за земјите кои вршат меѓународни кредитни работи и се во фаза на забрзан развој, т.н “emerging markets”. Ризикот на земјата претставува веројатност и можност должникот да не ги изврши обврските за плаќање спрема странскиот кредитор како последица на општествените, економските и правните промени настанати во домицилната земја на должникот. Овој ризик може да се дефинира и како можност земјата-должник или должникот од таа земја да не биде во можност да ги исполни своите обврски спрема странските кредитори поради низа причини кои се неповрзани со вообичаените ризици покриени со терминот кредитен ризик.

Во меѓународното работење во секоја трансакција, меѓународниот инвеститор или извозникот на стока покрај за ризиците поврзани со домицилната земја на должникот е засегнат и за сите останати ризици кои се поврзани со работењето на должникот, оценката на неговата солвентност, бонитетот и сл. Значи кредитниот ризик утврден од страна на кредиторите претставува збир од ризикот на земјата и кредитниот ризик на потенцијалниот должник, односно претставува проценка за тоа дали должникот е способен за навремено извршување на обврските и според условите утврдени во договорот. За разлика од кредитниот ризик, ризикот на земјата не се однесува само на бонитетот на еден должник и тој се проценува за сите побарувања на банката кон резидентите на една земја. Воедно, ризикот на земјата ги опфаќа и трошоците за имобилизација на побарувањата, неплаќањето и доцнењето на главнината и каматата.

Содржината на ризикот на земјата е составен од различни елементи кои се поделени на економска и политичка компонента. Економската компонента ги сочинува ризиците кои се појавуваат како последица на неповолните движења во стопанството, неповолните услови за работа и инвестирањето во земјата, а

политичката компонента е сочинета од ризици кои настануваат како последица на флукуацијата на состојбата во владата и владината политичка војна.

Економската состојба во земјата и нејзиниот пристап кон меѓународните финансиски пазари, политиката што ја спроведува земјата и нејзиниот кредитен рејтинг како и нејзината досегашна должничка позиција се елементи кои се земаат предвид при анализа и мерење на кредитниот ризик.

Економската состојба на една земја претставува показател кој се зема предвид при оценувањето на нејзината способност да ги отплаќа долговите. Кога се врши мерење и оценување на ризикот на одредена земјата потребно е предвид да се земат информациите за состојбата на економијата, за тоа каква е стапката на пораст на бруто домашниот производ, каква е стапката на увоз и извоз на земјата, степенот на учество на земјата во надворешната трговија, каква е состојбата на девизните резерви и сл. Во практиката чести се случаите кога ризичноста на некој економски субјект е прифатена од страна на странскиот кредитор меѓутоа вкупниот економски потенцијал на земјата да биде високо ризичен и резултатот од сето ова ќе биде одбивање да се кредитира, инвестира и да се склучи каква било трговска зделка од страна на странскиот кредитор.

Во однос на пристапот на земјата кон меѓународните финансиски пазари се мисли на тоа дали дадената земја претходно користела каков било комерцијален странски кредит и дали воопшто земјата имала можност за краткорочно задолжување, дали земјата имала пристап на пазарот на обврзници и на пазарот на капитал и сл.

Поради неповолната политичката позиција на дадената земјата, таа може да се најде во ситуација во која ќе постои неможност да го изврши сервисирањето на надворешниот долг. Како политички ризици на една земја се вбројуваат сите надворешни и егзогени моменти како на пример: избивање војна и воени конфликти, ембарго и сл. кои влијаат врз земјата слободно да учествува во меѓународната трговија и уредно да врши сервисирање на долгот.

Кредитниот рејтинг на една земја се мери на идентичен начин како и кредитниот рејтинг на финасиските институции и банките и тој е насочен кон утврдувањето на финасиската состојба на земјата и нејзината способност да врши сервисирање на долгот. Дадените оценки од кредитниот рејтинг доколку се ниски, односно доколку со него се утврди дека станува збор за високо ризична земја оценките не се обелоденуваат во јавноста. Оценките можат да бидат: А, АА, ААА и сл.

Досегашната должничка позиција на земјата е категорија која се зема предвид при оценувањето на ризикот на земјата. Односно предвид се земаат показателите кои покажуваат колкаво е учеството на земјата во меѓународната трговија и каков придонес дава врз бруто домашниот производ, каков е односот помеѓу извозот и надворешните обврски и сл.

Во банкарската практика ризикот на земјата може да се појави во неколку облици:

- ❖ Ризик од неплаќање;
- ❖ Ризик поврзан со трансферот;
- ❖ Ризик поврзан со гарантирањето.

Ризикот од неплаќање претставува можност или веројатност потенцијалниот кредитобарател да не биде во можност да оствари нето девизен прилив кој ќе биде доволен за покривање на долгот.

Ризикот поврзан со трансферот претставува можност потенцијалниот кредитобарател да не биде во состојба да го сервисира долгот во договорената валута не поради проблеми поврзани со солвентноста туку поради системско ограничување на располагањето со девизи и поради можноста да не се договори и најде соодветна валута.

Ризикот поврзан со гарантирањето се дефинира како ризик од тоа банката да ја изврши обврската за плаќање, која го гарантирала тоа со самото издавање

на гаранцијата, бидејќи главниот должник не е во состојба да го сервисира долгот поради различни причини.

3.2 Поврзаноста на кредитниот ризик со другите банкарски ризици

Кредитната експанзија е во тесна врска со растењето на банките и нејзините портфолија. Кај банките кои преферираат брз раст може да се воочи и пораст на кредитните активности и кај нив потребна е контрола над кредитниот ризик се со цел банката да не се најде во состојба на прекумерена кредитна изложеност и истовремено да се активираат останатите видови банкарски ризици.

Ликвидносниот ризик е тесно поврзан со кредитниот ризик кој е составен дел од одобрените кредити, непокриените акредитиви, банкарските гаранции и сл. Доколку финасиските институции и банките во своите портфолија не држат доволно ликвидни инструменти кои веднаш ќе можат да ги заменат за готови пари кои им се итно потребни за надмирување на достасаните обврски ќе има тешкотии во одржувањето на ликвидноста. Доколку се најдат во таква ситуација тие ќе позајмуваат кредити на краток рок и наместо да го решат проблемот со одржување на ликвидноста тие ќе се најдат во состојба на презадолженост која води кон активирање на уште еден банкарски ризик - инсолвентност на банката. Меѓу овие два вида ризици постои тесна поврзаност и имаат правопропорционален однос со кредитниот ризик.

При кредитирање банките треба предвид да го земат и каматниот ризик, а валутниот ризик се зема предвид секогаш кога кредитите се пласираат со различна валута од валутата на нивните депозити.

Операциониот ризик е тесно поврзан со сите видови банкарски ризици. Овој ризик е последица на примената на информациската технологија во современото банкарско работење која би можела да продуцира грешки кои би имале негативно влијание врз акционерите. Должниците, депонентите и врз целокупната финансиска состојба на банката.

3.3 Ризик на ликвидност

За секоја банка и финансиска институција многу е значајна нивната способност за навремено извршување на обврските кон државата и своите клиенти. Ова особено се однесува на банките, бидејќи капиталот со кој располагаат банките се темели на позајмени средства, а голем дел од обврските се со многу краток рок на достасување или по видување. Од оваа причина тие мора да поседуваат доволно парични средства кои се наменети за плаќање на обврските кон доверителите и штедачите. Банките не смеат да се најдат во ситуација да не располагаат со доволно парични средства за навремено извршување на обврските за плаќање бидејќи сето тоа би имало катастрофални последици за нивниот опстанок. Потребата за поголема грижа за ликвидноста ја наметнуваат и регулаторните власти во банкарскиот сектор во дадената земја, имено тие ги заштитуваат помалите штедачи преку соодветен механизам за осигурување депозити и во случај на пропаѓање на банката обврската за плаќање паѓа на товар на државата. Затоа регулаторните власти им наметнуваат одредени прописи на банките за тоа колкав треба да биде износот на парични средства што треба да ги поседуваат. Банката, пред сè, треба да го утврди износот на парични средства кои и се потребни и истовремено со тоа врши обезбедување на својата ликвидност.

Доколку банката се најде во ситуација во која има проблем со ликвидноста може да се каже дека таа се соочува со ризикот на ликвидност. Теоријата содржи различни дефиниции со кои се објаснува поимот ликвидносен ризик.

Во банкарството, ризикот на ликвидност се дефинира како веројатност банката да претрпи материјална и финансиска загуба поради ненавремено извршување на преземените обврски за плаќање според договорените услови и рок, содржани во договорот. Ризикот на ликвидност е можност банката да се најде во ситуација да не располага со доволно парични средства за исплаќање на обврските во времето во кои тие достасуваат. Постои можност да биде нарушен принципот на ликвидноста, а тој значи следење и анализа на позициите во активата и пасивата на банката и минимизирање на евентуалниот ризик со контролирање на

квалитетот, структурата и обемот на паричните средства. Како основни обврски на банката може да се наведат депозитите и обврските кон кредиторите со чување доволно ликвидни средства и готовина, депозитната база да се одржува со адекватен состав како и усогласување на готовинските текови од достасаната актива и др.

Во капиталното дело: “Монетарна анализа” на проф. д-р Димитрије Димитриевиќ¹⁴, принципот на ликвидност во банкарското работење е анализиран врз база на монетарната политика и монетарните агрегати и во тоа капитално дело тој наведува три нивоа на ликвидност:

- ❖ Ликвидност на одделните економски инструменти;
- ❖ Ликвидност на одделните економски единици и
- ❖ Ликвидност на целото стопанство.

Под ликвидност на одделните финансиски инструменти или уште финансиски имот се подразбира способност имотот да биде во краток рок претворен во пари и притоа да се добие добра цена за него. Според ова може да се истакнат одредени особини карактеристични за ликвидноста на финансискиот инструмент:

- можност дека финансискиот инструмент во кус рок би можел да се претвори во пари,
- можност дека за финансискиот инструмент ќе се добие одредена цена,
- можност со која во подолг временски период нема да се променат претходните две можности.

Ликвидноста на економската единица се дефинира како резултат на збирот од ликвидноста на секој нејзин одделен вид на побарувања и обврски. Овој поим може да се дефинира и од аспект на формирањето на каматната стапка и од односот на капиталот и пазарот на пари.

---

¹⁴Види пошироко кај Димитрије Димитриевиќ, “Монетарна анализа”, “Биротехника”- Ниш, 1981.

Другата дефиниција со која се објаснува ликвидноста на економската единица продуцира симплифицирано мерило за ликвидноста. Исто така овој поим би можел да се објасни со дефиниција формирана од аспект на улогата на ликвидноста како фактор на побарувачката и куповната моќ и односот на пазарот на стоки.

Ликвидноста на целокупното стопанство е многу важен елемент кој се зема предвид при креирањето на монетарните агрегати. Кај овој вид ликвидност важно е запазувањето на неколку аспекти кој проф. д-р Димитриевиќ ги нарекува кругови.¹⁵

- максимален круг,
- среден круг и
- минимален круг.

Таканаречениот максимален круг претставува збир од потенцијалните фактори кои имаат влијание врз ликвидноста на поединецот. Овој круг би можел да ја опфати и можноста да се издаваат чекови над покритието, можноста за добивање кредити и сл.

Средниот круг ги опфаќа сите ликвидни инструменти како на пример: акции, обврзници, штедни депозити.

Според последниот аспект или уште наречен минимален круг се опфатени готовите пари и сите високо ликвидни финансиски инструменти кои без загуба веднаш би можеле да се претворат во готови пари. Односно сите хартии од вредност и обврзници кои на берзите веднаш би можеле да се претворат во готовина без оглед на можноста за наплата од издавачот и нивниот рок на доспеаност.

Приоритет на секоја банкарска институција би требало да биде одржувањето на солвентноста преку располагање со доволно средства на ликвидност.

---

¹⁵Проф. д-р Димитрија Димитриевиќ, цитирано дело

Во банкарската практика се познати неколку вида ликвидност и тоа:

- ❖ Примарна ликвидност;
- ❖ Секундарна ликвидност;
- ❖ Потенцијална ликвидност.

При нормални услови за да биде една банка ликвидна потребно е да поседува сопствени резерви на ликвидност од прв степен на ликвидитет, одосно примарната ликвидност на банката ја вклучува готовината и средствата на жиро-сметката кај Централната банка. Овој вид ликвидност и овозможува на банката непречено да ги извршува кредитните активности и навремено и во предвидениот рок да ги сервисира наложите на своите комитенти.

Секоја банкарска институција поединечно ја утврдува својата стапка на примарна ликвидност и се смета за оптимална доколку банката е во можност во предвидениот рок да ги исплаќа наложите и достасаните обврски на комитентите и без прекин да ја извршува кредитната активност. Таа треба да биде внимателна при утврдување на оптималната стапка, имено доколку утврди премногу ниска стапка би се изложила на ризик на неликвидност и обратно доколку утврди премногу висока стапка би се изложила на високи трошоци и нерационална употреба.

Сопствените извори на ликвидност се опфатени со секундарната ликвидност и тие во текот на денот да ги зголемат средствата на банката на нејзината сметка кај Централната банка. Секундарната ликвидност за банката значи дополнителна резерва на ликвидност која ја користи во неочекувани ситуации кои бараат поголем одлив на парични средства било да се тоа сезонски или редовни одливи кои привремено ја менуваат ликвидната позиција на банката.

Составен дел на потенцијалната ликвидност на банката се релативно ликвидните пласмани, а карактеристично за нив е бавната трансформација во парични средства.

Постојат многу причини за појава на ликвидносниот ризик:

- доколку очекуваните приливи се помали во однос на релизираните приливи од наплата на достасаните обврски со истовремено зголемување на одливот на средствата на депонентите од нивните сметки, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку банката се соочи со проблеми во надминувањето на краткорочната неусогласеност помеѓу средствата и обврските и има потреба од дополнителни средства кој не може да ги обезбеди со позајмување од други банки, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку постои квантитативна неусогласеност помеѓу активата и пасивата на банката подолг временски период, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку е разградена рочната структура на активата и пасивата на банката, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку настане доцнење на приливот за сметка на обврските поради проблеми кај определени вонбилансни операции, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку банката е наклонета кон финансирање поедини големи комитенти и тие имаат финансиски проблеми и не ги исполнуваат обврските за плаќање кон банката, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку банката претрпи загуби од наплатата на банкарските побарувања, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик,
- доколку банката погреша во предвидувањето за идните готовински текови на комитентот, а врши кредитирање на некоја долгорочна инвестиција, банката ќе се соочи со ликвидносен ризик.

Во поново време, банкарската практика ја користи т.н “Cash flow” проекција за приливи и одливи на средства и прибавување сигурни ангажмани за покривање на неликвидноста. Анализата на очекуваниот прилив и анализата на структурата на билансот се предвидувања кои се составен дел од оваа проекција. Оваа проекција се темели врз одредени показатели на ликвидност и оптимални големини претходно утврдени од страна на Централната банка. Индикаторот на ликвидност

овозможува да се утврди односот на подбилансите во билансот на состојба и покриеноста на средствата со депозитите.

Во банкарската практика како позначајни показатели на ликвидност се користат:

- ❖ Стапка на задолжителна резерва и
- ❖ Стапка на ликвидност.

Задолжителната резерва е инструмент со кој Централната банка врши регулирање на количината на пари во оптег. Со нејзина помош, Централната банка, го регулира кредитниот потенцијал на банката и обезбедува ликвидност доколку се користи за покрите на тековната неликвидност.

Стапката на ликвидност е коефициент кој ги поврзува краткорочните извори на средства и другата ликвидна актива по односи и тоа:

- краткорочни извори на средства и ликвидна актива,
- парични средства и депозити и
- доспеаност на пласманот.

Деловната политика на секоја банка треба да биде така поставена што ќе води сметка за ликвидноста со постојана анализа на можните видови ризици на ликвидност. За да обезбеди ликвидност и да го зачува својот статус во банкарскиот сектор преку политиката на ликвидност банката треба да обезбеди рамнотежа на тековите на приливи и одливи на средства на тековниот потенцијал.

Преку политиката на ликвидност банката врши регулација на компонентите на ликвидноста, а тие компоненти се:

- усогласување на роковите на достасување на банкарските обврски и на рокот на пласманот и истовремено обезбедување дека структурата на кредитниот потенцијал ја сочинуваат стабилни и ликвидни средства,
- елиминирање на сите негативни влијанија од егзогени и ендогени фактори на нестабилност,

- контрола врз средствата од резервниот фонд кои банката ги користи за обезбедување на тековната ликвидност.

Банката со цел да ја одржи стабилноста и ликвидноста во своето работење, политиката на пласмани би требало да ја синхронизира со стабилноста и висината на расположливите средства на кредитниот потенцијал.

Низа од ендогени и егзогени фактори кои влијаат посредно или непосредно врз ликвидноста се дел од деловната политика на ликвидност на банката.

Со интерните фактори банката ја подобрува својата ликвидност и врши приспособување на висината на износот на изворите на средства потребни за извршување на договорените обврски, а тие се:

- да се направи промена во структурата на депонентите преку зголемување на нивната бројност со едновременно зголемување на износот на депозитите,
- да се зголеми износот на депозитите на постојаните депоненти,
- да се врши здружување на средствата,
- да се врши орочување на депозитите,
- да се прибираат парични средства преку емисија и продажба на хартии од вредност,
- да се врши наплата на одобрените кредити во рокот на доспевање,
- да се склучуваат договори за нови кредитни линии со странски банки,
- да се склучуваат договори за ангажмани преку кои ќе се мобилизираат средства и воедно ќе се врши регулација на должничко-доверителските односи со комитентите на банката,
- да се врши реесконттирање на меничните портфолија кај Централната банка.

Дел од деловната политика на банката се и интерните фактори кои влијаат врз ликвидноста на банката, а тоа се обврските на банката. Од висината на нивниот износ зависи износот на слободните парични средства кои банката би можела да ги искористи за насочување на средствата на кредитниот потенцијал, и тие би можеле да се јават во следниве видови:

- обврски утврдени со закон,
- обврска да се изврши исплата на депозитите по видување,
- обврска да се изврши исплата на доспеаните кредити кои се користени од страна на други банки,
- обврски кои произлегуваат од склучените ангажмани од комисииското работење на банката и
- обврска за исплаќање на одобрените кредити.

Екстерните фактори на ликвидност ги опфаќаат инструментите со кои Централната банка врши регулирање на паричната маса и ликвидноста. Дел од екстерните фактори се: влијанијата од движењето на инфлацијата дома и во странство, извршувањето на обврските од страна на другите банки и комитентите на банката, состојбата на пазарот на пари, состојбата и условите на финансискиот пазар и останати движења кои влијаат врз ликвидноста на банката. Поважни инструменти кои ги користи Централната банка се:

- задолжителна резерва,
- резерва на ликвидност и
- политика на отворен пазар.

Законска обврска на секоја банкарска институција е држењето одреден износ на парични средства на сметките кај Централната банка. Износот на оваа обврска или уште познат како “задолжителна резерва” е утврден од страна на Централната банка како процент од износот на сите депозити и други обврски на банката. Задолжителната резерва всушност претставува минимален износ на парични средства што банките мора да го чуваат на своите сметки. Кога банката има потреба од пари имаат право да посегне по задолжителната резерва што не значи дека состојбата на сметката не смее да падне под износот на задолжителната резерва. Тоа практично значи дека еден ден салдото од сметката може да падне под задолжителната резерва, а веќе следниот ден на сметката ќе има повеќе пари односно во периодот на исполнување банката мора да го одржува законски пропишаниот износ на задолжителна резерва. Со оглед на тоа што основна

функција на банките е одобрувањето кредити тие не сакаат да чуваат повеќе пари на своите смеки кај Централната банка отколку што им е потребно. Држењето пари е економски неоправдано бидејќи за банката тоа претставува трошок или изгубен приход што би можел да се остварува со вложувањето на парите. Централната банка е таа која одлучува за кои обврски ќе се пресмета и издвои задолжителна резерва (депозитите, на дел од депозитите, за сите обврски).

Во Република Македонија НБМ при пресметка на задолжителна резерва како основа ги зема предвид следниве елементи: депозитите, зајмените кредити, издадените должнички хартии од вредност и други обврски. До 2003-та година се издвојувале само денарски обврски, а од јуни истата година и обврски во странска валута.

При пресметка и исполнување на задолжителната резерва, можни се два пристапа:¹⁶

- ❖ Тековна пресметка на задолжителна резерва (contemporaneous reserve calculation);
- ❖ Пресметка на задолжителна резерва со задоцнување (lagged reserve calculation).

Според вториот систем, задолжителната резерва се пресметува врз основа на тековната состојбата на обврските на банката и во тој период се исполнува обврската за задолжителна резерва што значи настанува совпаѓање на периодот за пресметка и периодот за издвојување на задолжителна резерва.

Според вториот систем, износот на депозитите и другите обврски во изминатиот период се земаат како основа при пресметка на задолжителната резерва, а издвојувањето се врши подоцна, што значи дека не настанува совпаѓање на периодот за пресметка и периодот за издвојување на задолжителната

---

¹⁶Проф. Д-р. Петревски Горан, (2008), “Управување со банките”, Скопје: Економски факултет, стр.230;

резерва. Според овој пристап банките однапред знаат колкав износ на резерва треба да издвојат за следниот период.

Во Р. Македонија се применува првиот пристап при пресметка на задолжителната резерва, а Централната банка со банките разменува податоци за износот на обврските што влегуваат во основата за пресметка на задолжителната резерва преку електронски систем.

За одржување на својата ликвидност банките можат да прибават средства од различни извори. Банката прави избор за тоа од кој извор ќе го искористи, а нејзиниот избор е под влијание на повеќе фактори. Па така како еден од факторите би можел да се наведе **можноста на банката за пристап на пазарот на пари**. Големината на банките е клучен фактор во утврдување на нивната можност за пристап на пазарот на пари. На малите банки им е ограничен пристапот на пазарот на пари поради нискиот рејтинг на пазарот и поради тоа што нивната капитална основа е многу мала. Тие можат да позајмуваат кредити од други банки, но за тоа плаќаат многу висока камата, немаат пристап до пазарот на евравалути, спречени се во можноста да издаваат потврди за депозити и комерцијални записи. Наспроти нив големите банки немаат никакви ограничувања во пристапот на домашниот и меѓународниот пазар на пари. Овие банки можат да ги прибават средствата со издавање комерцијални записи и потврда за депозити, со инструментите на пазарот на евравалути. Еден од факторите би бил и **трошокот на одделните извори на средства**. Банката ќе одлучи да го искористи најевтиниот извор односно тој кој ќе предизвика најниски трошоци со ниска камата. Банкарскиот менаџмент при проценка на трошоците предвид треба да ги земе и административните трошоци, трошоците направени за осигурување, трошоците по брокерски провизии, трошоците за плаќање данок и други трошоци. Следен фактор е **предвидување на движењето на каматните стапки**. Банката ќе позајмува средства од извори со постојана каматна стапка доколку постои сознание за пораст на каматната стапка, и обратно доколку се очекува да дојде до опаѓање на каматната стапка, банката ќе настојува да позајмува од извори со променлива каматна стапка. **Карактеристиките на потребите за ликвидност** се уште еден клучен фактор кој

влијае врз изборот на изворот од кој банката ќе прибавува средства за покривање на ликвидноста. Одлуката се темели врз природата на потребите односно времетраењето и итноста на потребите. Доколку потребата за ликвидни средства на банката е итна, таа ќе се одлучи да позајми кредити од Централната банка или пак од меѓубанкарскиот пазар. Доколку банката се соочува со привремен недостаток од ликвидни средства би можела да ги обезбеди тие средства преку емисија на хартии од вредност. **Регулативата и филозофијата на раководството на банката** во голема мера влијаат при изборот на изворите на ликвидноста. Доколку раководството на банката зазема конзервативен став во поглед на ликвидноста таа ќе ја одржува ликвидноста со чување одредена резерва на ликвидни средства. При донесувањето на одлуката од страна на банката за начинот преку кој ќе ја обезбеди својата ликвидност мора да бидат земени и предвид одлуките и прописите донесени од страна на регулаторните власти.

Резервите на ликвидност и овозможуваат на банката непречено да ги извршува банкарските функции при циркулирањето на паричните текови на репродукција. Резервите на ликвидност што се формираат кај банките можат да бидат: примарни, секундарни и терцијални резерви на ликвидност.

Примарната резерва на ликвидност и овозможува на банката да ги извршува сите нејзини обврски. Таа е основна резерва на ликвидност содржана од средствата на жиро-сметката на банката во Централната банка и целата расположлива готовина од благајната и трезорите на банката.

Секундарната резерва на ликвидност содржи средства кои брзо можат да се искористат за плаќање на доспеаните обврски и тие средства можат да бидат:

- од резервниот фонд наменети за одржување на ликвидноста,
- од портфолиото на банката способно да се реесконтмира од страна на Централната банка,
- од посебна резерва на ликвидност наменети за осигурување на дадените авали и меници издадени од корисниците на средства со цел да се обезбеди плаќањето на продадената стока и извршените услуги,

- од задолжителната резерва до висина утврдена со монетарно-кредитната политика и
- од кредити за ликвидност кај Централната банка.

Терцијалната резерва на ликвидност ги содржи банкарските побарувања кои во рокот на нивното достасување банката ќе биде во можност веднаш да ги претвори во пари и паричните средства кои ги има банката на располагање, но рокот на нивното достасување е некој датум во иднина и пред тој датум не може да ги претвори во пари.

Средствата кои банката ги користи за одржување на својата ликвидност може да ги прибави од пазарот на пари и хартии од вредност. Средствата се одобруваат со итна постапка и банката може да располага со нив во најкраток временски рок.

Средствата кои банката ги користи за одржување на својата ликвидност може да ги прибави со користење кредити кај други домашни и странски банки.

Банкарскиот менаџмент треба да врши постојана контрола и анализа на овие движења, навреме да преземе мерки за неутрализирање на негативните ефекти кои се последица на овие екстерни фактори на банката.

И интерните и екстерните фактори со своето влијание создаваат ситуација на неликвидност на банката на тој начин што влијаат врз формулирањето и насочувањето на средствата на кредитниот потенцијал.

3.4. Ризик на несолвентност

Во банкарската практика поимите солвентност и ликвидност се користат како синоними, па така под поимот солвентност се подразбира способност на банката навремено и во договорените рокови да ги извршува обврските за плаќање спрема депонентите, доверителите и корисниците на другите банкарски услуги.

Ризикот на несолвентност во банкарското работење претставува веројатност, односно можност банката да се најде во ситуација во која ќе биде неспособна да ги плаќа достасаните обврски. Таа неспособност може да

произлегува од нерентабилното работење на банката проследено со загуби кои доведуваат до квантитативно нарушување на активата на пасивата, односно активата станува помала во однос на пасивата. Инсолвентноста може да се јави и тогаш кога постои урамнотеженост на активата и пасивата, но постои роковна неусогласеност на активата и пасивата од аспект на неликвидноста кога постои неусогласеност на роковите на доспевање на обврските и побарувањата.

Банката велиме дека е несолвентна или неспособна за плаќање на доспеаните обврски тогаш кога:

- ❖ банката не е во можност да изврши плаќање на достасаните обврските во утврдениот рок кон другите банки во земјата и кон Централната банка,
- ❖ банката не е во можност да изврши плаќање на доспеаните обврските во утврдениот рок кон корисниците на другите банкарски услуги односно да пушта кредити во оптег според однапред договорената транша,
- ❖ банката нема доволно парични средства за купување девизи потребни за плаќање на достасаните обврски спрема кредиторите во странство,
- ❖ банката не е во можност да ги врати позајмените средства во утврдениот рок што привремено ги користела од задолжителната резерва,
- ❖ банката не е во можност да го одржува пропишаното ниво на ликвидност кај Централната банка.

Низа фактори од субјективна и објективна природа со своето влијание ја доведуваат деловната банка до инсолвентност.

Појавите што се јавуваат како последица на промените во курсот на монетарната политика и промените во начинот на стекнување девизи и начинот на воспоставување кредитни односи со странство се дел од низата **екстерни фактори** со краткорочна природа кои со своето влијание ја доведуваат банката до ситуација на инсолвентност. Како внатрешни или **интерни фактори** од објективна природа се наведуваат и: намалената можност за извоз со паралелно зголемување на залихите, острите падови на конјunkturата кои се познати под терминот “професионални ризици на инсолвентноста”. Поголем дел од внатрешните фактори

се од субјективна природа и банката може да западне во проблеми на инсолвентност доколку ги: занемарува начелата на сигурноста на политиката на пласманите, врши поголема кредитна активност во однос на расположливите средства, не води сметка за роковната усогласеност на изворите на средствата и пласманите и не придава поголемо значење кон сопствените резерви на ликвидност.

Во банкарската практика постојат различни методи кои помагаат при мерење на солвентноста на една деловна банка. Па така со помош на стапката на адекватност на капиталот (capital adequacy ratio) можат да се добијат информации за солвентноста на една банка. Таа може да се појави во два вида: стапка на слободни извори (free resources ratio-FFR) или стапка на обезбедување (gearing ratio-GR)¹⁷.

$$FRR = \frac{\text{тековна пасива}}{\text{сопствен капитал}}$$

Стапката на обезбедување претставува однос помеѓу тековната пасива и сопствениот капитал. Со помош на оваа стапка комитентите на банката добиваат информации за општата состојба на банката и квалитетот на нејзиното раководење.

Во поново време во банкарската практика за контрола на солвентноста на банката, регулаторните тела ја користат стапката на ризичност на активата која претставува однос помеѓу сопствениот капитал и пондерираната големина на ризични пласмани. Со помош на оваа стапка се добиваат информации за адекватноста на капиталот во однос на ризикот што банката би можела да го издржи.

$$RAR = \frac{\text{сопствен капитал}}{\text{пондерирана големина на ризични пласмани}}$$

¹⁷Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.220;

Банкарскиот менаџмент при утврдувањето на деловната политика на работењето на банката особено внимание треба да посвети на делот во контрола и управувањето со ризици меѓу кои е и ризикот на солвентност. Контролата на ризикот на солвентност се однесува на одредување степен до кој банката би ги ангажирала средствата во однос на еден поединечен комитент. Аналогно на ова, во развиените земји регулаторните тела донесуваат одлуки и закони за ограничување на обемот на ангажирање на банката кон еден комитент преку воведување директиви што го утврдуваат видот и обемот на пласманот, задолжителната обврска да се пријави поединечниот ангажман кај регулаторните тела, да се издвои поголем износ на средства во резервниот фонд како последица на зголемената концентрација на пласманите. Контролата на ризикот на солвентност ја вклучува секторската, географската и друга концентрација на ризикот. На овој начин банките што не се специјализирани за одредени области или одредени комитенти ќе извршат порамномерна распределба на ризикот.

3.5 Ризик на каматни стапки

Врз работењето на банките големо влијание има движењето на каматните стапки. Каматните стапки се значајни за нив бидејќи тие ја вршат улогата на финансиски посредници така што акумулираат парични средства од повеќе извори и ги пласираат во различни облици, пр. во кредити, хартии од вредност и сл. На основа на позајмените средства што банката ги акумулира од различни извори плаќа одредена камата, а истовремено заработува камата врз основа на вложените средства. Оттука, произлегува категоријата нето-каматен приход, а тоа е разликата помеѓу заработената камата и каматата што банката ја плаќа за прибраните парични средства. Па така флукуациите на каматната стапка влијаат врз профитабилноста на банката и врз пазарната вредност на капиталот на банката.

Можноста за промена на нето-каматниот приход на банката и пазарната вредност како последица од негативното движење на каматните стапки претставува изложеност на банката на каматен ризик. Ризикот од каматни стапки претставува опасност банката да не го оствари планираниот приход од камати со истовремено

намалување на распонот помеѓу активните и пасивните каматни стапки и вредноста на акционерите поради промените на каматната стапка. Односот помеѓу активните и пасивните каматни стапки на банката е главен виновник за тоа банката да не го реализира очекуваниот приход од камата. Банката во текот на своето работење би остварила поголема добивка доколку стапката на раст на работните камати е помала од стапката на раст на активните камати и обратно, банката би остварила помала добивка доколку стапката на раст на активните камати е помала од стапката на раст на пасивните камати. Според теоретскиот модел на работењето на една банка е исклучена веројатноста од појава на каматниот ризик, бидејќи овој модел го исклучува постоењето фондови во банката и можноста да се пласираат средствата на ист рок како и добиените депозити, и покрај тоа што во ваква ситуација ефектот од промените на каматната стапка влијае пропорционално на промената на профитот на банката.

Делот од профитот кој го остварува трговецот и го плаќа на заемодавачот како надомест за услугите за користењето на зајмените средства е каматата. Со претворањето на дел од профитот во камата и раздвојувањето на сопствениците на капитал на банкари и трговци е создадена категоријата камати. Остварениот бруто профит на производителот кој работи само со целосно позајмен капитал е составен од два дела и тоа од камата и добивка остварена над каматата која за производителот претставува претприемничка добивка. Но, доколку целиот капитал е во сопственост на трговците тогаш не би постоела ни каматата ни каматната стапка или пак доколку целиот капитал се претвори во пари би дошло до намалување на вредноста на паричниот капитал и до пад на каматните стапки. Wicksell во своите дела истакнал дека во секој момент постои корисен момент од инвестирањето кој е еднаква на капиталната продуктивност на капиталот и според него постојат три можни комбинации помеѓу каматната стапка и учинокот од инвестициите.¹⁸

---

¹⁸Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.138;

1. Доколку каматната стапка и учинокот од инвестициите се еднакви, претприемачите не оствариле профит повисок од основниот надомест за извршената работа;
2. Доколку каматната стапка е пониска од остварениот приход, претприемачите оствариле профит од разликата меѓу приходот и каматата кој го задржуваат за себе и обратно претприемачите се соочени со загуби доколку остварениот приход е понизок од каматата;
3. Пазарниот механизам е тој кој врши изедначување на каматната стапка и остварениот приход, во спротивно без него би било невозможно да се изедначат овие две категории.

За банките значаен момент е појавата на инфлација во деловното опкружување која носи драстично зголемување на сите цени и зголемување на каматните стапки. По многуте темелни истражувања е развиена теорија од страна на IrvingFisher која смета дека инфлацијата мора со себе да го носи зголемувањето на каматите и таа теорија е позната како Фишеров ефект:¹⁹

$$i=r+P^e$$

i -номинална или пазарна каматна стапка;

r -каматна стапка;

P^e -очекувана стапка на инфлација;

Номиналната каматна стапка би можела да биде помала или поголема од стапката на инфлација и таа намалена за стапката на инфлација ја продуцира реалната каматна стапка која може да биде позитивна или негативна. Реалната каматна стапка е важна за банките, во услови на високи позитивни реални каматни стапки, побарувачката за кредити е мала и во услови во кои преовладува негативна реална каматна стапка зголемена е побарувачката за кредити.

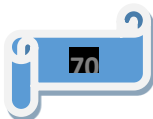
---

¹⁹I. Fisher, (1930), The Theory of Interest, New York, Macmillan;

Повисоките каматни стапки би можеле да носат одредена опасност и да го загрозат приходот и капиталот на банката и тие да бидат причина за пропаѓањето на одредени домашни банки, и обратно доколку во инфлаторни услови каматните стапки се прениски тие би го загрозиле нето-приходот и капиталот на банките.

Важен фактор на ризикот на каматната стапка е роковната трансформација. Доколку банката краткорочните средства ги користи во долгорочни пласмани тогаш таа е изложена на ризикот на каматни стапки и ризикот на неликвидност. Доколку дојде по пораст на краткорочните каматни стапки тоа би значело дека банката своите долгорочни пласмани ги финансира со поскапи краткорочни средства. Доколку банката долгорочните средства ги користи за финансирање на краткорочните пласмани тогаш таа е изложена на ризик од паѓање на краткорочните каматни стапки. Во банкарската практика сè поголема примена наоѓаат променливите каматни стапки и во последните години големо значење добива каматната усогласеност на активата и пасивата. Доколку поголем дел од активата на банката е осетлива на флукуацијата на каматните стапки при пораст на каматните стапки ќе порасне и нето-приходот од каматата, но доколку дојде до пад на каматните стапки ќе дојде и до пад на нето-приходот од каматата. Исто така, доколку поголем дел од пасивата на банката е осетлива на флукуацијата на каматните стапки при пораст на каматите ќе дојде до пад на нето-приходот од каматите, но доколку дојде до пад на каматните стапки ќе дојде до пораст на нето-приходот од каматите.

Инвестирањето во хартии од вредност за банката претставува најсигурен ликвидносен пласман, но од аспект на каматниот ризик банката е изложена на ризик од промена на каматната стапка бидејќи промената на каматата е во негативна корелација со цената на хартиите од вредност. На секундарниот пазар кога каматните стапки растат доаѓа до пад на цената на хартиите од вредност, но кога каматните стапки паѓаат доаѓа до пораст на цената на хартиите од вредност. За разлика од хартиите од вредност кај обврзниците флукуацијата на каматната стапка има големо влијание кај оние обврзници со подолг рок на доспевање, но со помала вредност на купоните.

Покрај инвестирањето во хартии од вредност, роковната ускладеност и некаматносноста пасива, значајни фактори на ризик на каматната стапка се и степенот на конкуренција, големината на банката и нејзината позиција на пазарот на пари и др.

Секоја поединечна банка има своја политика во одредувањето основна каматна стапка која претставува нејзина база при одобрувањето и давањето кредити на комитентите и плаќањето камата на депозитите. Во банкарскиот сектор речиси сите банки би требало да имаат иста или слична базична стапка, но доколку одредени банки драстично ја зголемат стапката и останатите би требало да ги следат бидејќи постои остра конкуренција помеѓу банките. Средствата не се позајмуваат со иста каматна стапка, а тоа значи иста цена, а висината на цената ја одредуваат низа фактори:

- ❖ давателот на кредитот,
- ❖ видот на одобраниот кредит,
- ❖ рокот за отплата на кредитот и
- ❖ степенот на ризичност.

Банките би можеле да одобруваат кредити и со фиксни и со променливи каматни стапки. Во услови на макро-финансиска стабилност банката одобрува краткорочни кредити со фиксни каматни стапки, но доколку одобрува кредити со подолг рок на враќање таа прибегнува кон одредување променлива каматна стапка со цел да се заштити од кредитниот ризик. Темел на променливите каматни стапки се базичните променливи каматни стапки зголемени за премиите од ризикот од неисполнување на обврските за отплата на долгот, профитна стапка и премии на ризик за подолг период доколку се работи за долгорочни кредити. Базирана референтна стапка би можела да биде:

- LIBOR (London Interbank Offer Rate) - цени на пазар на капитал во Лондон;
- Euribor- цени на пазарот на капитал во Европа;
- Каматната стапка од благајничките записи што ги издава државата;

Каматната стапка на меѓубанкарскиот пазар.

Банките тежнеат кон создавање еднаквост помеѓу активата и пасивата во сопствениот биланс на состојба, меѓутоа во билансот на секоја банка средствата и изворите на средства се со различна каматна и роковна структура. Врз база на ова несовпаѓање помеѓу активата и пасивата е содржано во три можни стратегии на менаџментот на билансот во банкарското работење или ALM (Assets Liability management) ризична конфигурација:²⁰

- ❖ Нулта несовпаѓање или нулта позиција носи минимална флуктуација на приходите во одреден временски период;
- ❖ Позиција на “позитивно несовпаѓање” продуцира повисок профит со поголем каматен ризик;
- ❖ Позиција на “негативно несовпаѓање”, нето-приходите се движат обратнопропорционално од нивото на пазарните стапки.

Во практиката банкарскиот менаџмент во вакви случаи пристапува кон пресметка на коефициентот на ризик на каматната стапка кој претставува однос помеѓу каматно-осетливата актива и каматно-осетливата пасива:

$$K_{кр} = \frac{КОА}{КОП}$$

K_{кр}- коефициент на каматен ризик;

КОА –каматно-осетлива актива;

КОП- коефициент на каматно-осетлива пасива;

Банкарскиот менаџмент се стреми за континуирано следење на промените на каматните стапки и кон предвидување на нивното движење во иднина со помош на соодветни методи и техники за мерење на степенот на нивната изложеност на каматен ризик и вршат анализа на ефектите од промената на каматната стапка врз

---

²⁰Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација), стр.143;

нето-приходот и вредноста на капиталот на банката. Со цел да се заштитат од влијанието на промените на каматните стапки, банките можат да извршат приспособување на средствата и обврските или пак да употребат некои финансиски инструмент. Во контекст на минимизирање на ризикот од промена на каматните стапки банките применуваат Нег или hedging финансиска стратегија. Хеџингот е финансиска стратегија која претставува преземање две финансиски трансакции истовремено кои продуцираат спротивни (дивергентни) резултати во ситуација во која има промена на некој критичен фактор на финансискиот пазар. Тој критичен фактор би можел да биде каматна стапка и девизен курс или “хеџинг на каматната стапка” и “хеџинг на девизниот курс”.

3.6 Валутен (курсен) ризик

Валутниот ризик е ризик од загуба заради промена на меѓувалутните курсеви и/или промена на вредноста на денарот во однос на другите странски валути.²¹

Билансните позиции на банките поточно средствата, обврските и побарувањата се изразени во различни меѓународни валути. Па така флукуацијата на девизните курсеви на одредени валути ќе резултира со промена во финансискиот резултат од работењето на банките, односно банката ќе оствари добивка или загуба. Ризикот кој произлегува како продукт од неповолните промени на односите на вредноста на домашната и странската валута се нарекува валутен ризик. Веројатноста за појава на овој вид ризик се зголемува со зголемувањето на обемот на финансиските трансакции во различни валути, како и во периодите во кои е забележана поголема нестабилност на девизните курсеви.

Покрај понудата, побарувачката и куповната моќ на парите постојат и други фактори од различна природа кои ја поттикнуваат флукуацијата на девизниот курс.

Како основни форми на изложеност на валутен ризик во практиката се јавуваат:²²

---

²¹Одлука за управување со валутниот ризик (“Службен весник на РМ” бр.17/2008), НБРМ.

²²Petrovic, „Globalizacija kapitala I uticaj na devizni kurs” Finansije, Beograd, 1-2/1999;

- ❖ Економска изложеност;
- ❖ Трансакциска изложеност;
- ❖ Конверзиска изложеност.

Економска изложеност - Паралелно со промената на вредноста на домашната валута и интервалутарните курсеви се променува очекуваниот приход и расход на банката и нејзината конкурентска позиција. Валутниот ризик е главна причина за појава на ризик од промена на вредноста на банката или економската изложеност. Економската изложеност е тесно поврзана со другите макроекономски ризици и многу е тешко нејзиното откривање и оценување.

Трансакциска изложеност – Извршените или оние трансакции што ќе се извршат во иднина деноминирани во странска валута би можеле да остварат меѓувалутна добивка или загуба. Трансакциската изложеност се јавува тогаш кога настанува промена на валутниот курс, од предавање и наплата на налогот па се до целосното извршување на трансакцијата.

Конверзиска изложеност – Доколу поголем дел од депозитите и пласманите на банката се изразени во странска валута тогаш станува збор за конверзиска изложеност. Оваа форма на изложеност е карактеристична за компаниите кои имаат филијали во странство, а финансиското работење го извршуваат во странски валути.

Како последица од флуктуацијата на девизните курсеви би се јавила промена на: состојбата, приходот, имотот на банката и нејзината конкурентска позиција.

Менаџментот на секоја деловна банка регулирањето на валутниот ризик го прави на повеќе начини:

- ❖ Со употреба на финансиски деривати (своп и форвард договори);
- ❖ Диверзификација на валутното портфолио;

- ❖ Ускадување на висината на девизниот ризик со ALM (asset liability management/управување со активата и пасивата).

3.7 Оперативен ризик

Оперативниот ризик претставува дел од секојдневното работење на една деловна банка и неадекватниот начин на кој банката ги врши своите банкарски операции. Оперативниот ризик ја претставува веројатноста од настанување негативни флукуации во капиталот на банката и нејзиниот финансиски резултат проследено со загуби од материјален и финасиски карактер поради пропусти и грешки предизвикани од човечки фактор, неадвекватни интерни процеси и системи како и непредвидливи екстерни случувања и настани.

Како причини за појава на овој вид ризик можат да се наведат:

- ❖ лоша поставеност на организациската структура,
- ❖ непостоење координација во работењето,
- ❖ немањето доволно адекватна и суфистицирана опрема и технологија,
- ❖ неадекватна кадровска политика,
- ❖ измама со погрешно известување и намерни криминални прекршоци од страна на вработените,
- ❖ неправилно управување со процесите (операциите се вршат со погрешни клиенти, се прават пропусти при наплатата на веќе доспеаните обврски, се применуваат грешни влезни информации, се пристапува кон неовластено користење значајни информации) и
- ❖ немањето соодветен систем на заштита (пожари, поплави грабежи и провали, протести и сл.).

Банката треба да се соочи и со ризик од злоупотреба на вработените во банката кој е продуциран од инсајдерите и поврзаните лица. Лицата кои имаат пристап до сите или до поголемиот дел значајни податоци и информации се нарекуваат инсајдери и тие би можеле да бидат: акционерите, депонентите, членовите на управен одбор, ревизорите, вработените и сл. Врз одлуките што ги носи раководството на банката можат да влијаат поврзаните лица преку влијание

на правните лица и со поставување членови од едно семејство на разни функции во банката. На штета на банката, а во сопствена корист преку шпекулативно користење на информациите, инсајдерите и поврзаните лица продуцираат оперативен ризик за банката. Тие би оствариле корист преку нелегитимно одобрување кредити со пониски каматни стапки и со подолги рокови на отплата од вообичаените и сл.

Оперативниот ризик за банката е многу значаен бидејќи последиците од неговото настанување се многубројни:

- ❖ банката претрпува финансиска загуба,
- ❖ банката ја губи својата репутација во јавноста,
- ❖ банката се соочува со финасиски проблеми поради појавата на непланирани и непредвидени трошоци,
- ❖ банката не е во можност да ги извршува своите основни банкарски функции,
- ❖ банката води неадекватна книговодствена, информативна евиденција за правата и обврските на своите комитенти за банкарското работење во целост.

Инсајдерите преку намерни грешки, измами и кражби би ја довеле банката во ситуација да претрпи материјално-финансиски загуби, а во ваква ситуација би можело да ја доведат и нејзините вработени преку работите што ги извршуваат односно да тргуваат на берзата без претходно овластување со средства поголеми над дозволениот лимит.

Грешките во информацискиот систем и нивното функционирање како и дефектите во технологијата го продуцираат оперативниот ризик. Понатаму, оперативниот ризик би можел да настане како последица на надворешните и непредвидливи ситуации, пример: провала и кражба, пожари и поплави и сл.

Во насока на контролирањето и спречувањето на оперативниот ризик се пристапува кон формализација на банкарските постапки преку селекција и постојана обука на банкарските кадри, примената и користењето на управувачки информации, преку однапред дефинирани процедури на работење и постојано

следење на напредокот на технолошките достигнувања во современото банкарство.

Преку селекција и обука на банкарските кадри се отстрануваат ризиците кои се последица од непознавањето на банкарските операции и од намерното кршење на воспоставените процедури. Затоа се јавува потреба од постоење добар систем на внатрешна и надворешна контрола во работењето и оперативното раководство на банката да има висок авторитет. Доколку вработените немаат доволно познавање на процедурите можат да ги научат со соодветна обука, но доколку раководството на банката свесно ги прекршува правилата на работењето со измама и погрешно прикажување на финансискиот резултат тоа е многу тешко да се контролира. Целта на намерното и свесното прекршување на правилата на работењето можат да се остварат, пред сè, преку избегнувањето да се извршат одредени операции, погрешно прикажување на финансиските извештаи, манипулирање со книговодствената евиденција, неточно книжење на трансакциите и сл. Поради ова, една од задачите на внатрешната и надворешната контрола на работењето на банката е да ги спречи и отстрани ваквите постапки.

Управувачките информации се податоци кои ги користи раководството на банката со цел да го следи, контролира работењето и ризикот на банката и овие податоци можат да имаат финансиска природа како билансот на успех и билансот на состојба, податоци за текот на деловните активности, регулаторни податоци и сл.

За контрола на оперативните ризици банките формираат оперативни прирачници во кои се утврдуваат низа процедури кон кои треба да се придржуваат вработените при вршење одредени активности и ги потенцираат главните ризици застапени во извршувањето на тие активности, утврдуваат механизми за контрола преку кои се штити банката од можни загуби настанати како последица од неизвршувањето одредени активности и сл.

Значаен елемент во спречувањето на оперативните ризици е добрата имплементација и беспрекорното функционирање на системот на внатрешна

контрола кој треба да овозможи операциите во банката да се извршуваат во согласност со стратегијата и утврдената политика на банката.

4. БАЗЕЛСКИ СПОГОДБИ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК

При проценка на сигурноста во работењето на банките клучен показател кој се зема предвид е капиталот и со него банката се заштитува од евентуални можни загуби кои можат да настанат под влијание на ризиците кои би можеле да се јават во текот на нејзиното работење. Адекватноста на капиталот се мери преку односот помеѓу ризично пондерираната актива на банката и капиталот и тој износ ја утврдува кредитната способност на банката и истовремено претставува клучен темел за градење и одржување доверба на кредиторите и депонентите на банката. Како последица на глобализацијата, дерегулацијата, развојот и имплементацијата на финансиските иновации и технологии својствени за 70/80-те години од минатиот век деловните банки се повеќе станувале чувствителни и изложени на голем број ризици. Овој период бил суров и бил една од причините за пропаст на германската банка Bankhaus Herstatt. Засегнати од ваквата ситуација, во 1974 година гувернерите на централните банки од 12 индустриски познати како Г10 (Германија, Италија, Јапонија, Шведска, Холандија, САД, Велика Британија, Белгија, Франција, Канада, Луксембург и Швајцарија) во швајцарскиот град Базел бил одржан состанок во Банката за меѓународни порамнувања (Bank of International Settlements) на кој бил формиран Базелски комитет за банкарска супервизија (Basle Committete of Banking Supervision). На меѓународно ниво, паралелно со интернационализацијата на банкарското работење потребна е непрекорна усогласеност на банкарските правила. Донесените правила од страна на овој комитет не се задолжителни за банкарските институции се додека не се усвојат со закон во конкретната земја и тогаш нивната имплементација е задолжителна со закон. Намерата на Базелскиот комитет е воспоставување единствен стандард за утврдување на адекватноста на капиталот на меѓународните банки од земјите-членки со што истовремено ќе бидат

отстранети факторите кои се причина за нелојална конкуренција, а банките ќе ја зајакнат својата капитална основа. Во 1988 година овој комитет утврдил пакет од стандарди за минимално ниво на капитал потребно за работа на меѓународните банки. Овој пакет од стандарди се познати како Базел 1 или “1988 Basle Acord”.

Во 90-те години одредбите утврдени од страна на Базелскиот комитет биле широко прифатени од многу земји, а денес бројката на земјите во кои се имплементирани овие одредби во нивниот банкарскиот систем се движи околу 100 и повеќе земји во светот.

Базелскиот комитет посебен акцент става на ризиците (кредитен ризик, каматен ризик, репутациски ризик, оперативен ризик и сл.) со кои банките се соочуваат во текот на своето работење и на нивното управување со спроведување ефикасна банкарска супервизија.

Базел 1 утврдил низа од основни и дополнителни елементи на капитал на банките или пондери за ризик (0%, 20%, 50%, 100%) со кои ќе се пресмета кредитниот ризик по билансна актива и фактори за кредитна конверзија на вонбилансни ставки и, пресметан на овој начин, индикаторот за адекватност на капиталот треба да изнесува најмалку 8%.

$\text{Индикатор за адекватност на капиталот} = \frac{\text{капитал}}{\text{кредитен ризик пондериран за ризикот}}$

- ❖ Пондер за ризик од 0% се однесува на побарувањата од владите на земјите кои се дел од ОЕЦД (OECD-Organization for Economic Cooperation and Development) и централните банки деноминирани во национална валута;
- ❖ Пондер за ризик од 20% се однесува на побарувањата од банките;
- ❖ Пондер за ризик од 0% до 50% ги опфаќа побарувањата на јавните претпријатија во земјата, а вклучува и други изложености и гаранции кон јавните претпријатија;
- ❖ Пондер за ризик од 50% ги опфаќа хипотекарните кредити;

- ❖ Пондер за ризик од 100% ги опфаќа останатите побарувања односно кредитниот ризик кон сите останати клиенти, владите на земјите и банките во тие земји кои не се членки на ОЕЦД, инвестициите во фиксен и недвижен имот и сл.

Според Базел 1 капиталот на банките кој е потребен за покривање на пазарниот ризик е составен од два дела:

- ❖ Основен или централен капитал во кој се вклучени акционерски капитал и задржана добивка или познат уште како Ниво 1.

Елементите кои го соочинуваат основниот капитал се карактеризираат со постојаност, носат варијабилен принос, наменети се за апсорбирање на загубите на трајна основа, вршат пазарна дисциплина над Управниот одбор со помош на правото на глас кое го стекнуваат преку обичните акции што ги поседуваат.

- ❖ Дополнителен капитал или Ниво 2 кој пак се разделува на уште две нивоа: горно и долно ниво, или дополнителен капитал 1 и дополнителен капитал 2.

Елементите кои го сочинуваат дополнителниот капитал се утврдуваат од страна на националните регулаторни тела. Најмалку 50% од вкупниот капитал на банката треба да биде од Ниво 1 или основен капитал, а вкупниот дополнителен капитал би можел да изнесува најмногу 100% од основниот капитал.

Според Базел 1 и вонбилансните активности на банките, како на пример: деривати, акредитиви, гаранции носат одреден степен на кредитен ризик и од оваа причина тој ги зема предвид при пресметувањето на адекватноста на капиталот. Вкупните средства во зависност од нивниот вид и висината на ризикот се помножуваат со дадени пондери и доаѓа до нивно групирање во соодветни групи, а вонбилансните активности се претвараат во кредитни еквиваленти и се помножуваат со дадените пондери. Значи, нивниот збир е еднаков на вкупниот износ на средствата пондерирани според ризикот. Па така адекватноста на капиталот претставува однос од капиталот на банката (основен и дополнителен) и вкупните средства пондерирани според ризикот.

Донесените стандарди од 1988 година или Базел 1 се карактеризираат со предности и низа недостатоци. Како предност се истакнува неговата едноставна структура која релативно многу лесно би можела да се имплементира за зголемување на стапката на адекватност на капиталот. Но, неговите недостатоци ја засениле оваа позитивна страна бидејќи тие биле во поголем број. Како позначајни недостатоци би можеле да се истакнат следниве:

- ❖ Слабата сеопфатност на изложеноста на ризиците и слабата поврзаност на капиталните барања со степенот на ризик;
- ❖ Недостаток од сензитивноста на ризик. При пресметка на стапката на адекватност на капиталот само кредитниот ризик се земал предвид, а не и останатите видови ризици, како на пример оперативниот и пазарниот ризик, на кои се изложени банките во текот на своето работење. Базел 1 го занемарувал фактот дека банките извршуваат различни активности со што автоматски се разликува и нивната изложеност на ризици, а применувал пристап “една мера за сите (one size fits all)”;²³
- ❖ Базел 1 не го земал предвид значењето на пазарниот ризик па токму поради овој недостаток или пропуст се јавила потребата за негово дополнување и во 1996-та година наместо вонбилансните активности да се претвараат во кредитни еквиваленти се пристапува кон директно пресметување дополнителен капитал;
- ❖ Слаба флексибилност при идентификувањето на техниките за вистинско управување со банкарските ризици;
- ❖ Лошата ефективност при спроведувањето на супервизијата се должелo на недостигот од чувствителност за ризик;
- ❖ Зголемено користење на секјуритизацијата во насока на исполнување на критериумот да држат минимум 8% капитал, банките прибегнувале кон зголемено користење на секјуритизацијата преку која обезбедуваат раст на кредитирањето без притоа да одвојуваат дополнителен капитал за тоа;

---

²³Проф. д-р. Петревски Горан, (2008), “Управување со банките”, Скопје: Економски факултет, стр.350.

- ❖ Базел 1 придавал поголемо значење на книговодствената вредност на позициите содржани во билансот на состојба во однос на пазарните вредности;
- ❖ Базел 1 при оценувањето на кредитниот ризик не ги разграничувал должниците со различен рејтинг и квалитет на кредитното портфолио и не ги препознавал ефектите од кредитното портфолио;
- ❖ Базел 1 не ја препознавал рочната структура на ризикот поврзан со кредитните барања;
- ❖ Базел 1 го игнорирал фактот дека кредитниот ризик е со променлива природа и се залагал за употреба на статичка мерка за негово мерење, а при утврдувањето на потенцијалниот ризик се залагал за симплифицирана пресметка.

Пазарниот ризик е ризик од евентуални можни загуби во билансните и вонбилансните позиции како последица на неповолното движење на цената на пазарот. Дополнителниот капитал би служел за справување со валутниот и каматниот ризик, ризикот од промена на цената на акциите, берзантските стоки и сл. Капиталниот надомест кај општиот пазарен ризик е наменет за сервисирање на загубата која би можела да настане како последица на променетите пазарни стапки. При неговото пресметување националните регулатори би можеле да го вклучат и субординираниот долг како трет вид капитал или Ниво 3, а неговиот износ во однос на основниот капитал наменет за покривање на пазарниот ризик би требало да изнесува 250%. Во банкарската практика се применуваат два вида пристапи со кои се врши пресметка на капиталот потребен за покривање на пазарниот ризик.

1. Според пристапот на **интерен модел** банката по сопствен избор, но со претходно дадена согласност од страна на надлежните регулаторни тела би можела да примени сопствен модел при пресметката на капиталот поврзан со пазарниот ризик. Вредноста што банката ја добива при пресметка на нејзината изложеност на пазарен ризик помножена со одреден мултипликатор го дава износот на капиталниот надомест за сервисирање на пазарниот ризик. Позитивна страна на овој вид модел е тоа што банките ја намалуваат обврската за

издвојување дополнителен капитал за покривање на пазарниот ризик преку можноста да ја земат предвид диверзификацијата на портфолиото.

2. Според **стандардизираниот пристап** банките пресметуваат капитален надомест за секој од четирите видови пазарен ризик и нивниот збир всушност го дава износот на капиталот потребен за покривање на пазарниот ризик. Банката ја пресметува нето-отворената позиција на своите каматни деривати, акции, валути и сл. и на таа добиена вредност се пресметува капитален надомест од 8% и според оваа пресметка поголем е износот што треба да се издвои како капитален надомест за покривање пазарен ризик.

4.1 Суштина на Базел 2 и 3

Капиталната спогодба - Базел 1 се карактеризирала со низа недостатоци и поради тоа се јавила потребата од реформа која подлежела на промени направени од страна на Базелскиот комитет во 1996 година и тогаш во овој сет од одредби биле вклучени и стандардите за минимален потребен капитал за пазарните ризици. Појавата на посложени и пософистицирани финансиски алатки, кредитни деривати, секјуритизацијата, глобалната конкуренција и неможноста да ги задоволи софистицираните потреби на развиените банкарски институции биле дел од причините за спроведување реформа на првата Капитална спогодба – Базел 1. По неколку години од страна на Базелскиот одбор биле објавени предлози за новиот стандард кој ќе биде наследник на Базел 1. Првиот збир на детални документи е познат како CP2 (Consultative paper 2) и е објавен во 2001-та година, а веднаш потоа се формирал и CP3. Базелскиот комитет го усвоил конечниот текст на новата Капитална спогодба 2004-та година познат како Базел 2. Новиот договор кој е наследник и надополнување на Базел 1 и покрај тоа што се залагал за обезбедување поголема сигурност и стабилност во работењето на финасискиот систем преку засилување на пазарната дисциплина, внатрешната контрола и поефикасен надзор врз работењето на банките, не го занемарил значењето на адекватноста на капиталот. Новиот договор им дава можност на банките да изберат подобар начин за проценка на обемот на потребниот капитал. Базел 2 е

далеку покомплексен за разлика од претходниот и тој се залага кон остварување на намерата да се зголеми чувствителноста на ризик кај банките и овозможува користење на разновидни суфистицирани методи и техники за мерење на различните видови ризик и можност на поинаков начин банките да го одредуваат именителот при пресметување на адекватноста на капиталот. Намерата на Базел 2 е при мерењето на оперативниот и кредитниот ризик да се применува флексибилен и пософистициран пристап, кој воедно претставува и нов метод и начин на спроведување на супервизијата. И покрај комплексноста и сложеноста на стандардот, неговата имплементација резултираше со стабилност на финансискиот сектор, бидејќи со новите методи се утврдува потребниот минимален капитал кој прецизно и реално ќе го прикажува нивото на ризик на кој е изложена секоја банка.

4.1.1 Цели на Базел 2

Целите на Новата капитална спогодба се насочени кон изнаоѓање подобри и пософистицирани техники и начини за ефикасно управување со ризиците, особено со кредитниот ризик. Целта е банките да се заштитат од многуте видови ризици со кои се среќаваат во текот на своето работење преку создавање еден стандард прифатен на меѓународно ниво според кој ќе се утврдува висината на капиталот што банките треба да го поседуваат, и тој би се вклучил при дефинирање на правилата од страна на банкарските регулаторни тела. Како позначајни цели се истакнуваат:

- ❖ Идентификацијата на ризиците и посистематското влијание врз нив продуцира со постигнување идеална финансиска и економска рамнотежа на целиот банкарски систем. Навремената идентификација и целосното согледување на ризиците со кој се соочувала банката во текот на нејзиното работење од страна на банкарскиот менаџмент, продуцирало со здрав и добро капитализиран банкарски систем кој обезбедувал стабилност и заштита од непредвидени шокови на целата економија.

- ❖ Намалување на аверзијата кон ризиците. Банкарскиот менаџмент треба да примени соодветни техники и алатки при разликување и проценка на ризиците. Банката преку своите супервизори треба да изврши навремена идентификација на ризиците и навремена контрола и управување со нив пред тие да земат поголем замав и банката да западне во поголеми проблеми.
- ❖ Се истакнува потребата од поголема свесност во банкарскиот систем за воочување на разликите помеѓу банкарските ризици. Новата Капитална спогодба буди свест кај менаџментот и супервизорите во банките за влијанието на ризиците врз стабилноста и сигурноста на целиот банкарски систем, како и за негативните ефекти врз пазарот на капитал и сите други финансиски институции што се последица од лошата и нецелисходна проценка на кредитниот и пазарниот ризик.
- ❖ Особено внимание посветува на интерните методи и техники што ги применуваат банките за идентификација и проценка на ризиците со кои се соочуваат банките во текот на своето работење. Базел 2 отстапува простор на банките да изберат сопствен систем и алатки кои ќе ги користат при проценка на кредитниот ризик и другите банкарски ризици и ќе го пресметуваат износот на минималните капитални барања со така утврдениот кредитен или друг вид ризик.
- ❖ Обезбедување транспарентност при обелоденувањето на финансиските податоци и информации, како и јакнење на пазарната дисциплина. Главна одлика на пазарната дисциплина е зголемената транспарентност при обелоденувањето на податоците прикажани во финансиските извештаи што ги објавуваат банките и сите други финансиски институции. Овие извештаи даваат важни информации кои се клучни показатели за инвеститорите при донесувањето различни одлуки и за сите останати учесници на пазарот кои ќе им бидат од корист при оценувањето на ризичните позиции во тие институции. Новата капитална спогодба вклучува пристап кој се темели на интерни рејтинзи за кредитен ризик A-IRB и интерни пристапи за мерење на оперативниот ризик AMA.

- ❖ Истакнување на значењето на супервизорски надзор во банките и целокупниот банкарски систем. Од банките се бара системска проценка на ризикот во однос на нивниот капитал, а со надзорот на овие проценки од страна на супервизорите ќе се обезбеди поголема дисциплина на менаџментот и посериозен третман на проблемот со ризикот.

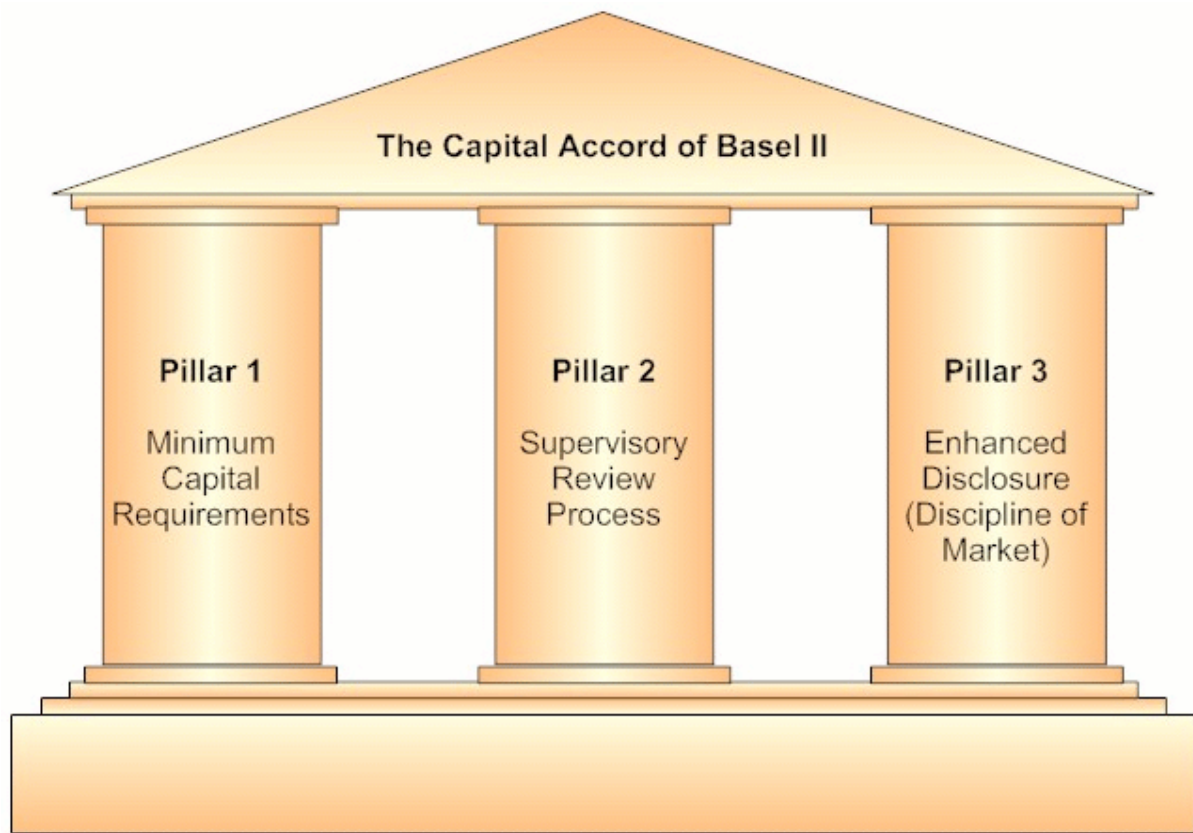
4.1.2 Клучни елементи во структура на Базел 2

Главна одлика на Новата капитална спогодба –Базел 2 е тоа што неговата структура е содржана од три основни столба:

1. Прв столб - минимални капитални барања (MinimumCapitalRequirements);
2. Втор столб - супервизиски надзор над адекватноста на капиталот (Supervisory Review Process);
3. Трет столб - пазарна дисциплина на банката (Enhanced Disclosure-Discipline of Market);²⁴

---

²⁴Basel Comittee of Banking Supervision “New Basel Capital Accord ” June (2004), p.18;

Трите столбови меѓусебно се комплементарни и се надополнуваат еден со друг и без присуство на кој било еден од овие три столба би било невозможно да се оствари целта на Базел 2 на микро ниво и макро ниво.

Столб 1 “Минимални капитални барања”

Базел 1 подлежел на многу модификации и промени. Тие промени се движеле во насока на развој и продукција на негов наследник со кого ќе се елиминираат неговите недостатоци, а сепак неговата суштина останала иста, а таа е дека адекватноста на капиталот не смее да биде помала од 8%.

Промените се однесуваат на методите кои се применуваат при оценка на ризиците со кои би можеле да се соочат банките во текот на своето работење како и имплементација на нови пристапи во пресметувањето на ризик-пондерираните средства. Според Базел 1, ризик-пондерираните средства се така утврдени што ќе

го покриваат кредитниот и пазарниот ризик и позитивниот ефект од соодветното третирање на проблемот, кој поврзан со овие два ризика би бил и индиректното третирање на останатите ризици.

Целта на Столб 1 е да се направат темелни измени на суштината во третманот на кредитниот ризик и вклучување на оперативниот ризик во пондерираната актива утврден со помош на претходно имплементирани експлицитни правила за мерење на оперативниот ризик. Наместо сите да користат еден пристап што е непожелно, при мерењето на ризиците тие имаат можност да го применат тој пристап за кој сметаат дека најмногу соодветствува со фазата на развој на банкарските операции што ги извршуваат и со состојбата на финансиските пазари. Основни пристапи за пресметка на кредитен ризик според Базел 2 се :²⁵

Стандардизираниот пристап иницира секоја банка поединечно да направи поделба и класификација на својата кредитна изложеност на категории на побарувања врз основа на утврдените карактеристики на ризикот. Секоја категорија на побарување би имала пропишан фиксен пондер на ризик. Овој пристап за зголемување на сензитивноста кон поедини ризици го користи надворешниот кредитен рејтинг, а пред да пристапи кон негово применување националните супервизорски тела треба да утврдат дали тој извор на надворешен кредитен

²⁵Basel Comittee of Banking Supervision “Overview of the New Basel apital Accord” April (2003), p.2-18;

рејтинг е соодветен за користење од страна на секоја банкарска институција. Со овој пристап е дозволено користењето на кредитните деривати, гаранциите и залогот од страна на банките како алатки за намалување на минималниот потребен капитал.

Интерниот пристап - основен (FIRB) и напреден (AIRB) е воведен со цел да ја зголеми свесноста кај банките за потребата од постоење интерни системи за управување со ризици и потребата за нивно развивање и усовршување. Овие пристапи се карактеристични за големите банки на меѓународно ниво и бенефитот од нивното користење би бил максималната заштита од евентуални можни загуби со истовремено подобрување на сопствената конкурентска позиција на пазарот. Со примена на овој пристап банките би можеле да направат идентификација и класификација на кредитно-должниците врз основа на нивната кредитна способност и аналогно на тоа да го утврдат минималниот потребен капитал. За разлика од стандардизираниот пристап кај кого клучните елементи за утврдување на потребната висина на капитал ги одредуваат регулаторните тела, овој пристап според одредени карактеристики на ризичност ги разликува следниве категории на побарувања:

- побарувања од банкарските институции,
- побарувања од државните установи и институции,
- побарувања од трговски друштва,
- побарувања врз основа на сопственички ХВ и
- побарувања од населението.

Интерниот пристап - основен и напреден е значаен дел, интегриран во политиката на управување со кредитниот ризик на секоја банка. Овој пристап банките би можеле да го користат при утврдувањето на цените на банкарските производи при обработка и оценување на кредитните барања и сл. Квалитетот на изворите и точноста на податоците од тие извори е значаен елемент за прецизна проценка на компонентите на ризик. Податоците што ги користат банките би можеле

да потекнуваат од надворешни и внатрешни извори, но претходно би требало да докажат дека тие се потполно релевантни за нивните побарувања.

Бенефит за секоја банка што го применува овој пристап е стекнувањето доверба и афинитет во очите на супервизорите, а конкретно кога се мисли на доверба се мисли на доверба во неговите резултати за проценка на минималниот потребен капитал. Како значаен недостаток на овој пристап би се истакнала потребата од временски серии на податоци од повеќе години потребни за одредување на клучните параметри на ризик.

Основни пристапи при пресметка на потребното ниво на капитал во случај на оперативен ризик се :- ²⁶

- ❖ Стандардизиран пристап;
- ❖ Пристап на основен индикатор;
- ❖ Напреден пристап (АМА).

Доколку супервизорите се одлучат за примена на стандардизираниот пристап, најпрво треба да ги утврдат евентуалните делови на банката од кои ќе се продуцира оперативен ризик или т.н. деловни линии како и факторите на загуба или т.н. бета за секоја поединечна деловна линија. Потребниот износ на капитал за секоја поединечна линија се добива кога факторот на загуба за секоја деловна линија ќе се помножи со вкупниот или бруто –приходот. Тука, се земал единствен индикатор кој всушност го претставувал просекот на вкупната изложеност на банката на оперативен ризик при одредувањето на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик.

Со напредниот пристап на пресметка, утврденото ниво на капитал е доволно за целосно покривање на ризикот кој една банка го утврдила во рамките на сопствениот систем за оперативен ризик. Примената на овој пристап иницира

---

²⁶Волета М., (2010), ”Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство ”Центар за банкарство и финансии, Скопје стр.2006.

исполнување одредени предуслови, односно банката мора да има: долгогодишно искуство, стручна подготвеност и одговорност од страна на банкарскиот менаџмент.

Столб 2 “Супервизорски надзор над адекватноста на капиталот”

Вториот столб од Новата капитална спогодба се темели врз серија принципи кои бараат од секоја поединечна банка и супервизорите да имплементираат сопствени методи засновани врз темелна проценка на ризикот, кои ќе ги применуваат при проценувањето на адекватните капитални барања. Исто така, овие принципи наметнуваат обврска на супервизорите кои се наоѓаат во улога на контролори да дадат сопствена оценка за тоа колку успешно банките го прават тоа.

Овој столб особено внимание посветува на секјуритизацијата на резидуалните ризици доколку банката работи со кредитни деривати, гаранции и ја потенцира користа од концентracијата на ризиците. Во споредба со Столб 1, овој столб е флексибилен во кој брзо би можело да се имплементираат новите промени и иновации, а супервизорите имаат неограничена дискреција при одредувањето на потребното ниво на капитал на банката. Злоупотребата на овие дискрециски права, поточно нивното претерано користење без истовремено почитување на принципите содржани во другите два столба би продуцирале негативни ефекти, а тоа би значело дека сите банки би почитувале различни критериуми во работењето.

Со примена на одредбите од Столб 2 се отстрануваат недостатоците и празнините на Столб 1. Неговата суштина е со применувањето интерна коректна процедура да се утврди адекватното ниво на капитал за покривање на многуте видови ризици, а не само за справување со кредитниот, пазарниот и оперативниот ризик, а супервизот има право и истовремено задача да го процени потребното ниво на капитал и да побара негово зголемување доколку се јави потреба за тоа.

Ваквиот пристап бара обука и стручно усовршување на супервизорите и истовремено идеално изграден систем на комуникација и соработка помеѓу нив и банката. Проценувањето на нивото на ризик и адекватните капитални барања е нешто многу повеќе од оценувањето за тоа дали банките се придржуваат или не се придржуваат кон исполнување на барањето за држење адекватно ниво на капитал

потребно за покривање на сите банкарски ризици со кои тие се соочуваат. Столб 2 ја истакнува потребата за стручна и интелектуална способност на супервизорските тела и банките при имплементацијата и развојот на посоефистицирани техники и методи при оценувањето и управувањето со ризиците.

При спроведувањето на процесот на супервизија, Базелскиот комитет го истакнал значењето од придржувањето кон одредени принципи и начела:

- ❖ Банкарскиот менаџмент е одговорен за утврдување на процедурите и техниките што ќе бидат главна алатка при утврдувањето на оптимално ниво на капитал доволно за покривање на сите ризици како и за утврдување на политиката со чија примена ќе се одржува потребниот капитал на тоа ниво;
- ❖ Контрола и преглед на интерните проценки за минималните капитални барања и на применетата политика за негово одржување во дозволените граници од страна на супервизорите;
- ❖ Располагањето и работењето со ниво на капитал повисоко од минималната стапка утврдена од страна на регулаторите, треба да биде главна одлика на секоја банка;
- ❖ Редовна контрола, навремена идентификација и преземањето брзи корективни мерки на факторите кои се причина за проблемите во кои западнала банката, а таа најчесто запаѓа во проблеми поради намаленото ниво на капитал потребно за покривање на сите ризици, е задача на банкарскиот менаџмент на секоја банка.

Упатството за банкарска супервизија е ажурирано во рамките на Столб 2 вклучувајќи и други елементи на новата рамка за адекватност на капиталот. Еден таков елемент е стрес-тестот.

Стрес-тестот е карактеристичен за банките кои кредитниот ризик го проценуваат со пристапот кој се темели на интерни рејтинзи, а нивото на адекватност на капитал до одреден степен би ја заштитувал банката од економски шокови. Задача на сите банки е да извршат проценка на опсег на границите во кој

нивните капитални барања би се зголемиле за време на стрес-сценарија, а добиените резултати би биле од голема корист за нивните супервизори.

Столб 3 “Пазарна дисциплина на банките”

Третиот столб ги опфаќа принципите на пазарна дисциплина со кои банките се должни своите релевантни информации за ризиците на кои тие се изложени, да бидат достапни за сите учесници на пазарот и јавноста. Со почитувањето на овие принципи содржани во третиот столб, банките ја зголемуваат вкупната финансиска дисциплина преку зголемената транспарентност во работењето. Бидејќи трите столба се комплементарни и меѓусебно се дополнуваат, третиот столб ги дополнува недостатоците од столб 1 и 2, односно минималниот потребен износ на капитал.

Јавноста и сите останати учесници на пазарот од податоците содржани во објавените финансиски извештаи црпат информации кои им помагаат во проценувањето на степенот на капитализација на банката и степенот на нејзината ризичност. Редовното обелоденување и зајакнувањето на пазарната дисциплина носи позитивен бенефит и за банките и за супервизорите во поглед на контролирањето и управувањето со ризикот и одржувањето здрав, стабилен, финансиски систем. Преку правни патишта супервизорите би можеле да ги натераат банките и другите финансиски институции да ги почитуваат принципите содржани со третиот столб, а изборот на средствата преку кои ќе се врши обелоденувањето до одреден степен ќе зависат од правното овластување на супервизорите.

Принципите опфатени со Столб 3 треба да бидат утврдени во согласност со меѓународните сметководствени стандарди. Банкарскиот менаџмент со своите дискрециски права што ги поседува би требало да одлучи на кој начин односно на која локација и медиум ќе го направи обелоденувањето почитувајќи го принципот на материјалност, а секоја информација е материјално значајна ако нејзиното погрешно прикажување или изоставување причини материјално-финансиска загуба кај финансиските инвеститори и сите останати корисници кои донеле погрешни

одлуки базирани на ваквите информации. Обелоденувањето на информациите би требало да се прави на годишно, полугодишно и квартално ниво. Кварталните финансиски извештаи вообичаено ги изготвуваат поголемите меѓународни банки и нивните подружници во кои ќе изнесат податоци за сопствениот капитал и неговите структурни компоненти.

Начинот на кој топ-менаџментот и бордот на директори вршат идентификација, мерење, оценување и управување со ризиците треба да биде конзистентен со обелоденувањето на банките. Супервизорите се залагаат за создавање услови во кои фирмите и сите други финансиски институции ќе работат на безбеден и солиден начин и со цел да ја реализираат таа намера бараат од банкарските институции транспарентност и непристрасност при обелоденувањето на информациите.

4.1.3 Недостатоци на Базел 2

Базел 2, како втора меѓународна капитална рамка утврдена и донесена од страна на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, има задача да го регулира и стабилизира целиот банкарски систем, а особено внимание посветува на ликвидноста, контролата на пазарниот и оперативниот ризик како и усовршување на сметководствените стандарди во делот на банкарството. Покрај позитивните ефекти што ги продуцира оваа капитална рамка за време на големата светска финансиска криза биле забележани низа недостатоци на оваа капитална рамка и тоа било доволна причина Базелскиот комитет за банкарска супервизија да спроведе реформи и промени како и воведување построги регулаторни барања содржани со новата капитална рамка позната како Базел 3.

Како причини за реформа и промена на Базел 2 можат да се наведат:

- ❖ Квантитетот на минималната стапка на адекватност на основниот капитал на ниво од 4% или 8% заедно со дополнително издвоениот капитал во однос на ризично пондерираната актива не бил доволен за целосно покривање и сервисирање на загубата настаната под дејство на негативниот ефект што го продуцирала големата светска финансиска криза.

- ❖ Утврдените капитални барања во меѓународната капитална рамка Базел 2 се со процикличен карактер што создава негативен ефект кога економијата се наоѓа во фаза на рецесија и кредитниот ризик е висок, па така во услови на паѓање на економскиот циклус, банките наместо да делуваат како двигатели за излез од кризата тие ја редуцираат кредитната активност или воведуваат построги услови за кредитирање кои се неприфатливи за кредитобарателите, а сето тоа води кон пад на економијата.
- ❖ Товарот за проценка на ризикот, од друга страна, кој има огромно влијание врз оценка на степенот на ризикот на капиталот се пренесува на рејтинг-агенциите кои не се покажале во најдобро светло во случај на конфликт на интереси.
- ❖ Одредбите содржани во Базел 2 ги охрабрувале банките да ја зголемат вонбилансната актива преку зголемена секјуритизација на кредитното портфолио со што тие ќе ја намалат ризично-пондерираната актива која е главен показател врз чија основа се пресметува потребниот минимален капитал за заштита од ризици.

4.1.4 Суштина на Базел 3

Во 2007-та година започнала светската економска криза, а како причина се наведува прекумерната вонбилансна актива со истовремено намалување на нивото на капиталот и потребното ниво на ликвидност со што целиот банкарски систем се соочил со проблеми при апсорбирање на кредитните загуби и економските шокови. Недостатокот на банкарскиот систем имал негативно влијание и врз останатите делови од финансискиот систем со драстичен пад на потребното ниво на ликвидност и достапноста на кредитите.

Во 2008-та година светската финансиска криза заземала широк замав во своето проширување со истовремено иницирање економска и должничка криза предизвикувајќи катастрофални последици на глобално ниво. Ваквата ситуација практично била пример со кој се докажува дека Базел 2 има низа недостатоци и дека таа капитална рамка не обезбедува максимална стабилност и сигурност на банкарскиот сектор кога глобалната економија е погодена од системски кризи. Како

последица на сето ова, малку подоцна, Банкарскиот комитет за банкарска супервизија направило радикална измена, дополнување и фундаментално зајакнување на веќепостоечката капитална рамка преку издавање низа документи кои го сочинуваат реформскиот пакет наречен Базел 3.

Преку овој реформски пакет се очекува остварување на основната цел, а тоа е обезбедување здрав и стабилен банкарски сектор преку зацврстување на правилата за ликвидност, управување со капиталот како и апсорбирање на економските кризи и шокови на најдобар можен начин со истовремено спречување тие да се прошират и на останатите сегменти од стопанството. Како примарна цел е и изнаоѓање и формирање совршен систем за управување со многуте ризици со кои се соочуваат банките во текот на своето работење како и подобрување на транспарентноста на работењето на банките.

Како значајни промени што се предвидени со реформа на капиталната рамка, Базел 3 се издвојуваат:

- реформи кои се однесуваат на структурата на капиталот,
- реформи кои се однесуваат на системскиот ризик и меѓусебната корелација на банките и
- реформи кои се однесуваат на ликвидноста.

1. Реформи кои се однесуваат на структурата на капиталот. Од овој аспект како значајна новина се истакнува промената во начинот на пресметка на потребниот капитал како и на начинот на пресметка на ризично-пондерираната актива. Целта на овие реформи е да се воведат построги барања и критериуми кои треба да ги исполнуваат инструментите за да бидат дел од Тиер 1 и Тиер 2 капитал кои служат за сервисирање на загубите на банката. Структурата на Тиер 1 ќе претрпи промени и од неа ќе бидат исклучени хибридните инструменти и износот на одложени даночни средства односно таа ќе се состои само од задржана добивка и уплатен капитал.

Колку е повисока оценката за квалитет на капиталот на банката толку е поголема можноста на банката да се справи со потенцијалната загуба. За банките

позначаен елемент од својот капитал е акционерскиот капитал (обични акции и задржана добивка), а значењето на инструментите со должнички карактер е многу мало. Досегашниот минимален однос помеѓу акционерскиот капитал и ризично-пондерираната актива кој изнесувал 2% се зголемил на 4.5%. Автоматски поради ова доаѓа до зголемување на стапката на Тиер 1 од 4% на 6% и притоа не предизвикува никакви промени врз вкупната стапка на адекватност на капиталот која е непроменета и изнесува 8%.

Исполнување на барањето за зголемен квантитет на капиталот на банката е значаен момент од реформата на капиталната рамка. Во праксата се покажало дека квантитетот на капиталот е многу значаен фактор кој се зема предвид при заштита и управување со ризиците.

Стрес-тестирањето на VaR моделиите како и зголемување на минималните капитални барања на инкременталниот ризик се значајни елементи од новиот начин на пресметка на ризично-пондерираната актива на пазарниот ризик. Реформите ги земаат предвид и ризиците кои произлегуваат од билансните и вонбилансните активности на банката и операциите на секјуритизацијата со утврдување повисоки пондери за ризик. Извршувањето на репо-трансакциите, трансакциите со деривати и финансирањето на ХВ бараат повисоко ниво на капитал од минималното за покривање на изложеностите кон договорените страни. Доколку банките пристапат кон прекумерно билансно и вонбилансно задолжување ќе имаат и повисоки стапки на адекватност на капиталот. За да се контролира и мери нивото на задолженост на банката, Базел 3 дозволува пресметка на коефициентот на задолженост кој се добива како резултат на односот помеѓу вкупната изложеност на банката и Тиер 1 капиталот. Банката се наоѓа во незавидна ситуација доколку има висок степен на задолженост кон одреден поединечен комитент, и доколку дојде до пропаѓање и банкротирање, банката би можела да се соочи со ризик на несолвентност.

2. Реформи кои се однесуваат на системскиот ризик и меѓусебната корелација на банките. Во насока кон намалување на системскиот ризик и

меѓусебната координација и поврзаност меѓу банките се извршени одредени реформи и тоа:

2.1. Вишок капитал потребен за заштита на минималниот потребен капитал-2,5% над претходно утврденото минимално ниво кое ќе служи за покривање на евентуалните загуби во време на кризи. Банкарскиот менаџмент доколку не успее да го обезбеди минималното ниво потребен капитал зголемен за дополнителните 2,5% вишок на капитал ќе се соочи со ограничувања во распределбата на средствата по основ на годишна дивиденда, бонуси и сл.

2.2. Утврдување адекватно ниво на капитал кое се одржува од страна на системски позначајни банки (значајни во домашната земја или на глобално ниво). Овој капитал се резервира со цел да се намали конкурентската предност на банките што ја постигнуваат поради својата големина, сложеност и координацијата со останатите банки. Овој капитал би можел да биде со распон од 1-3,5% над претходно утврденото минимално ниво зголемено со вишокот за заштита на капиталот.

2.3. Противцикличен капитал (countercyclicalbuffer). Овој вишок капитал би требало да се движи во распон од 0 до 2,5% над претходно утврдениот потребен минимален капитал зголемен за вишокот капитал за заштита на минималниот потребен капитал и вишокот капитал кој се одржувал од страна на системски позначајни банки. Банкарскиот менаџмент во услови на криза и покривање на евентуалните можни загуби, наместо да пристапи кон намалување на ризично-пондерираната актива пристапува кон искористување на овој капитал.

Табела 1. Ниво на капитал потребен за покривање на ризиците (во проценти)²⁷

	Акционерски капитал- по одбитните стапки	Основен капитал (Tier 1)	Вкупен капитал
Минимум потребен капитал	4,50%	6,00%	8,00%
Дополнителен износ за зачувување на капиталот	2,50%		
Минимум+дополнителен износ за зачувување на капиталот	7,00%	8,50%	10,50%
Противцикличен капитал	0-2,50%		
Коефициент на задолженост	3.00%		

3. Реформи кои се однесуваат на ликвидноста. Базел 3 во контекст на управување на ликвидноста дефинира стандарди за пресметување показатели на ликвидност, а на банката би и послужиле како гаранција дека таа поседува адекватно ниво на ликвиден имот кој многу брзо и во секој момент би можел да се претвори во готови пари. Се издвојуваат две стапки:

- ❖ Краткорочна стапка на ликвидна покриеност - портфолиото на банките да е сочинето од средства со висок степен на ликвидност на нивото кое е утврдено врз основа на одливот на нето-готовинските средства за временски период од 30 дена;
- ❖ Долгорочна стапка на ликвидна покриеност - банките да поседуваат стабилен финансиски систем за финансирање на подолг временски период од 1

²⁷http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Informacija_Basel_3.pdf

година. Ова барање би требало да се имплементира на почетокот од 2018-та година.

Целокупниот процес на имплементација на повисоки капитални барања е комплексен процес и затоа треба да се утврди рок на имплементација прифатлив за целиот банкарски сектор. Доколку рокот на имплементација е многу кус временски период, банките ќе се соочат со зголемен трошок и лоши финансиски резултати од работењето со негативни последици врз целокупната економија.

4.2 Имплементација на капиталната рамка на Базел 3 во земјите во развој и земјите со мали економии

Процесот на имплементација на новата меѓународна капитална рамка Базел 3 се нашол пред многу предизвици и се соочувал со секојдневни реакции од страна на пошироката стручна јавност и супервизорите кои сметале дека особено земјите во транзиција и земјите со мала економија ќе се најдат пред голем предизвик при имплементирање на барањата утврдени со оваа капитална рамка. За да им се помогне на ваквите земји полесно да го имплементираат овој реформски пакет, Базелската консултативна група како претставник на Базелскиот комитет за банкарска супервизија почнува соработка со супервизорите од земјите кои не се членки на Базелскиот комитет за банкарска супервизија.

Во банките на земјите во транзиција и малите економии, капиталните инструменти се оценуваат според одредени критериуми за тоа дали би можеле да бидат дел од ниво 1 и ниво 2 капитал. Односно инструментите треба да бидат способни за покривање на загубите доколку банката западне во финансиски проблеми, прикажува негативен финансиски резултат и не може да се самоодржува. Доколку се најде во таква ситуација ќе се спроведе конверзија на инструментите, а тоа значи влез на нови акционери, доколку тие имаат спротивно гледиште на ситуацијата од супервизорот, опстанокот на банката би бил загрозен.

Банките во овие земји при исполнување на барањето за дополнителен капитал наместо да одлучат за значително зголемување на капиталот прибегнуваат кон користење интерни рејтинг-моделни за пресметка на потребниот капитал. Потенцијалните ризици со кои се соочува една банка би можело да не се опфатени со овие модели, а супервизорот ќе ја одобри неговата употреба по барање на банката се со цел таа да не се најде во незавидна ситуација и губење на нејзината репутација во очите на јавноста. Доколку менаџментот на банката пласира во јавноста неточни пресметки за потребните капитални барања ќе се намали споредливоста во целиот банкарски сектор односно ќе бидат неконзистентни од аспект на ризиците со кои се соочува износот на капитал потребен за нивно покривање.

За да се воведат барањето на вишок капитал за заштита и вишокот контрацикличниот капитал во земјите во развој и малите економии, супервизорите мора да применат соодветна алатка со чија помош ќе го утврдат вистинскиот момент за да се издвои вишокот контрацикличен капитал, а за тоа е потребно искуство и одлично познавање на кредитните циклуси.

Покрај барањето банките да се придржуваат кон издвојување минимален потребен капитал вклучувајќи ги и капиталните вишоци, Базел 3 иницира зголемување на капиталот. Потребата за вакво нешто особено е изразена во земјите во развој бидејќи нивната економија бележи брз раст, а банките имаат важно место во целиот тој процес. Ова ги засега и меѓународните банки кои црпат информации за рејтингот од земјата-домаќин како единствен рејтинг за сите ризици на кои се изложени нивните подружници во овие земји.

Супервизорите на земјите во развој и земјите со мали економии се наоѓаат пред големи предизвици при воведувањето на новата законска капитална рамка за банките кои имаат системско значење. Доколку во една земја со мала економија опстојуваат повеќе системски значајни банки се јавува моралниот ризик бидејќи овие банки ќе се третираат како премногу големи институции за да пропаднат. Од друга страна, треба да се третира и проблемот што го создаваат т.н. банки-мајки

кои своите подружници лоцирани во земји со мали економии ќе ги претопат во филијали со цел да избегнат издвојување дополнителен капитал.

4.3 Искуство од имплементацијата на Базелските принципи во РМ како предуслов за успешно управување со кредитниот ризик

За успешната имплементација на принципите утврдени со првата и втората меѓународна капиталната рамка, Базел 1 и Базел 2, потребно е банките и регулаторните тела да направат суштински промени и исполнување низа барања што ги наложуваат тие капитални рамки. Во банките и Народната банка како национално супервизиско тело во Република Македонија се направени сите потребни подготовки како од содржински така и од организациски аспект за имплементација на базелските принципи. Овие принципи се залагаат за ефикасен банкарски систем и банкарска супервизија со воедно истакнување на потребата од имплементација на концизно дефинирани правила со кои ќе се регулира работењето на целиот банкарски систем и спроведувањето на банкарската супервизија.

Во насока на поголема усогласеност на овие принципи за првпат Народната банка на Р. Македонија во 2006-та година донесе Одлука за методологија за адекватноста на капиталот. Оваа одлука постојано се надополнувала и изменувала, но нејзината суштина останала иста. Според последната “Одлука за изменување и дополнување на одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот”, објавена од страна на Народната банка во 2016-та година, секоја банка има обврска да поседува капитал за покривање и заштита од сите видови пазарни ризици со кои може да се соочи во текот на своето работење, а не само за покривање на кредитниот ризик како најдоминантен ризик. Ова практично значи целосна имплементација на принципите утврдени во втората Базелска капитална спогодба - Базел 2 чија суштина беше банките при пресметувањето на адекватноста на капиталот да ги вклучат сите видови пазарни ризици.

Во насока на унапредување на банкарската регулатива и супервизија во Р. Македонија, Народната банка во 2007-та година го донесе Новиот закон за банките²⁸ кој го регулира правото за основање, работење, престанок и спроведување супервизија на сите странски банки и нивните филијали на територијата на Р. Македонија, а се однесува и за сите филијали на банки од земјите кои се членки на Европската унија.

Врз темелите на овој закон биле донесени низа подзаконски акти со што се направила целосна слика и дефинирање на рамката на банкарската супервизија, со унапредувањето на корпоративното управување во банките и донесување на “Одлуката за основни начела и принципи на корпоративното управување во банките”²⁹. Со оваа одлука се врши:

- пропишување на потребната квалификација и стручност што треба да ја поседува секој член од Надзорниот одбор на една банка,
- усогласено работење и соработка помеѓу членовите на Надзорниот одбор и Управниот одбор на една банка,
- изработка на начела содржани во етички кодекс за корпоративно управување,
- изработка и транспарентност при објавувањето на извештаите за корпоративно управување во банката како составен елемент од годишните извештаи.

Врз темите на Законот за банките е донесена “Одлуката за управување со ризиците” којашто бара секоја банка да има идеален систем за управување со сите материјални ризици со кои таа се соочува. Со оваа одлука јасно се дефинирани принципите и критериумите според кои ќе се изврши класификација на билансните/вонбилансните позиции на банката според степенот на ризичност,

---

²⁸http://nbrm.mk/WBStorage/Files/Pravna%20Sluzba_Zakonzabankite3PK.pdf

²⁹<http://www.nbrm.mk/?ItemID=06A7AB3C8DBB17428AAA23F35089A05A>

висината на утврдениот износ на исправка на вредноста и на посебната резерва и политиката за управување со кредитниот ризик.

Врз основа на одредбите содржани во “Одлуката за начинот за вршење супервизија и надзор” НБРМ има право да врши контрола над работењето на лицата директно поврзани со банката и на оние други во банкарската група како и на оние друштва кои и даваат услуги и со тоа и помагаат на банката. Консолидираната супервизија јасно е дефинирана преку одредбите содржани во “Одлуката за консолидирана супервизија” . Намерата на оваа одлука е да се имплементира соодветен механизам преку кој ќе се врши размена на податоци меѓу надлежните супервизорски тела, дефинирање на начинот преку кој ќе се изработуваат консолидирани извештаи во соодветната банкарска група како и јасно дефинирање на начинот на известување применет од страна на НБРМ.

Банкарскиот систем на Р. Македонија е комплексен и банките секојдневно се соочуваат со најразлични видови банкарски ризици при извршувањето на сложени активности, па земајќи го ова предвид во 2007-та година бил донесен план за имплементација на новата Базелска спогодба од страна на Народната банка. Овој план се уште е во фаза на реализација и предвидува промена на првиот, вториот и третиот столб од Базел 2.

Новината за Првиот столб е изработка на законска регулатива со која се овозможува примена на стандардизираниот пристап за оценка на оперативниот и кредитниот ризик.

Новините во Вториот столб се однесуваат на новиот систем за контролирање и управување со ризиците, имплементација на нов интересен процес во банките за оценување на адекватноста на капиталот и воведување нови методи за супервизија со кои ќе се врши оценка на евентуалните ризици со кои се соочува банката.

Паралелно со донесување на “Одлуката за објавување извештаи и податоци од страна на банката” се отпочнува со примената на барањата од Третиот столб - редовно објавување на податоците и извештаите од работењето на банките.

За усогласување на имплементацијата на Новата капитална спогодба со квантитативните и квалитативните карактеристики на банкарскиот систем и банкарската супервизија во Р. Македонија, НБРМ соработувала и ги користела препораките изготвени од страна на Комитетот на европските банкарски супервизори и Базелскиот комитет банкарска супервизија. Во македонскиот банкарски систем банките при утврдување на капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик имаат можност да изберат еден од двата пристапа: стандардизиран пристап и пристап на базичен индикатор.

Заедничко за двата пристапа е тоа што кај двата пристапа се поаѓа од утврдување базичен индикатор кој претставува врска помеѓу оперативниот ризик и приходите и расходите што банката ги генерира од редовното работење. Карактеристично за стандардизираниот пристап е тоа што банката своето работење треба да го ограничи на т.н. деловни линии, а базичниот индикатор би се утврдил врз основа на приходите и расходите што банката ги генерира од редовното работење за секоја одделна деловна линија каде што тие настанале. Должноста на банката да го подели своето работење на осум деловни линии резултира со соодветно поврзување на нивото на ризик со потребниот капитал. Една банка пред да пристапи кон употреба на стандардизираниот пристап би требало да исполни низа критериуми за разлика од пристапот на базичен индикатор чијашто примена не е условена со претходно исполнување одредени критериуми.

Во 2010-та година по објавувањето на Новата капитална спогодба, Базел 3, НБРМ изготви документ “Измени на Базелската капитална спогодба (воведување на Базел 3) и прелиминарни проценки за нивното влијание врз адекватноста на капиталот на банките во Република Македонија”. Во овој документ е содржана анализата од страна на НБРМ за реформските промени што ги носи со себе новата капитална рамка како и за тоа до кој степен таа е усогласена со регулативата во Р. Македонија. Според анализата на НБРМ во вториот квартал од 2010-та година речиси сите банки во македонскиот банкарски систем се во можност да го исполнат барањето за високи стапки во однос на Тиер 1 капитал. Стапката на адекватност на капиталот по одделни банки се движела во граници од 8,60%-72,34%, а на вкупниот

капитал на сите банки во Република Македонија се движела во интервал од 11,56% до 75,36%. Стапката на задолженост се движела во граница од 5,52% до 52,73% со што е над предложениот минимум од 3%.

Бенефитот од соработката на НБРМ со Министерството за финансии во изготвувањето на проектот е нов закон за банките, усогласен со барањата на Базел 3 и легислативниот пакет на ЕУ–ЦРД 4 е суштинска промена во Методологијата за адекватност на капиталот и структурата на основните средства. Исто така, НБРМ кон крајот на изминатата 2016-та година и почетокот на 2017-та година направи измени и дополнувања во Методологијата за утврдување на противцикличен заштитен слој на капиталот, Предлог-одлуката за методологија за идентификување системски значајни банки, како и објавување ново Упатство за измени и дополнувања на Упатството за спроведување на Одлуката за методологија за утврдување на адекватноста на капиталот.

5. УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК ВО БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

5.1 Потребa од управување со кредитен ризик во македонското банкарство

Банките во македонскиот банкарски систем, особено во изминативе десетина години, фокусот на своето внимание го насочуваат кон управувањето со кредитниот ризик, од една страна поради почитувањето одредени закони и подзаконски акти поставени од страна на НБРМ, а од друга страна да го заштитат својот опстанок и просперитетот во услови на зголемена кредитна изложеност.

По направената ретроспектива во изминатите години, низа потреси ја разнишаа стабилноста на банкарскиот систем на Република Македонија како последица на несоодветно третирање на ризикот како пазарна категорија. Овој проблем се актуелизирал по монетарното осамостојување на земјата каде неизбежно било неговото активирање со истовремено потенцирање на значењето на останатите ризици со кои се соочуваат банките при извршувањето на своите

активности. Особено се соочувале со проблемот на наплата на кумулативните побарувања врз основа на одобрените долгорочни и краткорочни кредити односно висок износ на нефункционални пласмани доминирале во нивната актива и од овие причини банките своето работење го насочувале кон намалување на ризиците со истовремено зголемување на профитабилноста. Главна активност на банките во земјава се кредитно-депозитните активности па со тоа и кредитниот ризик е најдоминантен во нивното работење, но тоа не значи дека банките не се соочуваат со други банкарски ризици и дека раководството на банката и Народната банка на Македонија во фокус на своето внимание треба да го земат само кредитниот ризик.

Со донесување на “Законот за банки и други финансиски организации” се зголемува бројот на нови банки, а со “Законот за банки и штедилници”и бројот на штедилници, денес во земјава има 15 банки и 3 штедилници што значи зголемена конкуренција и дополнително актуелизирање на проблемот со кредитен ризик. Голем придонес во идентификувањето и управувањето со банкарските ризици, а особено на кредитниот ризик дал “Законот за банки” кој претрпел големи измени и сеуште се усовршува и надополнува со подзаконски акти. Овој закон наложува низа барања кои треба да бидат исполнети од страна на секоја банка пред сè имплементирање и одржување соодветен систем за управување со сите материјални ризици. Со иста цел е донесена и “Одлуката за управување со кредитниот ризик” во чија содржина е опфатен начинот и критериумите според кои ќе се врши класификација на билансните и вонбилансните ставки од активата на банката според степенот на ризичноста, износот на исправка на вредноста како и на посебната резерва и прецизирање на содржината на политиката и начинот на кој ќе биде спроведувана од страна на банката при справување со кредитниот ризик. Содржината на оваа одлука е во согласност со барањата на Меѓународните стандарди за финансиско известување (МСФИ) и Меѓународните сметководствени стандарди (МСС) и таа предвидува два различни пристапа со кој ќе се изврши класификација на изложеност на кредитен ризик. Банката според стандардизираниот пристап изложеноста ќе мора да ја класифицира во една од неколкуте категории на ризик (А,Б,В,Г,Д) и откако ќе ја направи оваа класификација

ќе пристапи кон прецизно дефинирање на висината на исправката на вредноста преку утврдување на сегашната вредност на идните парични текови на соодветната изложеност преку вториот т.н пристап на утврдување на потребната исправка на вредноста.

Големата финансиска криза во САД не влијаеше врз стабилноста на македонскиот банкарскиот сектор, но таа беше причина за уништување на интегритетот и стабилноста на банкарскиот систем во САД и земјите-членки на ЕУ. Само 14% од вкупната актива на македонските банки е актива пласирана во странски банки бидејќи НБРМ пропишува стандарди за диверзификација на пласманите спрема поединечен субјект и странски банки, а тоа се најчесто средствата на тековните сметки на коресподентните странски банки, средствата за вршење платен промет и кредитно-гаранциските работи во други земји. Но, ова не значи дека македонската економија е во изолација, напротив таа е интегрирана со меѓународните економски и финансиски пазари.

Во изминатите години земјава се соочувала со низа проблеми, како: намалена економска активност, низок степен на ликвидност во домашната економија, проблеми во наплатата на побарувањата, лошите услови за рефинансирање на обврските и сето ова придонело за намалување на кредитната способност и зголемување на ризичноста на кредитната изложеност.

5.1.1 Улога на државата во управување со кредитен ризик

Државата учествува во регулирањето на стопанскиот живот, а нејзина обврска е преку правна регулатива да создаде идеална макроекономска средина во која ќе опстојуваат независни институции. Зајакнување на ефикасноста во функционирањето на економскиот систем на нивно на една национална економија е исто така обврска на државата. Финансиската стабилност, растот и развојот на земјата директно е засегната од стабилноста на банкарскиот систем поради неговата доминантност во финансиското посредување, па оттука произлегува и залагањето на државата за стабилни, здрави банкарски и финансиски институции.

За време на економски и финансиски кризи дозволено е државата да интервенира и таа практика не е карактеристична само за земјите во транзиција како што е Република Македонија туку и за државите со високо развиени економии. Директниот придонес на кредитниот ризик, како најдоминантен ризик се држи во рамка на дозволените граници прифатливи за банките и другите финансиски институции, има примена на финансиските инструменти за трансфер на кредитниот ризик. Интервенционистичките мерки на државата всушност претставуваат директна финансиска помош на државата кон нејзиниот банкарски систем со цел да се спаси опстанокот или да се зајакне одредена банка и воедно ќе се зачува репутацијата на целиот банкарски систем во очите на јавноста. За санација на банките во Република Македонија е формирана “Агенција за санација на банките”. Според “Законот за санација и реконструкција на дел од банките” старите девизни депозити, побарувањата врз основа на странски кредити, лошите пласмани од Стопанска банка АД Скопје, дозволено е да се отстранат и да се пренесат на управување во Агенцијата за санација на банките. Во изминатите години, Стопанска банка АД Скопје со својата големина и положба имала доминантна улога на македонскиот банкарски систем при што државата преку интервенционистичките мерки извршила реконструкција, а во 2000-та година била вклучена во нејзината продажба на странски стратешки партнер.

Примарна цел на државата е да се одржува стабилен банкарски систем и во оваа насока во Република Македонија е формиран “Фонд за осигурување депозити”³⁰. Овој фонд гарантира целосно обештетување на депозитите на физичките лица во износ до 10.000 евра или 90% од вредноста на депозитите до 20.000 евра кај секоја поединечна банка во денарска противвредност.

Народната банка има обврска да ја информира државата односно навремено да доставува информации во писмена форма до Министерството за финансии во врска со издавањето/укинувањето дозвола за работење на една банка или штедилница, а предвидениот рок за тоа е седум дена од денот на конечната одлука

---

³⁰Законот за фондот за осигурување на депозити (Сл. весник 63/2000 со измени и дополнувања од 2003 и 2008 година).

за издавање/укинување на дозволата. Во процесот на управување со кредитниот ризик, улогата на државата е во делот на законодавната област, а стабилноста на банкарскиот систем ќе се обезбеди преку прописите кои ја регулираат областа на управување на кредитниот ризик и негово соопшто следење и контрола.

5.1.2 Постапка на контрола и мониторинг на банките од страна на НБРМ

Покрај многубројните улоги на НБРМ една нејзина клучна улога е одржување стабилен банкарски систем како и создавање еден здрав систем за управување со банкарските ризици, особено со кредитниот ризик во македонскиот банкарски сектор. Оваа улога е усогласена со нејзината интерна организациска поставеност, а во рамките на НБРМ е опфатена супервизорската функција се со цел да се следи работењето на банките како и политиката и начинот на нејзино спроведување при управување со банкарските ризици.

Покрај улогата да управува со кредитниот ризик, НБРМ извршува и други клучни функции регулирани со Законот за НБРМ:

- ❖ издавање лиценци преку кои се дозволува основање банка и нејзино работење,
- ❖ интервенирање дококу е потребно преку преземање корективни мерки врз банките и штедилниците за нормално функционирање на банкарскиот систем,
- ❖ вршење надзор и супервизија врз банките и штедилниците,
- ❖ имплементација и водење Кредитен регистар со цел правилно функционирање на информативниот систем во Р. Македонија.

5.1.3 Улога на комерцијалните банки во управување со кредитен ризик

Покрај државата и Народната банка, комерцијалните банки имаат клучна улога во управувањето со сите банкарските ризици меѓу кои и со кредитниот ризик. Менаџментот и кредитните служби во банките имаат обврска да работат согласно регулативата поставена од страна на НБРМ.

Комерцијалните банки се наоѓаат пред голем предизвик, а тоа е успешно управување со кредитниот ризик па затоа тие направиле суштински промени во

нивната организациска поставеност со воведување нови процедури, механизми и алатки кои ќе ги применуваат.

5.2 Учесници кои директно или индиректно се вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик

Како директни и индиректни учесници во македонскиот банкарски систем кои се вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик можат да се издвојат одредени организациски единици, органи и лица на банките.

Како највисоки органи се издвојуваат управниот и надзорниот одбор. Всушност, управниот одбор е извршен менаџмент на банката кој е во координација со сите останати одбори и лица вклучени во процесот на управување со кредитен ризик со цел да се обезбедат идеални услови во кои ќе се спроведува соодветна политика која ќе резултира со ефикасност при управувањето со кредитниот ризик. Надзорниот одбор извршува многу задачи, но пред сè, неговата улога е од стратешко значење на банката во делот за управување со кредитниот ризик. Во текот на 2008 година во согласност со Законот за банки и Одлуката за управување со ризици, во македонскиот банкарски сектор голем број банки го основале одборот за управување со ризици. Клучен одбор за секоја банкарска институција е и кредитниот одбор и кредитните комисии кои имаат слобода во одлучувањето и донесувањето одлуки за кредитирање на клиентите на банката.

Одредени организациски единици на банките се вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик. Такви се единицата за управување со кредитен ризик, единицата во која се генерира кредитниот ризик и единицата за управување со проблематични пласмани или нефункционални кредити.

Единицата за управување со кредитен ризик е независен организациски дел од банката и воедно претставува клучна оперативна единица во процесот на управување со кредитен ризик.

Наместо формирање организациска единица за управување со проблематични пласмани, банката би можела да задолжи одредено лице кое ќе

биде задолжено за управување со нефункционалните кредити и другите проблематични пласмани на банката. На чело на секоја организациска единица има поставено раководно лице кое управува и раководи со неа.

Управувањето со кредитниот ризик е комплексен процес кој бара ангажман на голем број лица вработени во одредена банкарска институција и покрај гореспоменатите вклучени се и кредитни аналитичари, кредитни референти и други лица задолжени за извршување административни задачи.

5.3 Централен кредитен регистар и кредитно биро како извор на информации за поквалитетно управување со кредитниот ризик

Во Р. Македонија кредитниот регистар за првпат бил основан и во текот на 1998 година во рамките на НБРМ. Основањето на кредитниот регистар не се темелел на одредени законски регулативи, туку се темелел на податоци доставени од страна на банките до НБРМ согласно со Одлуката за утврдување на методологија за класификација на активните билансни и вонбиласни позиции на банките според степенот на нивната ризичност.³¹

Народната банка го користела овој регистар за остварување на своите супервизорски цели со намера адекватно да се оцени степенот на кредитен ризик кај секој поединечен кредитокорисник кај банките.

Банките и другите кредитори во процесот на одобрување кредити ги користат кредитните информации како моќна алтка при проценување на ризикот. Овие информации се корисни за банките и за останатите кредитори и при следење на кредитната моќ на кредитокорисниците во целиот период на отплата на долгот како и за навремено идентификување и соодветно управување со кредитниот ризик. Кредитните информации за да бидат корисни треба да се веродостојни, целосни, навремени. Тоа може да се оствари доколку тие се базираат врз темелите

---

³¹ Виолета М., (2010), "Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство "Центар за банкарство и финансии, Скопје, стр.281

на добро изграден информативен систем кој содржи податоци и показатели за кредитното однесување на физичките и правните лица во изминатите години.

Немањето соодветна правна рамка за функционирање на Кредитниот регистар е причина за неговата слаба транспарентност пред сè поради начинот на кој се обезбедени информациите и нивната содржина. НБРМ на банките во македонскиот сектор им овозможи пристап до одредени информации содржани во рамките на Кредитниот регистар се со цел за подобра проценка, следење и управување со кредитниот ризик.

Во насока на изградба на високо транспарентен Кредитен регистар во 2004 година со измените на Законот на Народна банка на Р. Македонија и новите донесени подзаконски акти, Кредитниот регистар добил правна основа и можност за негово усовршување и надоградување. Па така во текот на 2007 година бил објавен нов детален план за имплементација и успешна реализација на проектот Нов кредитен регистар во рамките на НБРМ.

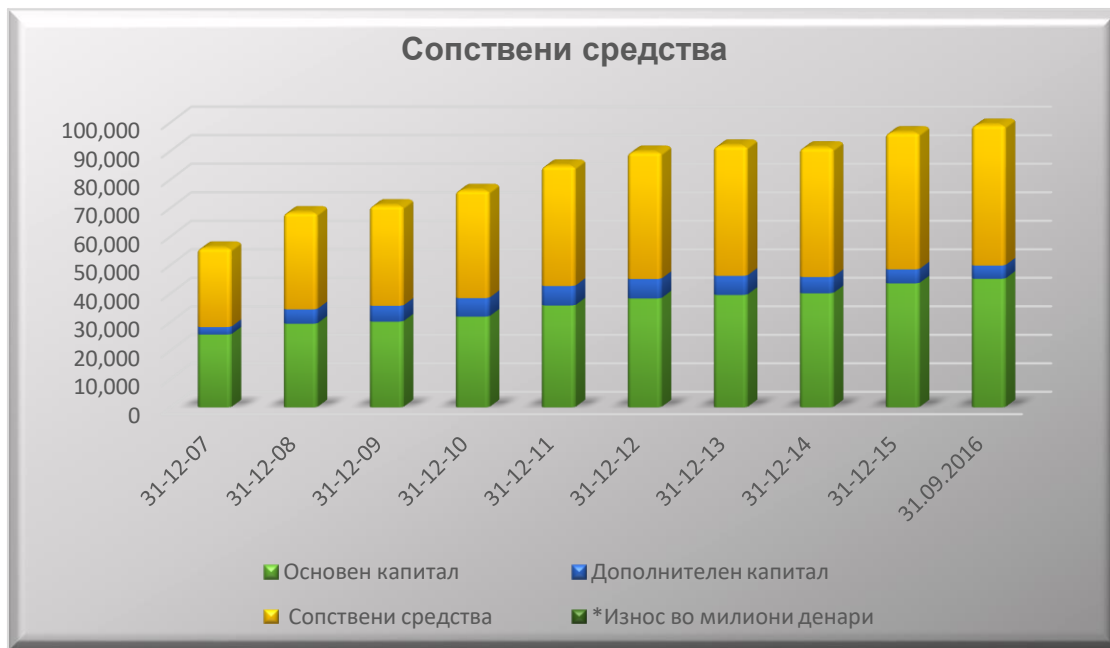
Идејата за формирање кредитно биро кој ќе претставува дополнителен извор на информации за успешно управување со кредитниот ризик наметната од страна на Стопанската комора на Македонија станала реалност со донесувањето на Законот за кредитно биро во текот на 2008 година со кој се утврдуваат условите за основање и начинот на доставување податоци до кредитното биро.

5.4 Анализа на големината и насоката на движење на капиталната адекватност во банкарскиот сектор во Република Македонија во изминатите 10 години

Преку анализа на одредени показатели во ова поглавје ќе се постигне целта за идентификување на трендовите во управувањето со капиталот на банкарскиот сектор во Р. Македонија и координацијата помеѓу преземените банкарски ризици и потребното ниво на капитал за нивно покривање. Како предмет на анализа ќе бидат земени следниве показатели: структурата на ризично-пондерирана актива, трендот на движење на показателот на капитална адекватност на ниво на целиот банкарски

систем и по групи на банки, структурата на сопствените средства на банките во македонскиот банкарски сектор.

Графикон бр.1 Структура на сопствените средства во банкарскиот систем на Р. Македонија (31.12.2007-31.09.2016)

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=F2>

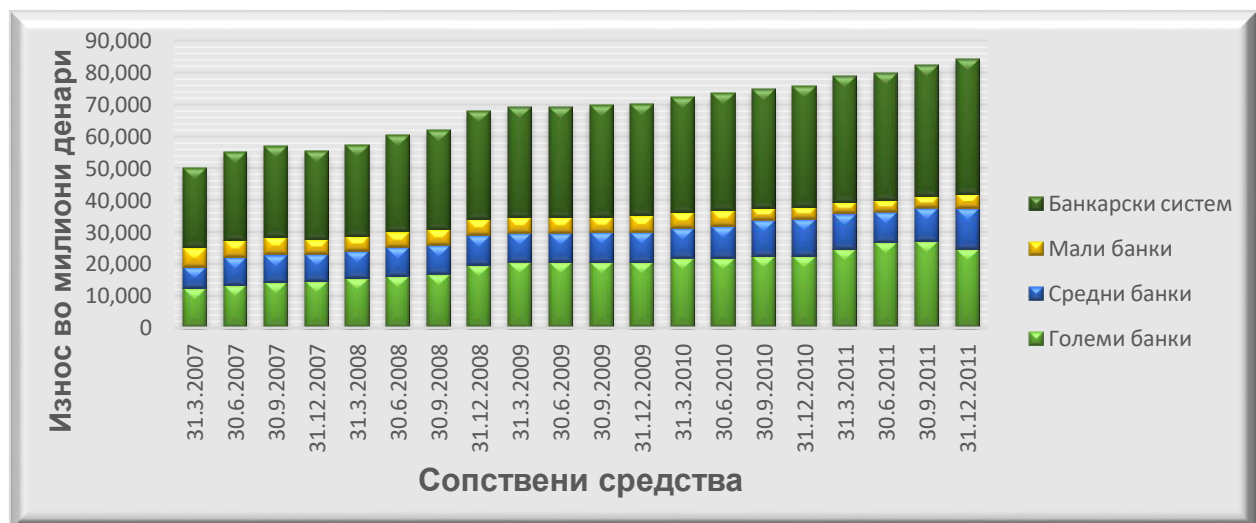
Во македонскиот банкарски систем најдоминатно учество во структурата на сопствените средства има основниот капитал. Во периодот која е предмет на анализа (види графикон бр.1), се забележува континуиран пораст на основниот капитал за разлика од дополнителниот капитал кој бележи варијации во последните неколку години.

Во текот на 2008 година, сопствените средства кај банките се движеле со нагорен тренд, а причината била реинвестирањето на одредени делови од остварената добивка и засиленото користење хибридни и субординирани инструменти. Во овој период се забележува и позначајно зголемување на дополнителниот капитал кој изнесувал 5.057 милиони денари, за разлика од

последниот квартал на 2007 година кога тој изнесувал 2.642 мил.денари. Следните неколку години континуирано растел се до крајот на 2013 година кога изнесувал 6.699 мил.денари, но во 2014 година се одликуваат со годишен пад од 233 мил.денари или околу 0,5%. Причината се сведува на намалувањето на дозволениот износ на субординирани инструменти вклучени кај одредени банки при пресметувањето на дополнителниот капитал. На крајот од 31.12.2016 сопствените средства на ниво на целиот банкарски систем изнесувале 49,733 милиони денари.

Доколку се анализира структурата на сопствените средства по група на банки може да се забележат позначајни отстапувања од структурата само кај малите банки.

Графикон 1а: Структура на сопствените средства од групата на големи, средни и мали банки

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

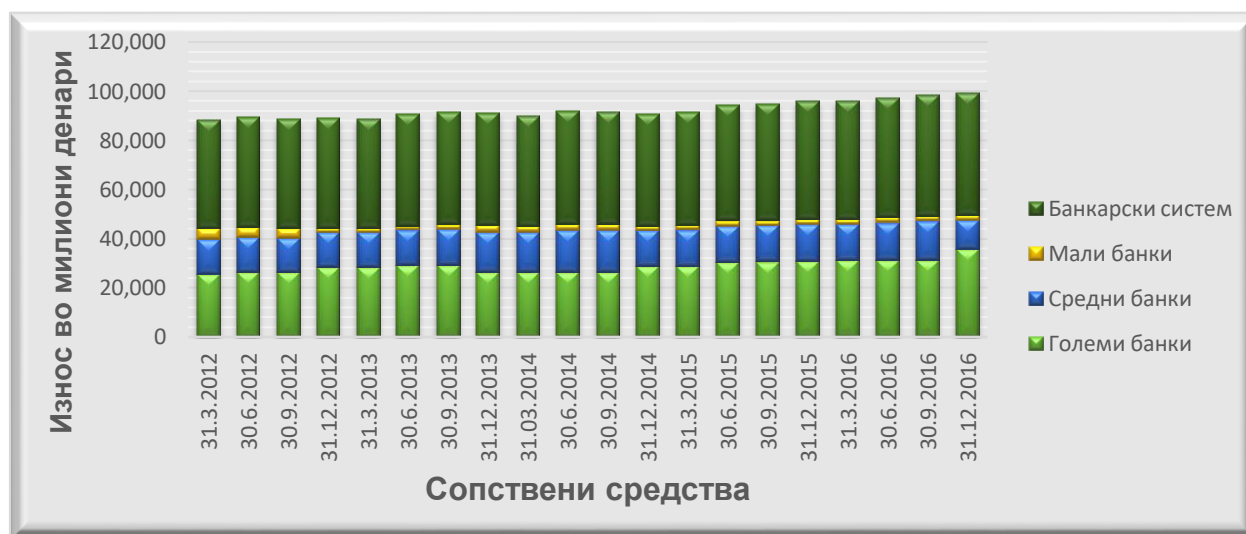
http://nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Kvartalen_30_09_2016.pdf

Во анализираниот период од 2007 до 2011 год. структурата на сопствените средства е стабилна. Сопствените средства на ниво на целиот банкарски систем и поединечно кај групата големи банки, континуирано се движат во позитивна насока со благ пораст од квартал во квартал, секоја година. Имено, кај групата средни банки сопствените средства се на стабилно ниво со значајно зголемување кон

крајот на 2010 и 2011 година. Сопствените средства кај групата мали банки варираат квартално, а позначителни промени се забележуваат во периодот од 2008 до 2011 год. во кој се забележува пад, па така во третиот квартал од 2011 год. паднале на 3.517 мил.денари.

Во 2011 год. за разлика од изминатите години за првпат е забележана промена на износот на дополнителниот капитал во структурата на сопствените средства кој се должи на издавањето нови субординирани инструменти.

Графикон 16: Структура на сопствените средства од групата на големи, средни и мали банки.

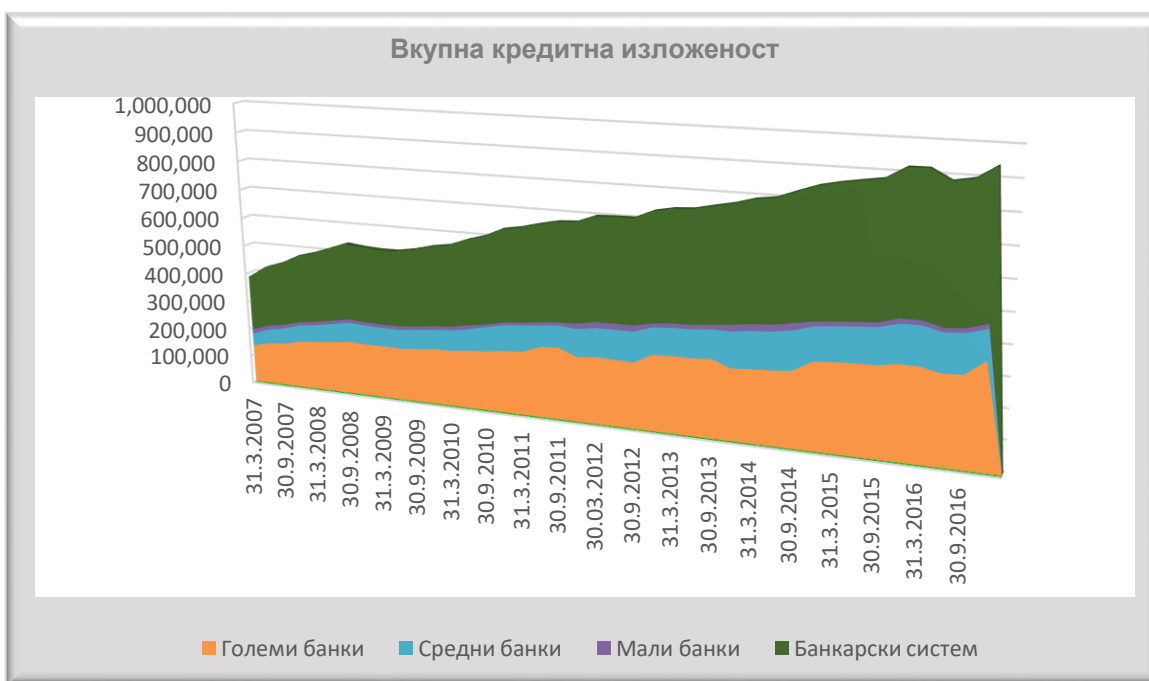

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Сопствените средства бележат континуиран пад и во следниот период од 2012 до 2016 год. Имено, на 31.12.2012 год. и изнесувале 1.889 мил.денари, а најголемиот пад бил во првиот квартал од 2013 год. на 1772 мил.денари. Ова негативно движење на сопствените средства се должи на спојувањето две доминантни банки во македонскиот банкарски сектор (Халк банка и Зират банка).

Графикон 2: Вкупна кредитна изложеност

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Во текот на 2008 година, за разлика од изминатите години се забележува значајно забавување на растот на кредитната изложеност во македонскиот банкарски сектор. Ваквото забавување во овој период е видливо кај групата големи и средни банки, а фактот дека тие го редуцирале вложувањето во благајнички записи емитувани од страна на НБРМ, државни ХВ, вложувања и пласмани во странски банки, како и намалена кредитна изложеност кон секторите население, претпријатија и останати коминтенти. На 31.12.2008 година вкупната кредитна изложеност изнесува 264.677 милиони денари, а во споредба со 31.12.2007 година се забележува пораст од 27.021 милиони денари или 11,4.

Гледано на ниво на целиот банкарски систем вкупната кредитна изложеност има тренд на континуирано нагорно зголемување, зголемено отскокнување во текот на 2010 година, така што на 31.12.2011 изнесувало 338.062 мил.денари.

За 2013 година карактеристично е тоа што изложеноста на банкарскиот систем на кредитен ризик покажал различни движења, првиот и вториот квартал се карактеризира со висок раст на нефункционалните кредити, а во втората половина

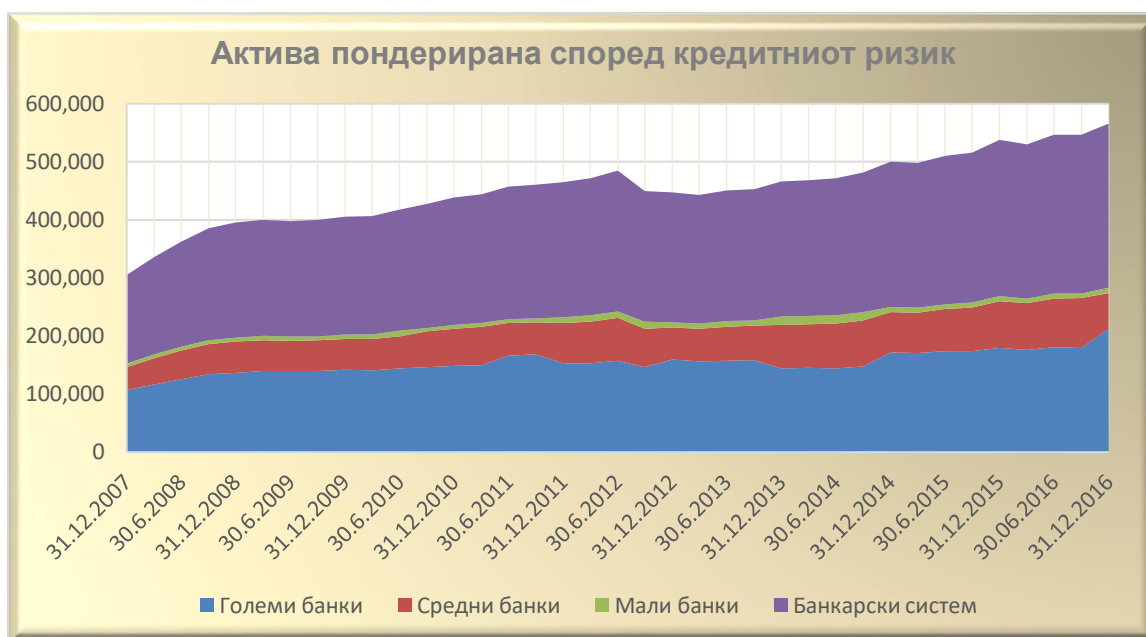
од 2013 година растот. Ова е резултат на економско заживување, наплата на нефункционални кредити, реструктурирање одредени побарувања од страна на банките како на пример менување на кредитните услови во согласност со финансиските проблеми на клиентите со цел навремено сервисирање на долгот. На 01.12.2013 година стартувала примената на новата регулатива за справување со кредитниот ризик со која им се овозможува на банките при воочувањето на првите промени на финансиската моќ на клиентот да извршат и реструктурирање на обврските на клиентот кон банката.

Кон крајот од 2013 година кредитната изложеност на целиот банкарски систем изнесувал 386.952 мил. денари, но сепак во однос на претходната година покажува забавување на растот за 2,2 % поради намалениот раст на кредитната изложеност кон нефинансиските субјекти.

Кон крајот на 2014 година вкупната кредитна изложеност изнесувала 423.575 мил. денари, што значи дека во споредба со претходната година се зголемила за 36.623 мил. ден. како резултат на засилената кредитна активност особено кон претпријатијата и домаќинствата.

Заклучно со 31.12.2016 година кредитната изложеност на ниво на целиот банкарски систем изнесувал 469.657 мил. денари, што во споредба со изминатите години покажува низок раст, но мора да се земе предвид и фактот дека во оваа година во согласност со регулаторните барања е направено задолжително спроведување отписи.

Графикон 6: Актива пондерирана според кредитен ризик

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Најголем придонес во растот на вкупните капитални барања на целиот банкарски систем имаа капиталните барања за покривање на кредитниот ризик. Значителен раст на капиталните барања е видлив во периодот пред 2007 година, а во текот на 2007/2008 година банките правеле акумулација на т.н. слободен капитал со намера да се искористи во догледен погоден период во кој ќе владее жива кредитна активност на банките, а како погоден период за искористување била 2013 и 2014 година.

Учеството на капиталот за покривање на кредитниот ризик во сопствените средства бележи зголемување во текот на 2008 година, а сето тоа за сметка на намалувањето на делот од сопствените средства кој е над законски утврдената стапка. Нивото за покривање на кредитниот ризик се пресметува како 8% од активата пондерирана според кредитниот ризик.

Како причината за издвојување повисок износ на капитал за покривање на кредитниот ризик се наведува зголемениот раст на кредитната активност со финансиски и нефинансиски друштва на годишно ниво. Во 2011 година повеќе од 40% од дополнителниот капитал потребен за покривање на кредитниот ризик

се дел од капиталот ангажиран за покривање на кредитниот ризик кој е продукт од зголеменото кредитирање на финансиските друштва, долгорочните пласмани кај домашните банки пласирани од страна на МБПР со цел да обезбедат финансиска поддршка на домашниот корпоративен сектор. Во периодот од 2011 до 2016 година капиталот за покривање на кредитниот ризик на ниво на целиот банкарски систем покажал стабилност со тенденција за благо нагорно покачување и заклучно со 31.12.2016 тој изнесувал 282.973 мил.денари.

Табела 1: Стапка на капитална адекватност на цел банкарски систем

31-12-10	31-12-11	31-12-12	31-12-13	31-12-14	31-12-15	31-12-2016
16,1%	16,8%	17,1%	16,8%	15,7%	15,5%	15,2%

Адекватната капиталност на целиот банкарски систем во период од седум години е двојно повисока од законски пропишаниот минимум од 8% и покрај нејзиниот пад во 2016 година која изнесува 15,2%. Во овој период кој е предмет на анализа највисоката стапка на капитална адекватност е на 31.12.2016 година. Во следните три години таа бележи пад, пред сè, поради зголемувањето на ризично-пондерираната актива која е повисока од зголемувањето на сопствените средства.

Анализата на одредени групи банки покажува дека динамиката на кредитната активност влијае врз намалувањето на капиталната адекватност на банките. 2012-та година ја обележува воведувањето на новата Одлука за методологијата за утврдување на капиталната адекватност според која се направени промени во начинот на пресметувањето на ризично-пондерираната актива односно направено е усогласување со спогодбата Базел 2. Во македонскиот банкарски сектор се имплементира и воведува праксата за пресметка и издвојување капитал потребен за покривање на оперативниот ризик и како резултат на тоа се забележуваат структурни промени на ризично-пондерираната актива во 2012 година.

Одредени банки од групата големи банки, капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик го пресметуваат според стандардизираниот

пристап, додека останатите банки од групата средни и мали банки го пресметуваат според пристапот на базичен индикатор. За оперативниот ризик повеќе во Анекс 2.

Во македонската банкарска практика активата пондерирана според валутниот ризик за првпат почнала да се пресметува од 31.12.2007 година.

Нивото кое е потребно за покривање на валутниот ризик се пресметува како 8% од активата пондерирана според валутниот ризик. За валутниот ризик повеќе во Анекс 4.

Од направената анализа по групи на банки (Анекс 5,6 7) во период од 2007 до 2016 година, во 2008 година стапката на адекватност на капиталот е на стабилно ниво и не се забележани значајни промени кај одделни групи банки. Кај групата големи банки во текот на 2007 година е забележана најниска стапка на адекватност на капиталот со благо зголемување во 2008 година како резултат на направената докапитализација на две банки од оваа група.

Во текот на 2011 година малите банки имале највисока стапка на капитална адекватност, за разлика од 2012 година кога средните банки имаат убедливо највисока стапка на капитална адекватност.

Во споредба со големите и малите банки, средните банки се тие кои одржуваат висока стапка на капитална адекватност, а ниска стапка на нефункционални кредити. Воедно одржуваат висока стапка на покриеност на нефункционалните кредити во исправка на вредност за нефункционалните кредити, односно тие водат најконзервативна политика во управувањето со ризици во споредба со другите групи банки.³²

---

³² Извештај за ризиците во банкарскиот систем 2012 година, НБРМ ,2013 , www.nbrm.mk

Заклучок

Како заклучок од досегашното излагање на темата: “Анализа на ризиците во банкарското работење со посебен осврт на кредитниот ризик,, можеме да заклучиме дека паралелно со развојот на банкарството и имплементацијата на нова суфистицирана технологија и иновативни финансиски инструменти од една страна, и зголемената конкуренција и дерегулацијата од друга страна за банките носат неизвесност и повисок степен на изложеност на ризик кој се јавува во најразличен облик. Секој неизвесен настан во финансиското работење кој директно или индиректно предизвикува промена и загуба на настанатото, односно влијае врз положбата и резултатот од работењето на финансискиот субјект се дефинира како ризик.

Како што присуството на ризикот е неизбежно во банкарското работење така контролирањето и одржувањето на ризиците на толерантно ниво е неизбежен дел од работењето на банките. Во изминатиов период, а особено во последните 10 години, научната и стручната јавност во своите јавни дебати во фокус на своето внимание го става значењето на ризиците и процесот на нивно управување.

Банките со пласманот на кредити генерираат приходи, но воедно тие се соочуваат со кредитен ризик кој не може целосно да го елиминираат. Кредитниот ризик е значаен ризик во банкарската индустрија, а значаен фактор за водење успешна деловна политика на една современа банка е токму управувањето со кредитниот ризик. Целта на управувањето со кредитниот ризик е банката да може непречено да ги извршува своите обврски со прифатливо ниво на ликвидност, приходи и трошоци овозможено од квалитетното кредитно портфолио.

Секаде каде што се јавуваат должничко-доверителски односи помеѓу банките и нејзините клиенти се јавува и кредитниот ризик кој се класифицира како ризик од негативни ефекти врз финансискиот резултат и капиталот поради неисполнување на обврските на должникот кон банката. Кредитниот ризик главно произлегува од дадени кредити и аванси на клиенти и други банки, издадени гаранции и акредитиви и вложувања во хартии од вредност. Кредитниот ризик може да се проследи преку три димензии и тоа:

-ризик од неплаќање кој се јавува во случаи кога должникот целосно или делумно не ги извршува своите обврски утврдени во договорените рокови регулирани со договор,

-ризикот на кредитна изложеност се јавува тогаш кога постои неизвесност во банката колкав износ на кредити ќе одобри во иднина по поединечен клиент или гледано во целина,

-ризикот на надоместување на кредитот е условен од причината за неговото невраќање или поточно од колатералот со кои е обезбеден кредитот, од финансиската состојба на клиентот за отплата на кредитот и сл.

Внатрешната организираност на една банкарска институција од современ тип е така поставена што им овозможува пристап кон информациите за ризикот на сите раководни лица што би можеле да го оценат интензитетот и неговиот карактер, односно индивидуален или општ карактер. Доколку менаџментот на банката го занемарува, потценува и погрешно го третира кредитниот ризик би можело да дојде до загрозување на солвентоста, ликвидноста и стабилноста на банката со истовремено нарушување на имиџот и репутацијата на банката во очите на јавноста. Затоа треба да се имплементираат добро проверени техники со кои ќе се направи прецизна и точна проценка на видот и интензитетот на ризикот што се јавува.

Секоја банкарска институција од современ тип има дефинирано своја деловна политика што ќе ја применува во идното работење, а дел од таа политика е и управувањето со кредитниот ризик. Иднината носи неизвесности па банката не треба да донесува одлуки кои се темелат врз претпоставки и да ги игнорира ризиците бидејќи како последица на тоа би се соочила со намалување на заработката и загрозување на нејзината профитабилност. Управувањето со ризиците е скап процес и носи трошоци за банката па тие трошоци се компензираат така што се вклучени во цената што ја плаќаат клиентите за банкарските производи.

Банкарскиот менаџмент во ситуација на драстични промени во деловното опкружување мора да биде подготвено за итна реакција со цел да изврши промена на стратегијата и политиката што се применува при управувањето со

ризикот и таа мора да биде во согласност со законите и подзаконските акти кои го регулираат работењето на банките.

При проценка на сигурноста во работењето на банките клучен показател кој се зема предвид е капиталот и со него банката се заштитува од евентуални можни загуби кои можат да настанат под влијание на ризиците кои би можеле да се јават во текот на нејзиното работење. Адекватноста на капиталот се мери преку односот меѓу ризично-пондерираната актива на банката и капиталот и тој износ ја утврдува кредитната способност на банката и истовремено претставува клучен темел за градење и одржување доверба на кредиторите и депонентите на банката. Токму затоа и Базелскиот комитет за банкарска супервизија, покрај останатите регулаторни и супервизорски тела во повеќе земји на светот особено внимание посветува на компонентите, функцијата и утврдувањето на висината на капиталот потребен за покривање на евентуалните можни загуби причинети од ризикот што се јавува.

Намерата на Базелскиот комитет е воспоставување единствен стандард за утврдување на адекватноста на капиталот на меѓународните банки од земјите-членки со што истовремено ќе бидат отстранети факторите кои се причина за нелојална конкуренција, а истовремено банките ќе ја зајакнат својата капитална основа. Во 1988 година овој комитет утврдил пакет од стандарди за минимално ниво на капитал потребно за работа на меѓународните банки познат како Базел 1.

Базелскиот комитет посебен акцент става на ризиците (кредитен ризик, каматен ризик, репутациски ризик, оперативен ризик и сл.) со кои банките се соочуваат во текот на своето работење и на нивното управување со спроведување ефикасна банкарска супервизија. Базел 1 утврдил низа од основни и дополнителни елементи на капиталот на банките или пондери за ризик (0%, 20%, 50%, 100%) со кои ќе се пресмета кредитниот ризик по билансна актива и фактори за кредитна конверзија на вонбилансни ставки и, пресметан на овој начин, индикаторот за адекватност на капиталот треба да изнесува најмалку 8%.

Капиталната спогодба - Базел 1 се карактеризирала со низа недостатоци и поради тоа се јавила потребата од реформа. Таа подлежела на промени направени од страна на Базелскиот комитет во 1996 година и тогаш во овој сет од одредби биле вклучени и стандардите за минимален потребен капитал за пазарните ризици. Новиот договор кој е наследник и надополнување на Базел 1 и покрај тоа што се залагал за обезбедување поголема сигурност и стабилност во работењето на финансискиот систем преку засилување на пазарната дисциплина, внатрешна контрола и поефикасен надзор врз работењето на банките, не го занемарил значењето на адекватноста на капиталот. Новиот договор им дава можност на банките да го изберат подобриот начин за проценка на обемот на потребниот капитал. Базел 2 е далеку покомплексен за разлика од претходниот и тој се залага кон остварување на намерата да се зголеми чувствителноста на ризик кај банките и овозможува користење на разновидни суфистицирани методи и техники за мерење на различните видови ризик и можност на поинаков начин банките да го одредуваат именителот при пресметување на адекватноста на капиталот. Намерата на Базел 2 е при мерењето на оперативниот и кредитниот ризик да се применува флексибилен и пософистициран пристап, кој воедно претставува и нов метод и начин на спроведување на супервизијата.

Базел 2 како втора меѓународна капитална рамка утврдена и донесена од страна на Базелскиот комитет за банкарска супервизија има задача да го регулира и стабилизира целиот банкарски систем, а особено внимание посветува на ликвидноста, контролата на пазарниот и оперативниот ризик како и усовршување на сметководствените стандарди во делот на банкарството. Покрај позитивните ефекти што ги продуцира оваа капитална рамка за време на големата светска финансиска криза биле забележани низа недостатоци на оваа капитална рамка и тоа било доволна причина Базелскиот комитет за банкарска супервизија да спроведе реформи и промени како и воведување построги регулаторни барања содржани со новата капитална рамка позната како Базел 3. Преку овој реформски пакет се очекува остварување на основната цел, а тоа е обезбедување здрав и стабилен банкарски сектор преку зацврстување на правилата за ликвидност, управување со капиталот како и апсорбирање на економските кризи и шокови на најдобар можен начин со истовремено

спречување да се прошират и на останатите сегменти од стопанството. Како примарна цел е и изнаоѓање и формирање совршен систем за управување со многуте ризици со кои се соочуваат банките во текот на своето работење како и подобрување на транспарентноста на работењето на банките.

Во банките кои опстојуваат на македонскиот банкарски сектор и во Народната банка како национално супервизиско тело во Република Македонија се направени сите потребни подготовки како од содржински така и од организациски аспект за имплементација на базелските принципи. Во Р. Македонија, Базел 2 спогодбата е имплементирана во 2012 година, а пред тоа беа направени некои суштински измени со кои се преферира банките во процесот на управување со ризиците да применуваат интегриран пристап и нивото на капитал потребен за покривање на ризиците да биде утврдено врз база на ризичниот профил, активности што ги врши и банката. Народната банка наложува исполнување одредени критериуми, односно во процесот на управување со ризикот да бидат вклучени сите високи органи на банката и истовремено пропишува две значајни одлуки со кои се прецизира начинот на пресметка на нивото на потребен регулаторен капитал и имплементацијата на процесот за пресметка на потребното ниво на интерен капитал. НБРМ донесува на сила две значајни одлуки: Одлука за методологија за утврдување на адекватноста на капиталот и Одлука за управување со ризици.

Во Р. Македонија стапката на капитална адекватност треба да изнесува минимум 8%, но во одредени случаи и кај одредени банки може да се забележат отстапки односно гувернерот на НБРМ да пропише повисок процент доколку согледа потреба за тоа. На крајот од 2016 година според податоците доставени од страна на банките, стапката на капитална адекватност е речиси двојно повисока од законски пропишаната и изнесува 15,2%.

Во македонскиот банкарски систем најдоминантно учество во структурата на сопствените средства има основниот капитал. Доколку се анализира структурата на сопствените средства по група на банки може да се забележат позначајни отстапувања од структурата само кај малите банки.

Според направените истражувања во овој труд, може да се заклучи дека во македонскиот банкарски сектор кредитниот ризик е најдоминанетен облик на ризик кој константно со забрзана динамика се зголемува особено кај групата средни банки.

Најголем придонес во растот на вкупните капитални барања на целиот банкарски систем имаа капиталните барања за покривање на кредитниот ризик.

Користена литература

- 1.Averu, R. and Milton, P. (2000), Insures to the rescue, Operational Risk, Special Edition of Rizk Professional;
- 2.Арсовски. Д., (1998), “Управување со банкарски ризици”, Универзитет “Св.Кирил и Методиј”, Скопје, (докторска дисертација);
- 3.Bessis, J., (2001), Risk Management in Banking, 2nd ed., Willy & Sons Ltd., Chichester,England;
- 4.Bessis J., (1998), “Risik management in banking” Johan Willey & SonsLtd, Baffins Line,England;
- 5.Barjaktarocic, L., (2009) “Upravuvanje risikom”, Univerzitet Singidunum-Beograd-kniga;
- 6.Barac, S., Stakic. B., Hadzic. M., Ivanis.M., (2005), Organizacija bankarstva, Fakultet za finansijski menadzment I bankarstvo, Beograd;
- 7.Basel Committee on Banking Supervision, (2015), Finalising post-crisis reforms:a repost to G-20 leaders;
- 8.Basel Consultative Group, (2014), Impact and implementation challenges of the Basel framework for emerging market, developing and small economies, Basel Committee on Banking Supervision;
- 9.Basel Committee on Banking Supervision, (2010), Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems;
- 10.Basel Comitte of Banking Supervision “New Basel Capital Accord ” June (2004);
- 11.Basel Comitte of Banking Supervision “Overview of the New Basel apital Accord” April (2003);
- 12.Basel Committee on Banking Supervision, (2001), The new basel capital accord, Basel;
- 13.Basel Committee on Banking Supervision, (2000), Other Risks preliminary survey, Basel;
- 14.Basel Committee on Banking Supervision, (2000), Sound Practices for Managing Liquidity on Banking Organisations, Basel;
- 15.Basel Committee on Banking Supervision,, (1999), A new capital adequacy framework: Consultative paper, Basel;

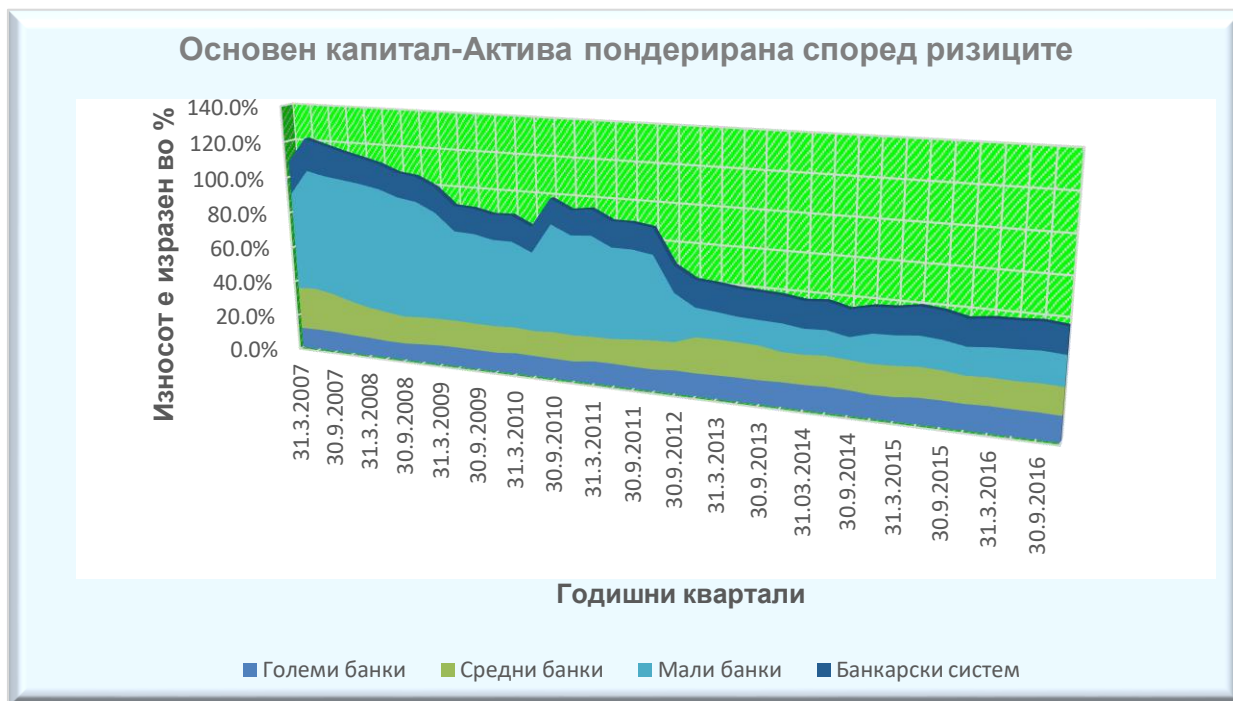
16. Basel Committee on Banking Supervision,, (1995), An internal modelbased approach to market risk capital requirements, Basel: Consultative Proposal;
17. Basel Committee on Banking Supervision, (1988), International convergence of capital management and capital standards;
18. Блажок М., (2001), “Улога на Интерне ревизије у контроли банковног ризика”, Загреб;
19. Vunjak, N., Kovacevic Lj., (2002), Poslovno bankarstvo, Proleter Becej, Subotica,;
20. Greuning van, H., Bratanovic Brajovic, S., (2006), "Analiza i upravljanje bankovnim rizicima", Zagrebačka škola ekonomije i management;
21. Deželjin, J., (2007), “Upravljanje rizikom i mjerenje izloženosti riziku”, RRI F, br. 7, Zagreb;
22. Davkov, I., (2000), Metodologija za utvrđivanje stabilnosti i efikasnosti na bankite i nejzina primena vobankarskiot system na R Makedonija, Skopje;
23. Димитрије Димитриевиќ, (1981), “Монетарна анализа”, “Биротехника”- Ниш;
24. Закон за банките – Службен весник на Република Македонија бр.67/07, 90/09, 67/10, 26/13, 15/15 и 153/15;
25. Законот за фондот за осигурување на депозити -Сл. Весник на Република Македонија бр. 63/2000 со измени и дополнувања од 2003 и 2008 година;
26. I. Fisher, (1930), The Theory of Interest, New York, Macmillan;
27. Измени на Базелската капитална спогодба (воведување на Базел 3) и прелиминарни проценки за нивното влијание врз адекватноста на капиталот на банките во Република Македонија, 2010;
28. Извештај за ризиците во банкарскиот сектор во Република Македонија, www.nbrm.com;
29. J.E.F.F Sinkey (1998) Commercial Bank Financial Management, MAC Millan Publishing company, New York;
30. J.M, (1985), “Dictionary of Banking and Financial Services” John Wiley & Sons, New York;
31. Кузмановска, С., (2014), „Анализа, мерење и управување на банкарските ризици“, Универзитет „Св. Климент Охридски“ -Прилеп, докторска дисертација;

- 32.Виолета М.,(2010), "Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство "Центар за банкарство и финансии, 2010,Скопје;
- 33.Mishkin S. Frederic., (2006), Monetarna ekonomija, bankarstvo I finansijska trzista, prevod, Data Status, Beograd;
- 34.Misija,V.,(1998), "Kreditni poslovi s nemackim bankama ", Masmedia, Zagreb;
- 35.Miller, R. R., Van Hoose, D., (1997), Moderninovac i bankarstvo, Mate, Zagreb;
- 36.Одлука за управување со ризиците – Службен весник на Република Македонија бр. 42/11, 165/12; 28.;
- 37.Одлука за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот – Службен весник на Република Македонија, бр. 47/12, 50/13, 71/14, 223/15; 29.;
- 38.Одлука за управување со кредитен ризик – Службен весник на Република Македонија бр. 50/13, 157/13, 223/15; 30.;
- 39.Одлука за управување со ликвидносниот ризик на банките – Службен весник на Република Македонија бр.126/11, 19/12, 151/13;
- 40.Одлука за управување со валутниот ризик -Службен весник на Република Македонија” бр.17/2008;
41. Проф. Д-р. Петревски Горан, (2008), "Управување со банките", Скопје: Економски факултет;
- 42.Petrovic,,"Globalizaccija kapitala I uticaj na devizni kurs" Finansije, Beograd, 1-2/1999;
- 43.Податоци и показатели за банкарскиот сектор во Република Македонија, www.nbrm.mk;
- 44.Rouzi, R., Ferrari, P., (2013), Liquidity risk management in banks, Springer Heidelberg;
- 45.Rose, S. Peter,(1999), "Menadzment komercijalni banki ", Prevod , Mate, Zagreb;
- 46.Stojanovic, G., (2007), Interni modeli za merenje kreditnog rizika, CID, Beograd;
- 47.Segudovic, H., (2006), Prednosti i nedostaci metoda za kvalitativnu analizu rizika, Infigo, Zagreb;
- 48.Trpeski, Lj., (1995), "Pari i bankarstvo", Skopje;
- 49.Hennie van Gireuning, Bratanovic, B.,S., (2006), Analiza I upravuvanje bankovnim rizicama, Zagreb;
- 50.Heffernan, S, "Modern Banking in theory and practice", John Wiley & Sons LTD;

51. Хефернан Ш., (2009), “Современо банкарство”, превод, Академски
печат, Скопје;
52. Chorafas, N.D., (2004), Operational risk, control with Basel II – basic principles and
capital requirements, Butterworth Heinemann, Oxford;
53. Crouhy, M., Galai, D., Mark, R., (2001), Risk Management, McGraw Hill, New York;
54. Culp, C.L., (2001), Risk management process, business strategy and tactics,
Wiley, New York;
55. Cirovic, D., (1995), Bankarski menadzment, Ekonomski Institut, Beograd;

АНЕКСИ

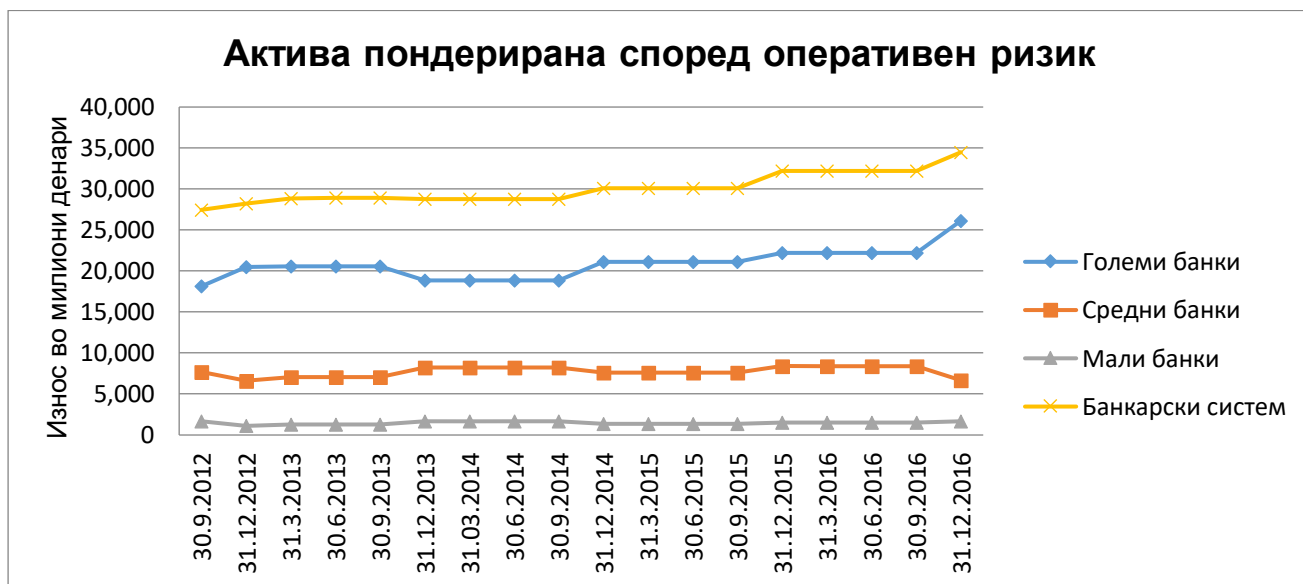
Анекс 1: Основен капитал-Актива пондерирана според ризици

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

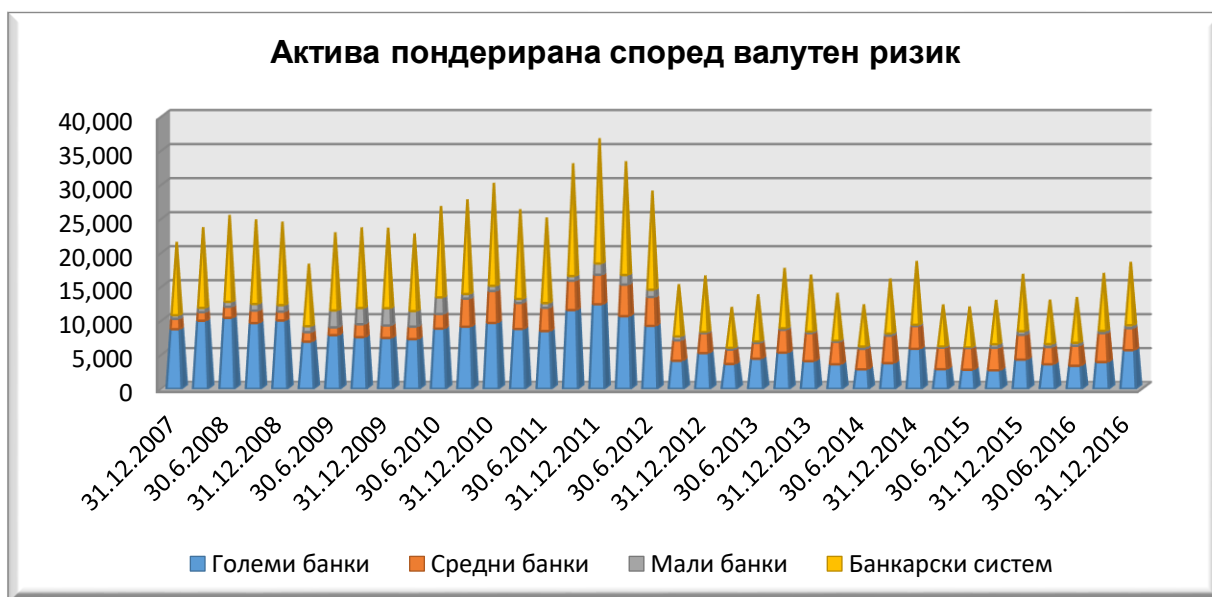
Анекс 2: Актива пондерирана според оперативен ризик

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

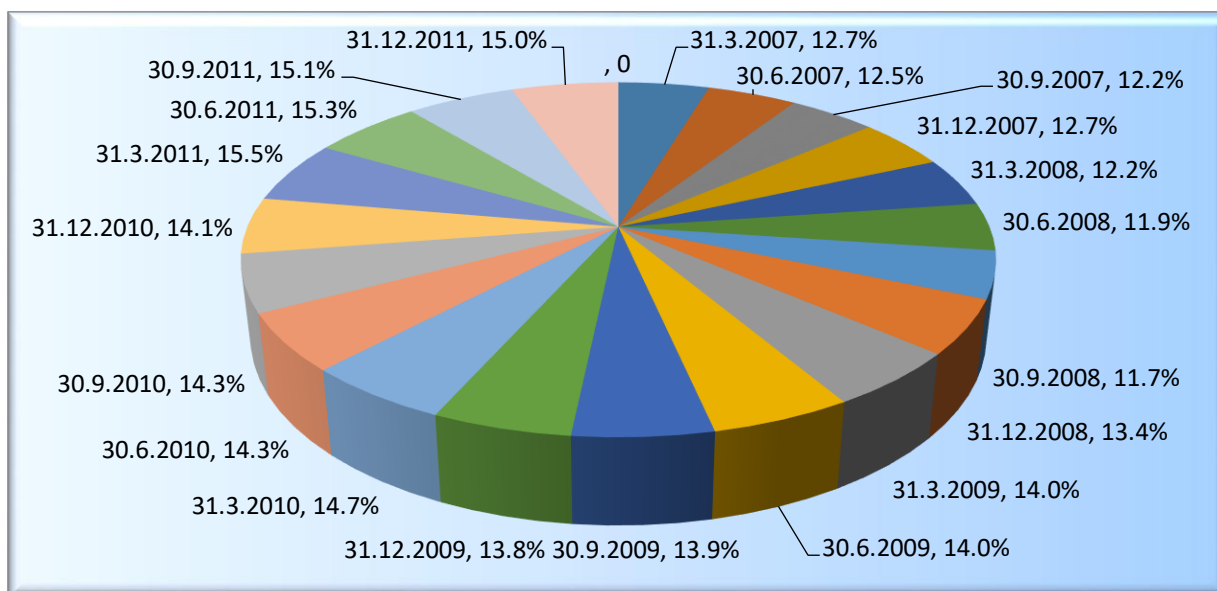
Анекс 4: Актива пондерирана според валутен ризик

НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

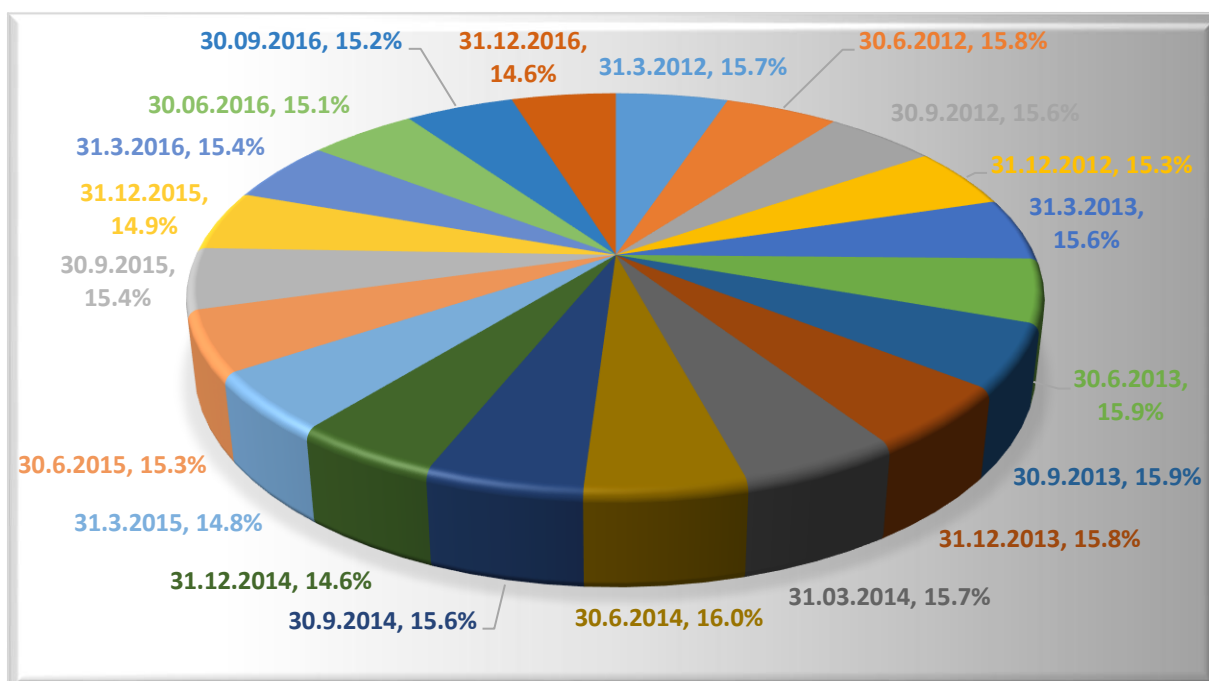
Анекс 5а: Адекватност на капиталот кај големите банки (2007-2011)

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

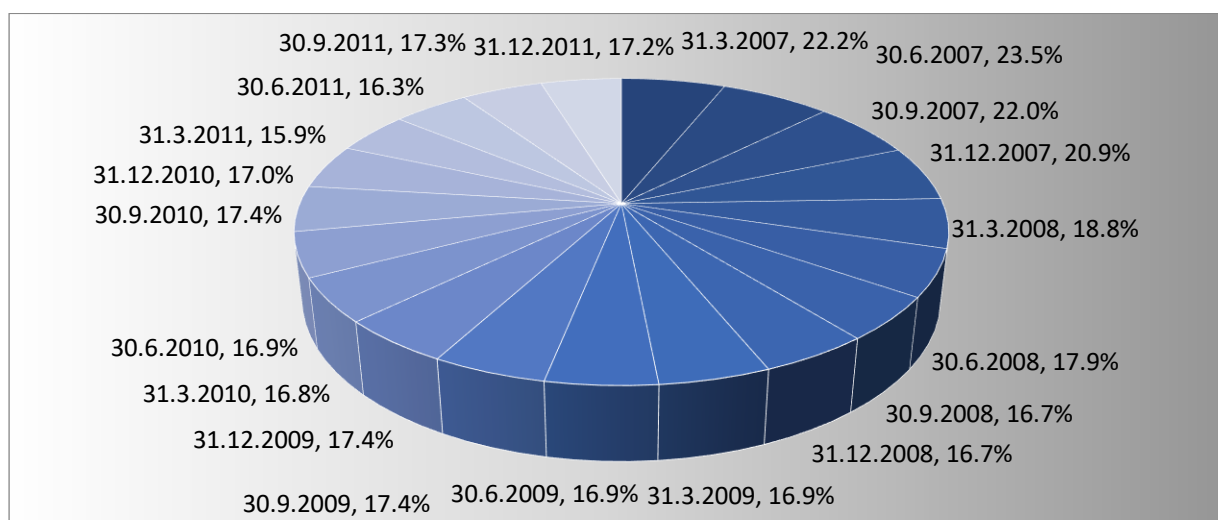
Анекс 5б: Адекватност на капиталот кај големите банки (2011-2016)

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

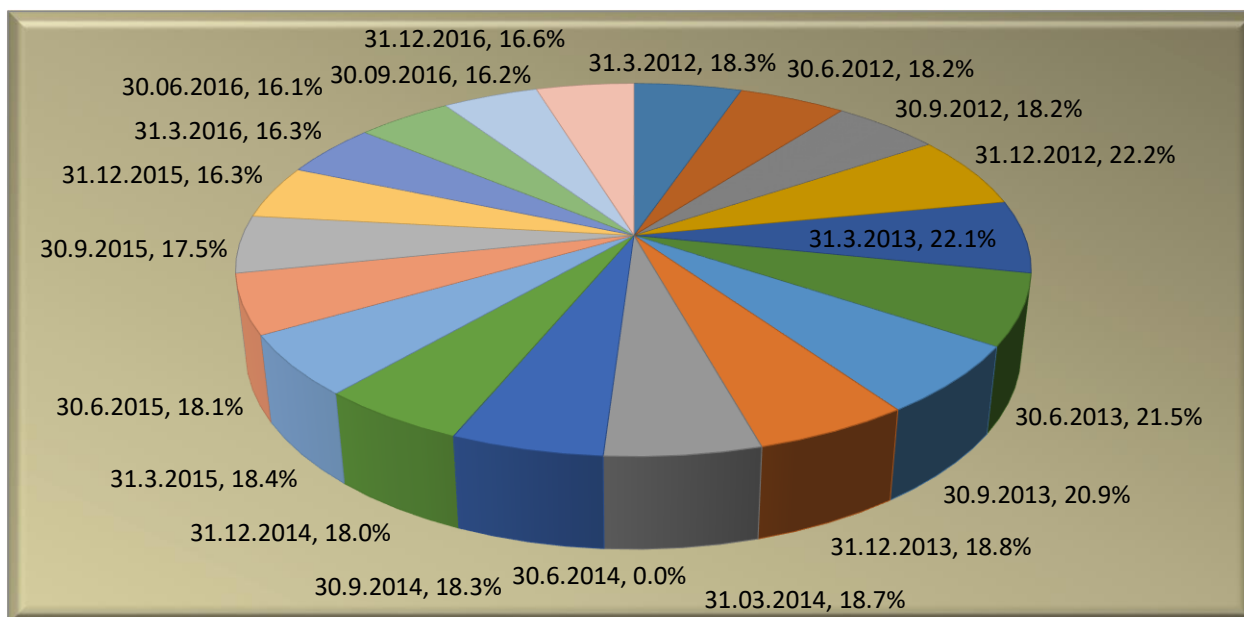
Анекс 6а: Адекватност на капиталот кај средните банки (2007-2011)

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

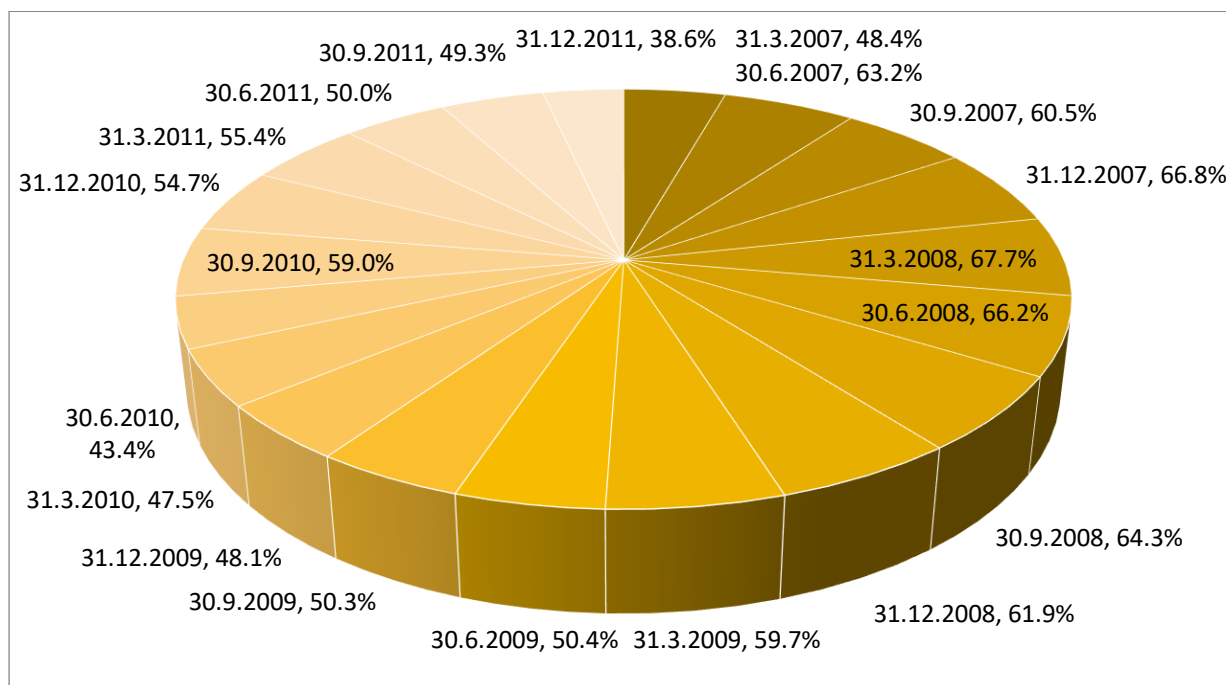
Анекс 6б: Адекватност на капиталот кај средните банки (2012-2016)

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Анекс 7а: Адекватност на капиталот кај малите банки (2007-2011)

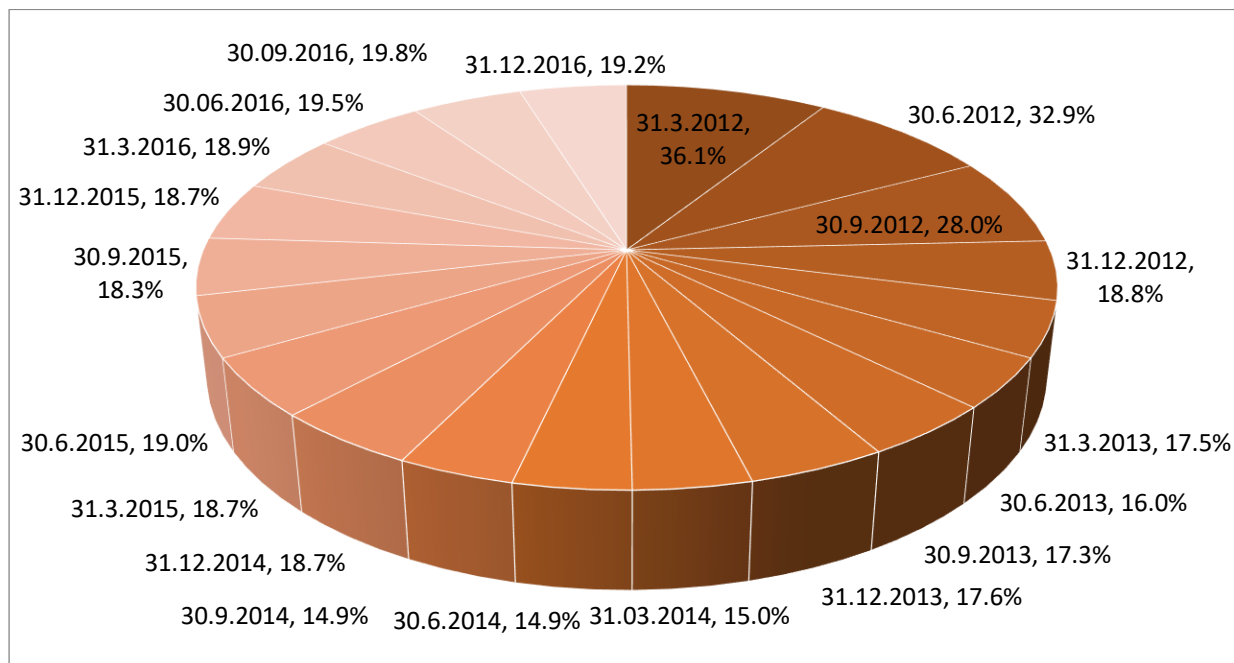

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Анекс 7б: Адекватност на капиталот кај малите банки (2012-2016)

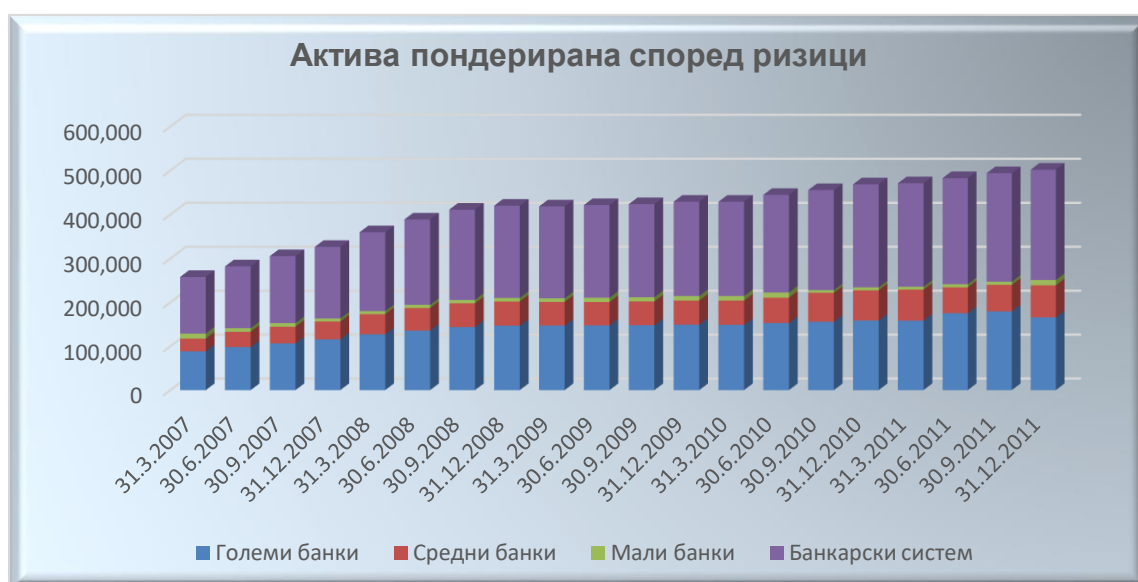

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>

Анекс 8а: Структура на ризично-пондерирана актива во банкарскиот сектор на Р. Македонија

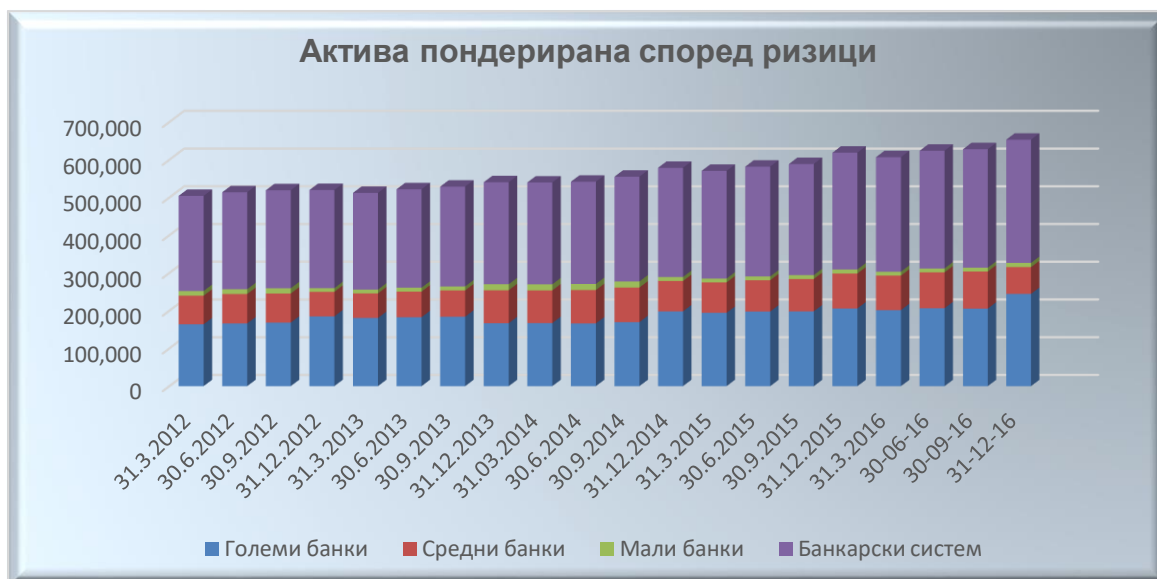

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/default.asp?ItemID=EA127A20D33149428AC8A8CBC3479F8C>

Анекс 86: Структура на ризично-пондерирана актива во банкарскиот сектор на Р. Македонија

Извор: НБРМ, Извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Р. Македонија

<http://nbrm.mk/?ItemID=7B8CB63232DAF8448301775BC0192894>